

70

**A
SZÜLŐFÖLD ISMERTETÉSE
DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS LEÍRÁSA**

A FÖLDRAJZ TANÍTÁSA A NÉPISKOLÁBAN

**A TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK IV. OSZTÁLYA
ÉS AZ ELEMI ISKOLAI TANÍTÓK SZÁMÁRA**

ÍRTA:

Dr. ECSEDI ISTVÁN

tud. egyetemi m. tanár

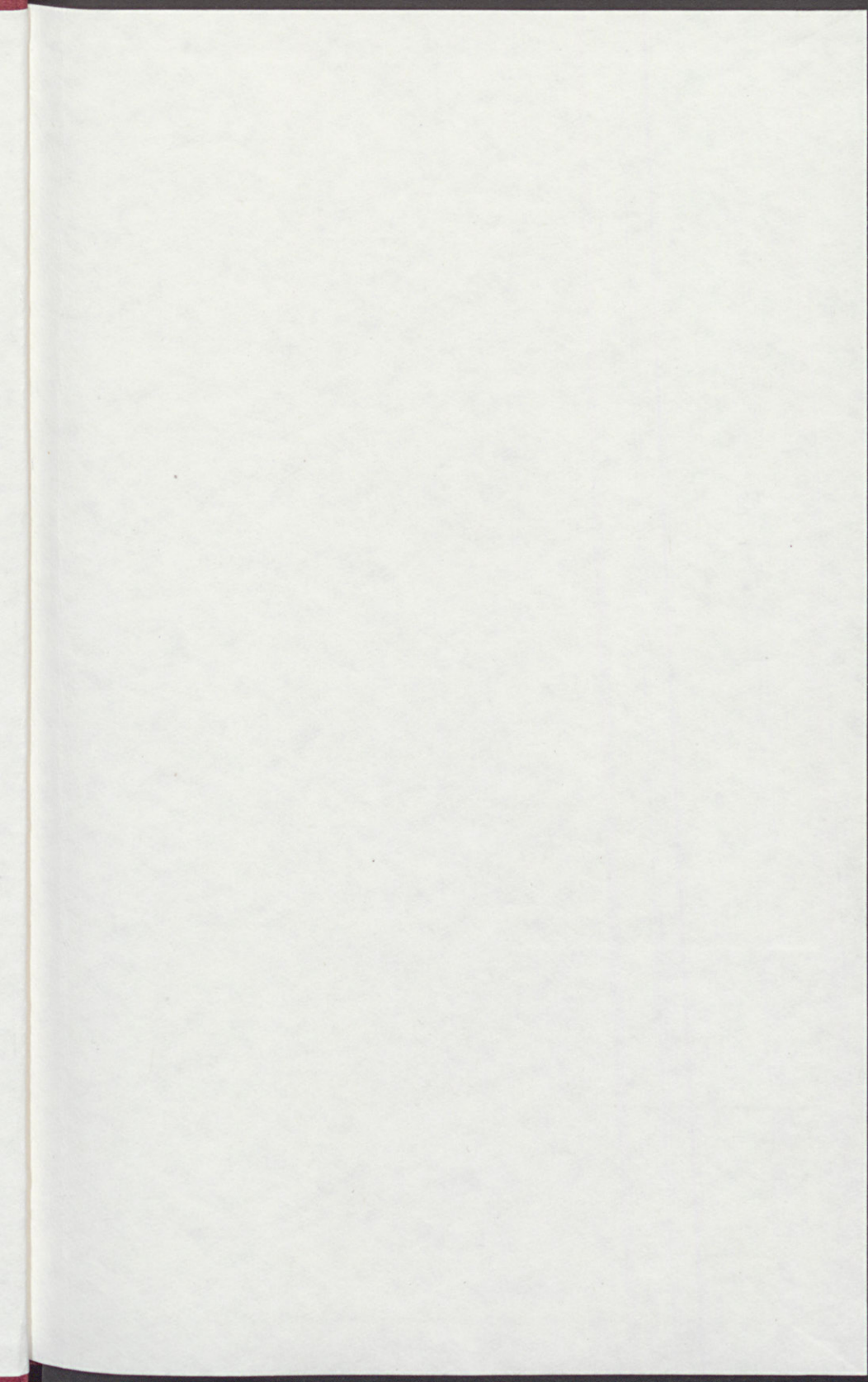
MÁSODIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

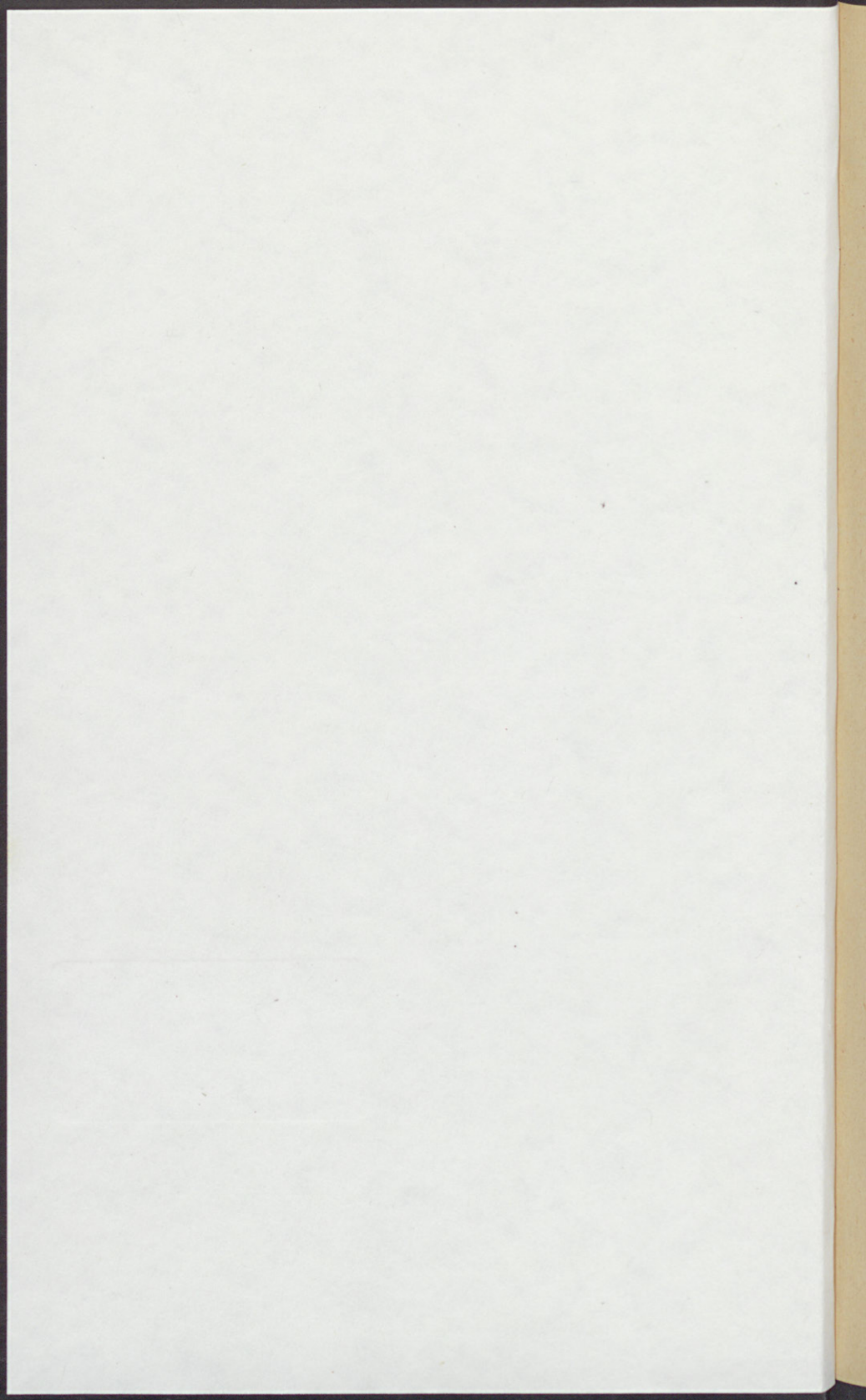

DEBRECEN, 1934.

Dr. BERTÓK LAJOS KÖNYVKERESKEDÉSE

18.476

A
SZÜLŐFÖLD ISMERTETÉSE
DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS LEÍRÁSA

A FÖLDRAJZ TANÍTÁSA A NÉPISKOLÁBAN

**A TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK IV. OSZTÁLYA
ÉS AZ ELEMI ISKOLAI TANÍTÓK SZÁMÁRA**

ÍRTA:

Dr. ECSEDI ISTVÁN

tud. egyetemi m. tanár

MÁSODIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

DEBRECEN, 1934.

Dr. BERTÓK LAJOS KÖNYVKERESKEDÉSE

418476

Debrecen város régi címere. A húsvéti bárány őskeresztyéni szimbólum: Jézus Krisztust jelképezi. A dicsfény és a lengő zászló a győzedelmes Megváltót.

Debrecen város mai címere. A régi kibővítve a súlya alatt növekedő pálmával. A város évszázados küzdelmeit, fent a lángfészken ülő, Napba néző Főnix a feltámadást jelenti.

Debrecen város színe: kék-sárga.

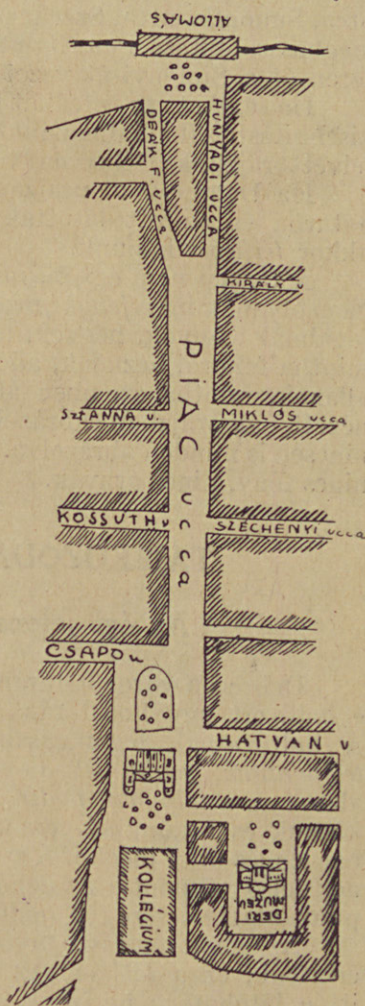

A lakóhely alaprajza.

Az a hely, amelyben most vagyunk, a tanterem. A tanterem hossza tíz méter, szélessége hat méter. Ha a tantermet le akarjuk rajzolni, akkor a valóságos méreteit meg kell kisebbiteni. A kisebbités egyforma arányban történhetik, a szélességnél és a hosszúságnál. Legajánlatosabb a tanterem két méretét százszorosan megkisebbiteni. Ha ezt megtesszük, a tanterem egy métere a fűzetben 1 centiméter lesz. A kisebbités mértékét kifejező számot *mérték*-nek nevezik. Itt a mérték tehát 1 : 100-hoz lesz. Ez arányban felrajzoljuk a tanterem szélességét és hosszúságát, megkapjuk az *alaprájzat*. Az alaprajzba rajzoljuk arányosan az asztalt, padokat, bútorokat, az ajtót és az ablakot.

Ha a tanteremből az ajtón kilépünk, a folyosóra jutunk. Innen is tovább menve, az udvarra érünk. Az udvar már sokszorta nagyobb, mint a tanterem, itt tehát még jobban kell kisebbitenünk. Lemérjük vagy lelépjük az udvar szélességét és hosszúságát. Hogy kényelmesebben leférjen a fűzetbe, érszeresen megkisebbitjük és lerajzoljuk. Itt a mérték 1 : 1000 lesz.

Ha mérőszalagunk nem volna kéznél, nagyon könnyen lehet a távolságokat lépéssel lemérni, és a lépéseket méterre átszámítani. A távolságot úgy lépjük le, hogy mindig ballábon olvassuk és a végösszegeket kétszer vesszük. Méterre könnyen átszámíthatjuk. Egy lépés 75 cm., 10 lépés 7.5 m., 100

Debrecen főutcája,
a mellékutcák kiágazásai.

lépés 75 méter. A tévedés elkerülése végett célszerű használni lépésmérő órát (pedometer).

Az iskolából az utcára jutunk. Szétnézünk a mi lakóhelyünkön: *Debrecen sz. kir. város*-ban Debrecen város tengelye Piac-utca. Kezdőpontján áll a Kollégium és a Nagytemplom. Széles sugárút alakjában húzódik keresztül a városon, egészen a csinos pályaudvarig.

Piac-utcából jobbra-balra nagy utcák ágaznak ki. Keletre Csapó-utca, Kossuth-utca, Szent Anna-utca, nyugatra Hatvan-utca, Simonffy-utca, Széchenyi-utca, Arany János-utca. Északra meghosszabbítása Péterfia-utca, melyből a szép Magoss György-téren át a Simonyi-út vezet a Nagyerdőbe.

Ha ezeket az utcákat fel akarjuk rajzolni, még erősebb kisebbitést kell alkalmaznunk. De az aránylagos kisebbités által felvett rajzunk Debrecen város alaprajzát adja.

Ha Debrecen alaprajzának elkészítése után kimegyünk a határba és az ott látottakat és tapasztaltakat rajzoljuk le, akkor *térképet* kapunk.

A térkép nem egyéb, mint a földi terület kisebbitett képe. Nem olyan, mint a *fénykép* vagy *tájkép*. Míg a térképen a földrajzi fogalmak: folyók, hegyek, utak, városok úgy vannak rajzolva, mintha felülről néznénk, addig a tájképen és a fényképen úgy állanak, mintha szemben állanának velünk. A térkép felülről nézett, alaprajzban ábrázolt képe a vidéknek. A térképen nincsen is minden ábrázolva. Nincsen rajta ember, állat, növény, nincs fény, nincs árnyék.

TAJÉKOZÓDÁS A SZABADBAN.

Az égi jelenségek megfigyelése.

Debrecen város határában állunk. Fejünk felett a szép kék égboltozat úgy borul ránk, mint egy boltozat. Ez az *égbolt*. A boltozatnak legmagasabb pontja fejünk felett van. Ezt *tetőpontnak*, *zenith*-nek nevezzük; legmélyebb pontja lábunk alatt: az a *talppont*, *nádir*. Ha egy zsinórra egy súlyos tárgyat kötünk és kezünkkel egy kicsit meghimbálgjuk, a nehéz tárgy pár lengés után megáll. A zsinór állása a függőleget jelöli, melynek felső végpontja az égbolton a zenith és alsó végpontja talpunk alatt messze: a *nadir*.

Az égbolt a messze távolban egy kör mentén a Földet látszik érinteni; ez a *látókör*. Az érintkezési körön túl nem látunk: itt a látóhatár; horizont.

Forduljunk arra, ahol a nap éppen nyugóvóra tér, megkapjuk az égbolt *napnyugati* vagy *nyugati* irányát. Ha most

hátra fordulunk, az égbolt azt az irányát kapjuk, ahol holnap reggel felkél. Ez a *napkeleti* vagy *keleti* irány. Ha most jobbkezünket kinyújtjuk, *észak* felé mutatunk; balkezünk felé esik *dél*. Észak, kelet, dél, nyugat a négy fővilágtáj. Jelük magyarul É., K., D., Ny., nemzetközi jelölésük N., E., S., W. Ha a két fővilágtáj közötti szöveget felezem, megkapom a mellék világtájakat. A fő és mellékvilágtájak összessége alkotja a *szélrózsát*.

A világtájak pontos kijelölésére használjuk a *delejtűt*- vagy *compas-t*.

A térképen már bevett szokás szerint felsőrészen van észak, alsórészen dél, jobbról kelet, balról nyugat.

A térképet a szabadban a delejtű után állítjuk be. A delejtű kijelöli az észak-dél irányt, a térképet addig fordítjuk, míg az iránytű tüje párhuzamosan nem halad a térkép jobb- és bal-szélevel.

Ha az iránytűt otthon felejtenénk, tájékozódhatunk a Nap állásából is. Ehhez még egy jól járó óra is szükséges. Tudjuk, hogy a Nap reggel 6 órakor Keleten van; 12 órakor Délen; 18 órakor Nyugaton áll. Megnézzük óránkat, 9 óra rajta és a Nap Délkeleten van. A térkép Délkeleti irányát kell a Nap felé fordítani. Ez a tájékozódás nagyon hozzávetőleges.

A *térkép jelzése színezéssel*. Ha egy kész térképet megnezünk, azt találjuk, hogy ez különféleképpen van színezve. Más a térkép színe ott, ahol síkság van, más ahol szántó, erdő, más ismét ott, ahol hegy, domb, folyó és tó van. Megegyezés szerint a síkságot zöld színnel, a dombot sárgával, a hegyet annál sötétebb barnával festik, minél magasabb. A térképen mint jelmagyarázat megvan ez a szín-skála.

A *katonai térképek*. A katonaság a saját céljaira nagy költséggel és nagy munkával, felvette az egész Magyarország területét. Az alapfelvételt a helyszínen 1:75,000 arányban eszközölte, ez nagyon nehézkes a gyakorlatban, azért a kidolgozásban 4 darab 25,000-t összeállított és így 1:25,000 mértékű részlettérkép készült, mely turisztikai célra legjobb, legkönnyebben kezelhető és kielégítő pontosságú. Nyolc darab 75,000-es térképről készült az 1:200,000 méretű általános térkép, mely kevésbé részletes voltánál fogva a turistának kevesebbet ad, mint az előbbi. A katonai térképen a magassági különbséget vonalkázással ábrázolják. Minél sűrűbb és vastagabb a vonalkázás, annál meredekebb a hegység. Ahol semmi vonalkázás nincs, ott sík vidék van. Minden iskolának be kell szerezni a helysége és környékének 75,000 és 200,000 katonai térképét.

A katonai térkép a vidék mineműségét is kifejezésre juttatja. Erre különös jelkulcsot állapítottak meg. Ezek az *egyezményes* jelek. Ezek a jelek a táj tárgyainak kisebbített legegy-

szerűbb részei. Ezek a jelek beszédessé teszik a katonai térképet. Megmondják, hol milyen a vidék. Hol vannak építések, merre a falu temploma, milyenek az utcái, hol az állomás, posta, táviró stb. Hol van fa, rom, temető, híd stb. A katonai térképek jelkulcsa részletesen megvan a Hajts Lajos: Térképolvasás gyakorlati kézikönyvében.

A *helyek magasságai*. A helységek, folyók, dombok, hegyek mellett egy-egy számot látunk. Ez a szám a hely magasságát jelzi. A magasságot a környék legalacsonyabb, legkevesebbé változó szinttől a tenger szintjétől számítjuk.

Mi magyarok helymagasságunkat az Adriai tenger felszínétől számítjuk. Ha a magasságot a tenger felszínétől számítjuk, megkapjuk az igazi *abszolút* magasságot. Ha a magasságot a környezetet más helyéhez viszonyítva számítjuk, *viszonyított* (relatív magasságot) kapunk.

A falitérképen hazánk ábrázolásánál a színezés mellett a városok nagysága is igen szemléltető módon jut kifejezésre. Minden 100,000 lakosú várost egy teljes körrel jelöl a térkép-készítő, a 75,000 lakosút háromnegyed körrel, az 50,000 lakosút félkörrel, a 25,000 lakosút negyedkörrel. Ha tekintetbe vesszük a körök vörös színezését, a tanuló részére jól látható és érthető jelzést kapunk e legújabb jelzésben.

Debrecen sz. kir. város fekvése.

Ha az ember szekéren vagy vonaton jön Debrecen felé, úgy tetszik neki, mintha egy széles völgyben egy szép ligetes város feküdnék, melynek a távolból csak a legmagasabb középületeinek a teteje, este a ragyogó lámpái, közelebbről magasabb épületei látszanak. Egész közel a kertek, parkok üdítő telepei tarkítják az egykor poros tereket.

Debrecen igazi nagy alföldi lapos város. A Nagy Magyar-Alföld Tiszántúli tájegységén fekszik, melyet északon és nyugaton a Tisza-folyó, keleten a Magyar Középhegység, délen a Maros-folyó határol. Az északi szélesség 47 és 48°, a keleti hosszúság 39—40°-a közé esik.

Ott, ahol a Nyírség homokbuckái az Alföld lösztalajával érintkeznek: fekszik Debrecen város. Az érintkezési vonal a főutcával esik össze.

A szorosan vett város területe 4178 kat. hold. Ebből a belvárosra (I. övezet) 1049 kat. hold 156 □-öl, a külvárosra (II. övezet) 3129 kat. hold 210 □-öl esik. A városnak határa nagyobb, mint az ország bármely városáé: 166,282 kat. hold, vagyis 957 km.². Határa kelet-nyugat irányba 80 km. hosszan

nyúlik a Tiszáig, sőt azt át is lépi, szélessége észak-déli irányban 15 km.

Debrecen város az északi szélesség $47^{\circ} 32', 10''$ és a keleti hosszúság $21^{\circ} 38' 40''$ (Greenwich) alatt fekszik, csak keleti részén alkot buckákat a nyíri homok és kétféle térszín közé ékelődnek be a régi tómaradványok. Debrecen környékén hasonló fekvésű községek: Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Hajdúnánás, Nádudvar, Hajdúszovát, Püspökladány területnek el.

A város középpontja a Nagytemplom. Innen mennek az utcák sugárosan addig, ahol egykor a város árka és kerítése haladt. Régi utcái: Piac-utca, Csapó-utca, Péterfia-utca, Burgundia-utca, Kandia-utca, Cegléd-utca (ma Kossuth), Német-utca (ma Széchenyi). A belvárost új telep veszi körül, ezeket szőlős- és gyümölcsöskertek környezik, melyeket ma már házhelyeknek osztottak ki. Ilyen kertek: Hatvan-utcai, Köntös, Posta, Tócos, Téglás, Boldog, Csapó, Sesta, Új, Vén-kertek. A kerteken kívül van a Bellegelő, számos telepre osztva. Ezen kívül a pusztarészek esnek. És pedig a várostól nyugatra: Ondód, (Piac, Veréb, Kádár, Fái-düllőkkel.) Cuća, Macs, Hegyes, Elep, Kösélyszeg, Hortobágy, Ebes, Szepes. A várostól keletre: Fancsika, Haláp, Bánk, Nagycsere, Monostor, Apafája, Pallag. Itt tanyák vannak és virágzó földművelés folyik.

Óshalom. Csécsalom a Hortobágypusztán.

A határ kelet-nyugat irányban lejt. Az átlag sík területet kisebb-nagyobb kiemelkedések zavarják meg. Ezeket a kiemelkedéseket a debreceni ember *halom*-nak, *hegy*-nek nevezi.

A halmok keletkezésüket tekintve két csoportra oszlanak: 1. Természetes. 2. Mesterséges halmok. Természetes halmok a homokbuckák, melyek a várostól keletre eső erdőségekben nagy számban találhatók. Legmagasabb a Hármashatárhegy 142 m.

magas. 2. Mesterséges halmok azok, melyeket temetkezési, települési, megfigyelési célra, vagy határdombokul szolgáltak, és emberi kéz emelte fel. Ezek a halmok laposak, rendszeren a patakok, vizerek folyását követik. Ilyenek: Basahalom 125 m. magas, Kamaráshalom 123 m., Nagy Sándorhalom 124 m., Vajdahalom 102 m., Koronáshalom 97 m., Kadareshalom 96 m., Kettőshalom 94 m., Hármashalom 95—96 m., Bivalyhalom 97 m., Szálkahalom 97 m., Faluvégshalom 95 m., Csécsalom 95 cm. stb. A sík talajon alig látható 30—60 cm-ig terjedő kiemelkedéseket *laponyagok*-nak nevezi a nép, ezek leg-többször csoportosan fordulnak elő és régi sírok.

A hosszan nyúló magaslatokat *hátak*-nak nevezi a nép. Ilyen a Nagyhát, Poroshát, Sóshát.

Maga a város 121 m. magasan fekszik az Adriai-tenger felszíne felett. Míg a környező városoké így alakul: Hajdúböszörmény 124 m., Hajdúnánás 122 m., Mikepércs 110 m., Vámospércs 145 m., Hajdúsámson 137 m., Hajdúszoboszló 108 m., Nádudvar 93 m.

A debreceni Nagytemplom tornyából az Érmellékig lehet látni.

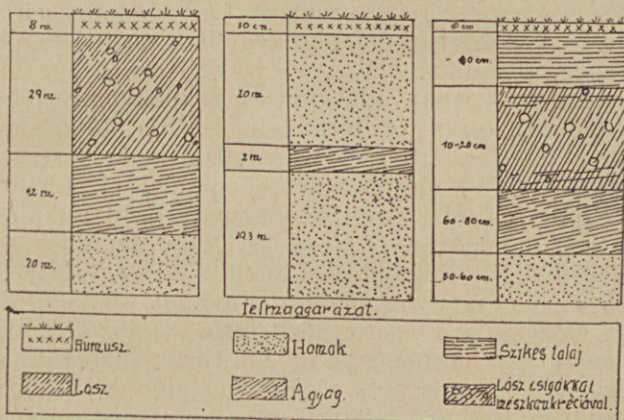
A sík vidéken lefolyástalan területek keletkeztek. Ezek a mélyedések a szél kifúvása, a terület hajlása, a vízszabályozás, s a föld kitermelése folytán jöttek létre. A Hortobágyon számos apró tócsa medrét a szél fúvása készítette. Ugyanitt a Tisza mellett a szabályozás folytán a morotvák maradtak vissza, homokterületeken a homokbuckák közt, a hajlásokban gyűlt össze a víz. A régi folyómedrek egyes részeiben is megmaradt a víz (Csónakázó-tó). Téglavetéshez kitermelt föld helyén (Kubik-gödör) tó van. Szíkes területeken a kötött talaj nem engedi át a vizet. (Szepes-sóstó, Kungyörgy-tava, Csunyahöld a Hortobágyon.) Ezeket a tócsákat vadvizeknek nevezik.

A Debrecen határában eső halmok és völgyek nevéből a város történetének főbb eseményeit megjelölhetjük. A város alatt van a Basahalom. Itt volt felállítva Szejdi török basa sátora 1660-ban, amikor a várost kegyetlenül megsarcolta, vezetőit kegyetlenül megkínózta. A Nagy Sándor-halomról vezényelt Nagy Sándor József honvéd tábornok 1849 augusztus 2-án, mikor Görgey hadseregének jobbszárnyát védelmezte maroknyi honvéd seregével, a túlnyomó orosz sereg ellen. Serege megsemmisült, de Görgey elvonulását biztosította. A Vajdahalom a Kösélyszegeben. Ezen a halmon volt László erdélyi vajda sátora, amidőn a koronát kiszolgáltatta Róbert Károly megbízottainak. Szemben nyugatra a Koronáshalom. A hagyomány szerint ezen a halmon három napig ki volt állítva közszemlére a magyar szent korona, mielőtt Róbert Károly hívei átvették volna. Tatár-ülések a Hortobágy-pusztán az Árkus-folyó partján. A hagyomány

szerint a portyázó tatárok itt ütöttek tábornak 1594-ben. Vértölgy: Szejdi Basa hadai eddig üldözték a Szoboszlóról menekült hajdúkat. Itt utólérték és levágták őket. Gúthy-telken volt Gúth község, mely 1660-ban pusztult el.

Debrecen talajviszonyai.

Tegyünk egy kirándulást a város keleti vagy északi részébe, egy másikat a nyugati részébe és összegyűjthetjük Debrecen földtani anyagát. Gyűjtésünk arról győz meg bennünket, hogy Debrecen határa egy óriás feltöltött terület, melyet a földtani harmadkor vége óta a vizek és szelek hordalék-anyaggal töl-

Debrecen határának kötött, laza, szikes talajának átmetszete.

töttek fel. A mélyfúrások felvilágosíthatnak arról, hogy ez a hordalékanyag ezer méteren túl is megvan, tehát az a nagy medence, mely felett járunk, több ezer méter mély lehet. Debrecentől 4 km-re Északkeletre 1737 m., a Hortobágy déli részén 1140 m-ig fúrtak le a petróleumkutatók, és hordott anyagot találtak.

Ha talajgyűjteményünket összeállítjuk, azt tapasztaljuk, hogy Debrecen határában kétféle talajnem van:

1. Laza talaj és 2. kötött talaj. A laza talaj a város keleti, északi és délkeleti határában vonul; a kötött talajtól a város nyugati részében folydogáló Tócsó-folyó széles medre választja el.

A laza talaj anyag *jutóhomok*, melyet az északi nagyszzelek a geológiai harmadkorban a Kárpátokból lejövő törmelék-kúpokból fújtak ki és vertek buckába.

Laza talajnemhez tartozik a várostól távol a Tisza mentén húzódó parti *dűnék* anyaga, melyet az északnyugati szél a harmadkorban a Tisza medréből fúj ki. Ennek szemcséi kisebbek, gömbölyűek és sok benne a csillám.

A kötött talaj főanyaga *löss*. Világos sárga képlékeny anyag, sárgaföld néven ismeri és tapasztásra használja a nép. Ha e talajnemre egy kis ecetet, vagy sósavat cseppentünk, rögtön erősen pezseg, jeléül annak, hogy sok benne a mész. A gazdag mésztartalom itt-ott kicsapódik a talajból, így keletkeznek azok a *mészgöbcecsek* (mészkonkréciók), melyek a tapasztóföldben gyakran a sármunkás lába alá kerülnek. Hogyha a göbcecsek nagyszámmal keletkeznek, összeképződnek és fantasztikus alakot vesznek fel. Ezeket *lössbabáknak* nevezzük.

A lösz válfaja a mocsárlöss, melyben sajátságos borsó, kásanagyságú szemek keletkeznek. Ezt a tudomány *vasborsónak* nevezi. Szénsavas mész és mangán vegyület. A víz lecsapolásával a vasborsó is eltűnik.

Debrecen határában adatgyűjtés közben nagy fehér területeket találunk: ezek *sós-területek*. E talajokban háromféle só van nagy mértékben: szíksó, salétromsó és keserűsó.

A szíksós talajok nagy területet foglalnak el. A Hortobágy-pusztá, Elep, Kösélyszeg, Szepes-puszták nagyon (erősen) szíkesek. A szíkes talaj erősen szódás. Nagy baj az, hogy a szík nem a felszínen helyezkedik el, hanem a felszín alatt. A szóda humusz savval egyesülve ragasztó anyagot hoz létre, mely a talajt úgy összefogja, hogy szellőzhetetlen és víz át nem eresztő lesz. A talaj így mezőgazdasági kultúrára lassankint alkalmatlan lesz. A szíksó-seprés régebben a nép erős foglalkozása és a szíksó a debreceni vásárok fontos kereskedelmi cikke volt. A szíksó bőséges előfordulása miatt fejlődött ki Debrecenben a híres szappanfőző ipar.

Újabban cukorgyári *mésziszappal* sikeresen javítják a szíkes foltokat. Ősz elején jól megszántják a szíket, holdanként 2—4 waggon cukorgyári mésziszapot rászórnak és az eső beveri, a szíksót közömbösíti és már a következő évben jól terem. Ez a szíkjavítás kémiai úton. Mechanikai úton úgy javítják, hogy jó mélyen felfordítják a talajt, hogy a lösz a szík felé kerüljön és ezáltal a szík sokat javul.

A *salétromsó* szerves anyagok elkorhadása által jön létre. A salétromot egy századdal ezelőtt bőségesen főzték Debrecenben, mióta azonban mesterségesen állítják elő, ez a foglalkozás megszűnt. Emlékét őrzi a város déli részén fekvő Salétromlaktanya. A salétromos területek is eltűntek az istálló trágyának a szántóföld javítására való észszerű felhasználása óta.

Legkevesebb mértékben fordul elő Debrecen határában a keserűsó. Ez a nyugati részek feltalajában gyakori és élvez-

hetetlenné teszi a kutak vizét. A Hortobágyon a *Keserű-erdőnél* van egy kút, mely olyan pompás keserűvizet szolgáltat, mint a budai kutak vize az 1874-es években forgalomban is volt. A kút ma is megvan, csak üzembe kellene hozni.

Ha behatóbban folytatjuk vizsgálódásunkat és talajgyűjtésünket, azt tapasztalhatjuk, hogy Debrecen talajában a nagy mennyiségű, jóminőségű téglá, cserép agyagon kívül sok *lignit* található. A lignit elszenesedett növényi anyag, mely különösen a nyugati részekben nagyobb mennyiségben fordul elő.

A város keleti határában a homok talaja alatt 1—1½ m mélységben jelentős vastagságban fordul elő a *gyepvasérc* vagy limonit. Szénsavas mész és vas keveréke. Erdős, mocsaras vidéken képződik. Színe veres fehér, vagy egészen fekete. Abban kevesebb, emebben több vas van, melyet kémiai úton ki lehet venni.

A mélyfúrásoknál igen tekintélyes mennyiségű *földgáz* tör fel az ártézi vízzel. E gáz felfogása és felhasználása, fűtés, világítás céljaira nagy hasznot jelent.

Mindkét talajon élénk mezőgazdasági élet folyik. A homokos tiszásokon rétek, kaszálók vannak, melyek szénát, legelőt adnak, a szántókon szőlőt, rozst, zabot, burgonyát, napraforgót, répát, tököt termelnek. A szikes legelőkön nagy állattenyésztés folyik.

A kötött talajon terem a világ egyik legjobb minőségű búzája, és tömérdek tengeri, lucerna, árpa. A földek termőképessége jó trágyázással és öntözéssel fokozható lenne.

A gazdák jól művelik a földet, mivel számos jószágot tartanak, istállótrágyával trágyázzák a földeket. A világháború után nagyon sok kiscgazda használt műtrágyát, főleg szuperfoszfátot. A gazdasági élet leromlásával ez is megcsappant. Újabban zöldtrágyázással pótolják a műtrágyát.

Debrecen vízrajza. —

Debrecen ma a nagyobb folyóktól távol van. A felületes szemlélő szinte kárhoztatja a város első telepeseit, hogy ilyen víztelen helyre telepedtek. A behatóbb földrajzi vizsgálat, alapítások, fúrások anyagának összevetése azonban ezzel ellentétben azt bizonyítják, hogy az első telepések nemcsak egy nagy, halban gazdag folyó mellé telepedtek, hanem egy kiszáradni készülő tómederre építették az első lakóhelyeket. A Nagytemplom, Kollégium, Református egyházi bérpalota ilyen fosszilis tómedren épült. A mai Déri-tér és múzeum helyén még nem is egy félszázaddal ezelőtt tó volt (Pap-tava).

Debrecen mai vizeit három csoportba sorozzuk :

1: *Saját forrással bíró folyócska a Tóció.* E hajdan nagy, ma jelentéktelen vízerecske Zelemér néven a hajdúböszörményi határban ered. Aránylag sebes folyásban a debreceni földre lép. Itt lassú, terjengős lesz. Vízét Debrecen város szennyvize neveli, a Kösélybe folyik. Hossza a város határában 19·5 kilométer. Ez a folyó egyre csenevészedik. Óriási medre mutatja, hogy sok idővel ezelőtt nagy folyó lehetett. Még 1848 körül is három két kőre őrlő vízimalmot hajtott. A vízszabályozás sorvasztja el.

2. *A Tisza áradásaiból keletkezett folyók.* Ezek Debrecen határának nyugati részében folydogáló erek, a Tisza fattyúhajtásai. Maga a Tisza Debrecen város legnyugatibb határában csak 0·65 kilométer hosszan folyik.

A Tisza legnagyobb fattyúhajtása a Hortobágy-folyó. Ettől kapta nevét a Hortobágy-puszta. A szabályozás előtti Tisza keleti mellékágaként tekinthető. A Tiszaszabályozás óta medre az év nagy részében száraz. A böszörményi határban a Hollós, Hattyas és Szandalék-erek összefolyásából keletkezik. Végig kanyarogja a pusztaságot. Amerre elhalad, a közelében fekvő pusztákat róla nevezték el. Így nemcsak Debrecennek van Hortobágya, hanem Nádudvarnak, Karcagnak, Püspök-ladánynak is.

Daraksánál átlépi a debreceni határt, 23·5 km. út megtétele után a Pentezugnál elhagyja. Esése semmi, így nem is folyik. Állandó vize csak a Halastó levezető csatornája és a mátai ártézi kút vizének felvétele után van. Medre a debreceni határból való kilépésénél szabályozva van ; a Kösély felvétele után a Berettyóba torkollik. Kis halászok halásszák.

1929-ben medrét kikotorták és főlevezető csatornának alakították át. Óriási kárt tettek a víz levezetése által a legeltető gazdaságoknak. Újabbán 1934 óta a malomházi hídnál zsilipet csináltak, hogy vizét a debreceni határban megtartsák.

A Hortobágy mellékfolyói: az *Árkus*. Mesterséges vízmeder, melyet 1716-ban ástak a csegei Tisza-kiöntések levezetésére. Hossza 15·9 klm. 1932-ben azt is lecsapolták.

A debreceni Hortobágy-folyó déli határát a *Sárosér* képezi. Ez a ma már szabályozott vízer, a nagyiványi és tiszafüredi vadvizeket vezeti le. Hossza Hortobágy-folyóba való szakadásáig 14·39 km.

A *Papér* a Hortobágy északi részén, a Mátán van. Típusos holtág (morotva). Valamikor a Hortobágy-folyóba folyt. Hossza 2·5 km. Mióta a Halastó levezető-csatornája átvágta, kiszáradt és szép új növényzet nőtt a mederbe. Régen a vashorsó óriási mennyiségben volt itt lapátolható, mióta lecsapolták, ez is eltűnt.

A *Kadarcs* a szikeken összegyűlt vadvizeket vezeti a Hor-

Böszörmény

tobágyba. Balmazújváros felől jön, nagyon kanyargós. Medrének egyes részei szabályozva vannak. Délnyugati részében a Kösélyvel egyesül. Alig folyik víz benne. Hossza 32·24 km. A belvizek levezetésénél rája fontos szerep vár.

A *Kösély* (Kösi, Kösi) a debrecen—szoboszlói határszélen, az Elep-pusztán ered. Az ottani belvizek táplálják. Nagyobb és állandóbb vize csak akkor lesz, mikor a Tóció beleviszi Debrecen szennyvizét. A Nádas-halomnál elhagyja a debreceni határt. Szováton, Szoboszlón, Nádudvaron keresztül folyva, a Szent Ágota csárdától északra a Hortobágyba szakad. Hossza 18·8 km. Alig van mozgása.

Fegyvernek—Pecevölgyi-folyás a Macson és Ondódon kezdődik, a Hegyesen átmegy az Elepre, a Vajda-laposba és innen a *Büdösér* útján a Kösélybe. Kanyargós folyása 27 km. Nyáron sok helyt kiapad.

A *Pece* három ágból folyik össze. Legkeletibb az *Ágodvölgy*, tőle nyugatra *Zsongvölgy*, és legnyugatibb a *Vérvölgy*. Ezeknek kevés vize hosszú kanyargás után a Kösélybe folyik.

3. Debrecen város homokos keleti határának vizei a Kraszna kiöntéséből származnak, melyeket a nyírségi bő lecsapódás is növelt. Mióta a Kraszna szabályozták és a Nyírvízcsapoló Társulat működik, a folyások vizei elapadtak, a felgyülemelő csapadékvizet pedig lecsapolták. A lecsapolás céljaira felhasználták a nagyobb folyások medreit.

A keleti vízfolyások közül legnagyobb a *Kádár-árok*, mely a Pallag-pusztá felől jön a határba és a Szikigyakoron, Csukáson át a Nagycserére jut. Innen Mikepércs, Sáránd, Szovát község felé kanyarog és a Kösélybe ömlik. Mellékvizei: a Kékkálló, Ördögös lapos vize, Kondoros, Szélesréti árok, Szatafolyás, Szerencsifolyás, Galambos és Hosszúvíz folyás.

E folyásokon kívül nagyon sok pusztai állóvíz van Debrecen város határában. Ezek pusztai szikes tavak. Medrük egy-egy geológiai behorpadás, vagy a szél által kifújott meder. A tavaszi csapadék, hóolvadás vagy földárja megtölti őket vízzel. Forró nyáron kiapadnak. Ilyenkor a meder vagy kőkeményre szárad, vagy sűrű szikes sár marad a víz helyén. Nehányban egész éven át megmarad a víz.

Debrecen határában nagyon sok az ásott kút, ezekből gémekkel emelik ki a vizet (gémes kút). Ezekben a kutakban az év bizonyos szakában a víz szintje erősen változik. A tavaszi esőzések alkalmával homokos területen 2—3 napon belül 1—2 méterrel emelkedik a víz szintje, a löszterületen hosszabb idő lefolyása alatt lassabban. Nyáron a víz a szárazság miatt nagyon leszáll, sőt a Hortobágy-pusztán ki is apad. Télen ismét sok nyitott és nem mély kút befagy, ezért nem használható.

A régi világban a víz a közlekedés akadálya volt. A várakat

árokkal vették körül. Ebbe vizet eresztettek. A történelem kezdetén a vizenyős területen tanyázó népek is árokmal vették körül magukat, mely védelmet nyújtott emberi és állati támadások ellen. Az ilyen régi árkot a néphagyomány *ördögárok*-nak nevezte és ma is mutogatja Debrecen északi oldalán a Nagyerdőn, és a pásztor a Hortobágy-pusztán. Debrecen határában nagy híd csak a Hortobágy-folyón van. Itt a csárdánál van a százéves hortobágyi kőhíd. Hazánk leghosszabb kőből épült közúti hídja. 157 m. hosszú, 9 íves. A régi nagy kereskedelmi élet Budapest felé ezen bonyolódott le. Kisebb vasbeton-híd is van a Hortobágy-folyón. A kisebb ereken egészen kis fahídat, beton csövet fektettek át.

A Hortobágy pusztán alföldi folyóvizek, tócsák vannak, melyekben megszalad a víz. Tavasszal az egész vidék vízben áll, nyáron már a kiszáradt tóvidék szomorú képét mutatja.

A mélyebb vizeket *tó*-nak, a kisebb mélységűeket *fenék*-nek, *lapos*-nak nevezi a nép. A Hortobágyon vannak a *Borsós-lapos*, *Zollán-fenek*, *Csécs-fenek*, *Zámi-fenek*; *Kun György-tava*; *Ludas-lapos*, *Vajda-lapos*. Az egész sekély vízállásokat, melyeket benő a fű, *rét*-nek nevezik. *Fekete-rét*.

A folyásokba szakadó kis, hirtelen mélyedő vadvízleeresztőket *szikfok*-nak, *fok*-nak nevezik. Ilyen a *Borsós-fok*, *Karácsony-fok*.

Vizikultúra Debrecen városában.

Debrecennek ma nincs folyóvize. A rohamosan fejlődő nagy város, sajnos, nélkülozi az üdítő folyóvizet. Az erősen áradmányos, alföldi talajon nehéz jó ivóvizet találni, viszont óvakodni kell a belvizek egészségre veszedelmes párolgásai ellen.

Ezek a szempontok vezették a város mindenkori vezetőit, mikor egyre erősbödő vizikultúrát sürgettek és a város erejéhez mérten meg is valósították.

A régi vizikultúra halvány emlékeül tekinthetők az úgynevezett *Ördögárok*, amelyek míg egyfelől védelmi árokkul szolgáltak, másfelől a vadvizeket eresztették le rajtuk. Debrecen határában több ördögárkot neveznek meg az oklevelek és tud mutatni a nép.

1. A hortobágyi belvizek levezetésére ásták ki 1716-ban az *Árkus* északi részét, míg a déli évszázadok óta megvolt. Maga az állam foglalkozott a hortobágyi belvizek levezetésével és célszerű felhasználásával, mikor 1726-ban egy nagyszabású hajózható csatorna tervét készítette el, mely a Tiszától Debrecenen át a Körösökbe torkolt volna. Ez megkönnyítette volna Debrecennek jó ivóvízzel való ellátását, másfelől só- és favontatásra

lett volna alkalmas. Sajnos, ez a szép terv nem valósulhatott meg.

A XVIII. században több ízben foglalkoztak vízszabályozási tervekkel, még a holland mérnököket is bevonták. Érdemleges alkotást csak a XIX. század közepén Széchenyi István gróf végzett, aki Vásárhelyi Pállal szabályozta a Tiszát és nagy árterületet adott át Debrecennek művelésre. Debrecen elsőnek karolta fel Széchenyi tervét. Itt tartották az első nagy vízügyi kongresszust 1846-ban, mely megindította a Tiszaszabályozást Tiszadobnál.

A Tiszaszabályozás után hátramaradt belvizek levezetésére ármentesítő társulatok alakultak. Debrecen területén két társulat működik. A város északi és keleti homokos határában a nagy Nyírvízszabályozó Társulat, a város nyugati és déli határában az Alsószabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat. Ezeknek a Társulatoknak a munkája már eddig is nagyon megváltoztatta a debreceni határ és környékének vízrajzi viszonyait és éghajlatát. Sajnos, ez a változtatás inkább káros, mert elvonja a vizet. Új tervet kell kidolgozni, mely a lecsapolt belvizeket öntözés céljaira fogja felhasználni.

2. Debrecen város lakóinak jó ivóvízzel való ellátása, a város vezetőségének mindig nagy gondját képezte. A szokásos ásott kútak, a talajvíz mindig salétromos és keserűs volt miatt sem főzni, sem inni nem voltak alkalmasak.

A város vezetősége az egész XIX. században nagy összegek feláldozásával kísérletezett mélyfúrásokkal, de ártézi vizet nem kapott. A Nagytemplom előtt 872 méter, a Kossuth-utcai templom előtt 300 méter mélyfúrást tétetett az ország első szakembereivel. Hiába.

A mélyfúrások sikertelensége folytán azt tervezték, hogy a Nagyerdőn levő kitűnő vizű ásott kútból agyagsöveken vezetik be a Városháza előtt felállítandó ciszternába a vizet. Ez a terv költség hiányában nem valósult meg. A XX. század elején a modern város a hosszas ellenvetéseket leküzdve, 1912-ben 13 drb szivónyomós kutat, 130—140 m. mélységűeket és 10 drb 150—160 m. mélységű kutat csináltatott, melyből vertikális rendszerű, villamos hajtású szivattyúkkal emelték ki a vizet. A 23 drb kútból a víz egy gyűjtő-tartályba folyik. Innen nyomják a városba. A városba való benyomás előtt a vizet vastalanítják és mangántalanítják. Hőfoka 15 C. A városba villamoshajtású centrifugális szivattyúk (150 HP) végzik. Előbb a nagyerdei víztoronyba nyomul föl a víz, innen megy a városba. A város egész évi vízfogyasztása 2 millió m³.

3. Míg a város területén felszökő ártézi kutakat nem találtak, addig a város nyugati részén, már jóval alacsonyabb talajfelszínen bőségesen bugyog elő az ártézi víz. Több-kevesebb

földgázzal. Ilyen gázos ártézi kutak vannak a *hegyes-i, elep-i, kősélyszeget-i* állami tanyai népiskoláknál; több ottankörüli tanya-birtokosnál. A Hortobágyon a faluvégalmi és mátai gazdaságoknál. Legmélyebb a pentezugi fúrás, 1140 méter. A mátai 410 méterről feltörő bő víz 30° C. meleg, gázos, kénes és sós. Újabban a városhoz közel végeztek az eddigiéknél jóval mélyebb fúrást.

4. Debrecen város vízkultúrájának nem kis alkotása a hortobágyi *Halastó*. Az 1912-es években Debrecen város a Hortobágy-pusztta legrosszabb minőségű területéből 3000 holdat bocsátott az állam rendelkezésére talajjavítási célokra. A város az államot tetemes anyagi értékkel támogatta. A javítást öntözés és kilugozás által tervezték. A Tiszából egy 24 km. hosszú csatornán a telepre vizet vezettek. A talaj sóját fel oldották és e vizet a Hortobágy-folyóba levezették. A tógazdaság specialitása az, hogy a víz nem mederben, hanem földgát között van.

Később a vizet mesterséges haltenyésztésre használták fel. A város halastavakat építtetett. Nagy gazdasági épületeket emeltetett. A várostól a tógazdaságot 1915-ben a Haltenyésztő Részvénytársaság vette bérbe, 1927 óta, miután az összes halas tavak egybeolvadtak Magyar Tógazdaságok Rt. nevet vett fel, amely nagy áldozatok árán ma már teljes üzemben tartja a halastavakat. Pontyot termelnek. Mesterségesen keltezik, takarmányozzák kukoricával, babbal. Ma már évente 4000 mázsa halat termelnek és adnak el elevenen főleg külföldre.

5. *Gyógyforrások*. Debrecen város az 1932—34. években a várostól keletre a sámsoni és acsádi út keresztezésénél két mélyfúrású ártézi kutat csináltatott. Az első kút 1737 m. mély, a másik 1900 m. Mindenik 900—1300 m. mélységből naponta 1700 m³ 65° C. vizet és 2000 m³ gázt ad. A gázt 5 km. csövön a gázgyárba nyomatják. A melegvizet pedig 3-4 km. hosszán a nagyerdei fürdőtelepre, hol nyáron a strandfürdőt, télen a fedett uszodát és a gyógyfürdőt táplálja. Vizét szűrve, szén-savval telítve, mint debreceni Hőforrásvizet, hozták forgalomba.

6. Végül Debrecen város vízkultúrájának legújabb alkotása a *Szennyvízszűrő-telep*. Ezt a város szennyvizét levezető Tóócóra, a Basahalma melletti szíkgáti birtokon építette a város. Feladata: a város szennyvizének felfogása, ülepesztése, öntözési és trágyázási célra felhasználása.

A szennyvízszűrés célja kettő. 1. Egészségügyi és 2. gazdasági. Amaz abban áll, hogy a szennyvíz, mely eddig a Kősély medrében poshadt és baktériuma három község (Hajdúszoboszló, Szovát és Nádudvar) egészségét fertőzte meg, megtisztíttassék és csak a tisztavíz bocsáttassék tovább. Gazdasági célját úgy

éri el, hogy a tápanyagban gazdag vizet a talajnak átadják, ezáltal az intenzívebb termelést lehetővé teszik. A telep ma kiépülőben van. Hatszáz katasztrális holdat lát el csörgedezettető és permetező öntözéssel. Hazánk egyetlen ilyen telepe; nagy jövő vár rá.

Debrecen éghajlata.

Debrecenben az éjek elég sokszor tiszták; az ég csillagokkal van behintve. Az öregek azt mondják, hogy „jól kitörölközött az ég, hideg idő lesz“. Az északi félteke összes csillagai látszanak. Nevezetes a *Göncölszekér* a kisbéressel, a *Fiastyúk* a csillaghalmaz közepén egy fényes csillaggal, a kotlóval, mely „számtalan sok apró csirkéinek vatyog“. A *Kaszácsillag* a réten kaszál, utána *sánta Kati* sántikál, viszi az ebédet a kaszásnak. Az *Esthajnalsillag* a Holdat kíséri. A *Tejút* az eget északdéli irányban hasítja keresztül. Ez a hadak útja. Ezen az úton ment el Csaba királyfi fényes hadával. Ezen is jön vissza. A *Hajnalsillag* lefekteti a Holdat és felvezeti a Napot.

A szabadban lakó emberek: pásztorok, földművesek a Nap állásából csaknem pontosan meghatározzák az időt. Munkájukat napfeljöttével kezdik, naplementével végzik. Délben délelnek (ebédelnek, pihennek). Éjjel a Hold és a csillagok állásából határozzák meg az időt. Ha a Göncölszekér-rúdja lefelé fordul, éjjél jól elmúlt. Ha a Hajnalsillag feltetszik, virrad.

A hőmérséklet változását mindenki figyelemmel kísérheti. Egy hőmérő kell hozzá és naponta háromszor egyazon időben leolvashatjuk a hőmérsékletet. P. o. 1934 június 5-én reggel 7 órakor 23·8° C., 14 órakor 32·4 C., 21 órakor 25·4° C. volt a hőmérséklet. Ezt összeadjuk 81·6° C., elosztjuk hárommal, 27·2° C. Ez a napi középhőmérséklet. Ha a napi középhőmérsékleteket összeadjuk és elosztjuk a hónap napjainak számával, megkapjuk a havi középhőmérsékletet. Debrecenben 1933-ban így alakult a havi középhőmérséklet:

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
3·2	0·7	5·4	7·2	14·8	16·6	21·2	19·5	14·6	11·2	5·9	6·0

Ha ezeket összeadjuk és 12-vel elosztjuk, megkapjuk az évi középhőmérsékletet, mely 1933-ban volt 9° C. Ugyanezen az évben a legmelegebb július 29-én 35·4° C és a leghidegebb december 20-án —21·4° C. volt.

A debreceni termelők a fagyos szentektől félnek. A fagyos szentek május 12., 13., 14. és Pongrác, Szervác, Bonifác, május 19. Ivópápa és 25-én Orbán-napján vannak. Ebben az időben meglehetősen a hideg, nem ritkán fagy is szokott lenni.

1932-ben május 12., 13., 14-én erős lehülés, 11-én gyenge zivatar, kevés eső. A szél északi irányú, mérsékelt erősségű. 13—14-én az időjárás meleg, 25-én zivatar jéggel, déli szél fujt. A hőmérséklet az előbbi naphoz süllyedt, de meleg volt.

1933-ban május 12., 13. és 14-én hűvös, borús idő, naponkint kisebb eső volt. Május 25-én erős déli szél, napközben borult. Estére a szél elült, az ég kiderült, éjjel erősen lesüllyedt a hőmérséklet.

1934-ben május 12., 13. és 14-én meleg, száraz volt az idő. Május 25-én a hőmérséklet az előbbi napokhoz képest csökken, az éjjel erősen hűvös.

A vénasszonyok nyara Debrecenben ritkán, három-négy-évenként egyszer szép. Ilyenkor kellemes verőfényes a nappal. Szélesendben alant úszik a bikanyál. Az apró legyek tizezrei kúpalakú sokaságban táncolnak a levegőben. Így volt 1934-ben.

Debrecen csapadékban elég szegény. Évi átlag 643 $\frac{m}{m}$ és ez a csapadék rendetlenül hull le. A nyár leginkább nagyon száraz.

Debrecenben 1933-ban havonta az alábbi csapadékmennyiség esett (mm.):

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
12	35	62	26	46	132	83	63	42	97	64	26

Évi csapadékmennyiség 688 mm.

Debrecen 1932-ben augusztus 5-én 35·3 mm. 1933-ban október 14-én 29·1 mm. volt a legtöbb csapadék.

1933-ban a csapadékos napok száma 171 volt és pedig:

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
12	14	14	11	15	20	12	11	7	15	21	19

A havas napok száma ugyanez évben 38 és pedig:

I.	II.	III.	IV.	XI.	XII.
9	8	3	1	1	16

1932-ben utoljára esett a hó március 26-án, először december 8-án:

1933-ban április 18-án, először november 25-én.

1934-ben utoljára február 10-én esett.

1933—34 telén a legvastagabb hóréteg január 3-án volt 13 cm.

Debrecenben nyári kritikus nap Medárdus-nap (június 8). A Debreceni ember azt tartja, ha Medárdus-napján eső van, negyven napig esik az eső. Tény az, hogy Medárdus-napja körül, hol előtte, hol utána, esős idő szokott lenni; ámde a Medárdus-napi esőket nem mindig követi tartós eső. Így 1930-ban Medárdus-napján nem volt eső és egész júniusban alig volt

6 mm. eső. 1932-ben esett utána. Júniusban négyszer, esett összesen 37 mm. 1933-ban szintén esett az eső, június közepéig leesett összesen 124 mm. 1934-ben esett Medárdus-napján, utána 8 napon esett, összesen 21 mm.

Nyáron többhetes szárazság szokott lenni, ez esetben a kukoricatermés lesül. A legelő lesül a Hortobágyon és ilyenkor a jószágot a Hortobágyról a debreceni erdőségbe hajtják.

Debrecenben sok zivataros nap van, főleg a nyári hónapokban, mégpedig május és június hónapokban.

1932-ben 33 zivataros és 5 jégesős nap volt.

1933-ban 32 zivataros nap volt, de jég nem esett egyszer sem.

A csapadék évszakonként a következőképpen oszlik el: télen 104 mm., tavasszal 145 mm., nyáron 198 mm. és ősszel 157 mm. esik általában. Legtöbb csapadék nyáron 33% és legkevesebb télen (17%).

Debrecen két leggyakoribb szele DNY. (alszél) és ÉK. (felszél). Az előbbi nyári, az utóbbi téli szél.

1934 június 1-én 7 órakor D³. (mérsékelt déli szél), 14 órakor D². (gyenge déli szél), 21 órakor E². (gyenge északi szél fúj). Az esőt legtöbbször az északnyugati szelek, de a nyári záporokat a délnyugati szelek hozzák.

A szeles napok száma 1933-ban 15, a szélcsendes napok száma pedig 101 volt.

Debrecen város időjárását általában jellemzi a kemény tél és a meleg, esőtlen nyár. A hideg maximumát február elején éri el, a meleg augusztus első felében a legnagyobb.

A tavasz rendszeren esős. Különösen hasznosak a májusi esők, az őszt októberben esős.

A debreceni, főleg mezőgazdálkodással foglalkozó nép sok közmondást, rímust tud az időjárásról. Így:

*Ha megcsordul Vince,
Tele lesz a pince.*

*

*Ha fénylik gyertyaszentelő,
Az íziket is vedd elő.*

*

*Ha Pál fordul köddel,
Ember vész el döggel.*

*

*Ha Dorottya szorítja,
Juliánna tágítja.*

*

Gergely megrázza bozontos szakállát.

*

*Mátyás, Gergely
Két rossz ember.
Sándor, József, Benedek,
Zsákkal hozzák a meleget.*

*

*Mihály-napja után akármerről fú a szél, hideg a,
Nincsen a Balogh István kondásának szüre, fázik a.*

*

*Erzsébet, Katalin havat szoktak adni,
A bitang marhákat jászolhoz kötözni.*

*

*Ha sok a köd januárba,
Tavasszal fűrűnk a sárba.*

Az ilyen népies időjelzés mellett már komoly tudományos időjelzés is van. Manapság csaknem órai pontossággal megtudják mondani, hogy a következő 24 órában milyen idő várható. Ez az *időprognózis*. Az időjósítás kétféle : helyi időjósítás, országos időjósítás.

A helyi időjósítást magunk csináljuk. Eszköze : 1. Barometer vagy aneroid. Ennek változása az időjárásban is gyors változást jelent. 2. A levegő nedvességét mérő hygrometer. A levegő páratartalmának hirtelen megnövekedése az időváltozás biztos jele. 3. Hőmérő a hőmérséklet változásait ismer-teti. 4. Megfigyelendő a felhők járása, mert az időváltozásnak ez is biztos jele. Pl. a kumulusz felhők hirtelen tornyosulása zivatart jelent. 5. A szél irányjelző és szél erősségmérő. A szél-irányok észlelése azért fontos, mert irányváltozás csak akkor állhat be, ha a légnyomás elosztásában is változás történik. Az észlelő elvégzi a rendes meteorologiai megfigyeléseket és pedig a légnyomás, hőmérséklet, szél, nedvesség, csapadék, felhőzet állását leméri. Ezek alapján állapítja meg a következő 24 órára az időjárást. Ez a Kaltenbrunner-féle helyi prognózis módszer.

Az egész országra kiterjedő időjelzés pedig úgy történik, hogy az ország különböző részein felállított meteorologiai állomások, továbbá a külföldiek is sürgönyileg leadják az előző nap esti 9 órai és a reggel 7 órakor történt észleleteiket a Magyar Meteorologiai Intézethez és ebből állapítják meg az időjelzést Magyarországra a következő 24 órára. Ezt a rádió és a hírlapok minden nap indokolással nyomatékosan közlik velünk.

Debrecen növényföldrajza.

Debrecen — miután a lösz- és homokterület érintkezési vonala mentén terül el — növénytanilag a magyar flóratartomány két flórajárásához tartozik: 1. lösz, szik és tiszamenti homok a *tiszántúli flórajáráshoz*; 2. a nyírségi homokterület pedig a *nyírségi flórajáráshoz*. Az előbbin a pusztai, az utóbbin a fásvegetáció uralkodik.

A pusztát nem a talajviszonyok, nem a klíma tették pusztává, hanem hazánk szomorú története. Ellenség járta e vidéket, elpusztította a falvakat, elkergette, leölte a lakosokat. Az erdőket kipusztította és nem ültetett helyébe mást.

A puszta sík, de vannak rajta mélyedések és emelkedések. A különböző szinthez képest más a növényzet. Jóllehet, a szintek között alig van pár deciméter különbség, de a növényzetben már az is feltűnően meglátszik. A legfelső szint kevésbé szikes, agyagos, füves mező. Ennek növényzete a közönséges fésűperje, sziki csenkesz, vadbúza, a dercefű, farkasfütej, az ezüstlevelű pimpó, szarvaskerep, sziki pozdor. E fajták a füves mezőt eléggé sűrűn növik be.

Mélyebb helyeken a nagyon kemény szikes következik, amelyen a növényzet sokkal ritkább és szegényesebb: ez a *szikpadka*. Főnövénye a sziki csenkesz. Ecetszerű gyökere olyan keményen fogja össze a kiálló talajrögöt, hogy a növényt csak ezzel együtt lehet kiemelni. A másik gyakori növény a sziki árpa és a horgas bogács.

A szikpadkák közt kanyarognak a *szikfokok*. Ezeknek aránylag széles, alig 15—20 cm. magas partú, lapos medrét tavasszal víz járja, ilyenkor gazdag virágzó növényekben. De csakhamar kiszárad és a legsivárabb szikes vonulattá alakul át. Növényei a dercefű, apró útifű, szittyó, keserűfű; parányiak, csak a bütykös ecsetpázsit, hegyes pázsit, mézpázsit nőnek nagyobbra.

Az egykori nádasrengetegeknél ma már csak nyomai vannak a Hortobágy-pusztán; az árkok, csatornák, tavak és a Hortobágy-folyó mentén, ahol még gyékény és kákamaradványokat is láthatunk.

A hínárvegetáció, amely a legújabb nagyarányú vízszabályozás előtt még a Hortobágy-folyó víztükrét ékesítette, ma már nagyon megcsökkent és inkább csak a tiszamenti morotvákban lelhető fel. (Fehér tündérrózsa, békatutaj.)

A fásvegetációt a Hortobágyon az ohati szikes erdő, a folyómenti, árokparti füzesek és a malomházi sziget hét öreg tölgye képviseli.

Keletfelé egészen megváltozik a növényvilág képe. A változatos felszíni alakulatok : buckák, zombékos, nádas mélyedések sok olyan feladat elé állítják a térszint benépesíteni törekvő növényi életet, hogy ennek csak a növényiszövetkezetek nagyszámú sokféleségével felelhet meg.

A vizekben díszlenek a különböző hinár növényiszövetkezetek, pompás virágú vízi boglárkákkal, feltűnő virágú tündérrózsával. Már a part felé, de még mindig jól a vízben előrenyulva látjuk a kákaállományok övét. Ezután a parton és a partszegélyen a nád veszi át a kizárólagos uralmat. Ott, ahol állandó, de sekély a víz, a nagysásos szövetkezete alakul. Ha régi idő óta bántatlanul nőhet, akkor zombékláp lesz belőle. A zombékok külön állanak, közöttük sekély víz van. Zombékok úgy képződnek, hogy bizonyos sások eltözegeződő alsó részeit gyökérrostok és az elpusztult sáslevelek rostszálai összefogják és így, mint oszlopok emelkednek ki a talajból. A zombékokon, az alkotó sáson kívül a zombékpáfrány zöldel. A vízben pedig különböző hinárnövények tanyáznak. Egyik legjellegzetesebb zombékláp, a várostól keletre, a Halápon terül el egy mélyedésben. Legszebb ékességei : a dárdás nád-típpan, a tárnics, a tiszaparti aranyvirág.

A homokmezőkön a virágos növényeknek három jellemző szövetkezetével találkozunk : 1. a még csupasz, sőt némileg mozgó homokon, az egyéves fűvek társulásával a rozsnok fajok. A jobb talajon 2. a legfontosabb homokkötő, hüvelyes csenkesz szövetkezetével és végül 3. a már megkötött talajon a homokpusztai réttel.

A futóhomok ma már legnagyobb részben szőlővel vagy akáccal van megkötve s így a homokpusztai szövetkezeteket kultúrnövények (ill. szövetkezetek) váltják fel. Kötött televényes talajon, egykori erdő helyén jelenik meg a homokpusztai rétet. E rétek növényfajokban nagyon gazdagok. Ma már aránylag kevés van belőlük, mert a kövér földet az ember vette birtokába különböző kultúrnövények termesztésére. Az eredeti homokpusztai rétnak több típusa van : az egyiket az élesmosófű, a másikat a barázdált csenkesz, harmadikat a szagos borjúpázsit jellemzi. Inkább nedves talajon a mezei komócsin, réti ecsetpázsit, csomós ebir, alkot magas gyepűretet. Végül olyan típusa is van a homokpusztai rétnak, ahol nem pázsitfűvek, hanem bizonyos tarkavirágú növények (főleg pillangósak) adják meg a rétet jellegét.

Nagyon megváltozik a rétek növényzete, ha legeltetés folyik rajta, annyira, hogy a legelők növényzete növényföldrajzilag nem jellemző az illető vidékre. A legelőnek, mint a rágás és taposás következtében lényegesen befolyásolt területnek növényzete két elemből áll : Az eredeti gyep gyér maradványai-

ból és a leromlott, sőt kipusztult ősgyep helyét elfoglaló növényekből.

Az egykori nagy terjedelmű homokrétek helyén manapság szántóföldek vannak, ahol a rozsnak és burgonyának van legnagyobb szerepe. Az ősvetetés itt természetesen nyomtalanul eltűnt.

A város homokterületén jelentékeny szerep jut az erdőnek. Debrecennek kb. 26,000 kat. hold erdeje van, kisebb-nagyobb megszakításokkal, de azért terjedelemben egységesnek mondható.

Maga a debreceni Nagyerdő 2600 hold, Debrecen gúthi erdeje 7000 hold. Hát még hajdan mekkora bőség lehetett itt fában, amikor még az egykorú feljegyzések szerint az egész Nyírség egyetlen összefüggő erdős mocsaras terület volt. E hajdani erdő nyírkos hideg talaján ligetszerű nyírfacsoportok tették az erdő legnagyobb részét s a tölgy csak alárendelt szerepet játszott. Ma a nyírségi erdőkben a faállomány 85%-a tölgy, szembetűnően mutatva a megváltozott talajt és klíma-viszonyokat. Sajnos, a tölgyfák megvannak rakva fagyönggyel, mely nagy kárt tesz bennük. Ma a tölgy mellett a szil, az éger, az ezüsthárs tarkítja szórványosan az erdőt. Nedves, mocsaras helyen a kőrisfa nő az erdőben. Lápokban, lápos mélyedésekben a nyír fehérlik. Igen gyakori a mezei juhar és a vadkörte. Található vadalma is, de csak szórványosan. Májusban gyönyörű szépsége a debreceni Nagyerdőnek is a virágzó vadcseresznya. Különös figyelmet érdemel, hogy a debreceni erdőkben sok a vadgyümölcsfa, melyek valamikor szelídek voltak. A falu elpusztult, a kerteket elhagyták és a gyümölcsfák elvadultak.

Erdőszéleken, nedves határárkok mentén fűzfák nőnek. Néha külön állományokat képez az erdőben a rezgőnyár, kisebb szerepet játszik a fehérnyár. Kiemelve kell megemlékezni az akácról, amelyet tisztán egyedül is ültetünk erdő létesítésére, de néha tölgygel is keverik. Az akácot, bár időnap előtt tönkreteszi az aljnövényzetet és a talajt, de gyorsan növekvő fája miatt üzleti szempontból mégis kedvelik. Újabban szerte kísérleteznek erdei és feketefenyő, amerikai dió stb. ültetésével, többkevesebb eredménnyel.

Debrecen növényföldrajzának ezen csak igen nagyvonalú vázlatát nem zárhatjuk le anélkül, hogy legalább névszerint meg ne említsünk néhány olyan (lágyszárú) növényt, amely florisztikailag nevezetessége a debreceni nyírségi erdőknek. Ilyenek: egyhajúvirág, tarka vadsáfrány, a ligeti csormolyák.

Debrecen város pusztai területének befásításán újabban nagyban fáradoznak. Hazánk erdeit elvette a trianoni béke, a megmaradt területen kell erdősíteni. A debreceni m. kir. erdőigazgatóság minden erejével fáradozik ezen és maga a város

jelentékenyen segíti munkájában. Míg a város nyugati szélén 20 holdas csemetéskertben nevelik az utak, terek, utcák befásítására szükséges fát, addig a Hortobágy-pusztán 60,000 facsemete nő fel, mely már a pusztán kelt és aklimatizálódott és a pusztá rendszeres befásítására van nevelve.

A Hortobágy fásításának terve már félszázados. A malomháznál, a Hortobágy-folyó kis szigetén hét kocsányos tölgy hirdeti ezt a jó gondolkodást. Az 1880-as évektől a háttasabb helyeken a jászág részére egy-egy kis 5—6 holdas „szárnyék-erdőt” ültettek, mely nagy szélvihar idején a jászágnak enyhelyet adott. A jövőben a tervbevett nagyarányú erdősítési munkálat a Hortobágy szélsőséges klímáját is megváltoztatja.

Debrecen állatvilága.

Debrecen határának állatvilága nagyon gazdag. Régen még gazdagabb volt. Az ásatások sok, ma már kihalt állatoriasok csontjait hozták elő. Így az őselefánt, ősszarvas, őstulok, óvilági ló, orrszarvú csontjait.

Ma megtalálhatók a ragadozók közül: a farkas, róka, görény, menyét, vidra, vadmacska. A rovarévők közül: a sünn, erdei cickány, vakond. Több denevérfajta ismeretes. A rágcsálók közül az ürge, egér, pocok, földikutya, nyúl van képviselve.

A madárvilág is nagyon gazdag. A madarak egy része állandó, másik része itt fészkelő, a harmadik része átvonuló. A vizek lecsapolásával sok vízimadár a Halastavakra szorult. Az erdőkben rigók, vadgalambok, harkályok, kakukok, fülemülék zengenek. A mezőkön pacsirta énekel; a fűrj dobol, fogoly, tűzok futkos. A vizeken tömérdek vadliba, kacsza tanyázik. A gém, vöcsök, vízityúk garázdálkodik, nemes kócsag büszkélkedik, sirály és búbic panaszkodik. A ragadozók közül a sas, héja, ölyv, kánya, vércse okoz nagy kárt.

A hullók közül a gyíkok, siklók, teknősök gyakoriak. A kételetűek közül a békák, gőték jelentősek. Ez utóbbit víziborjúnak hívja a debreceni földműves nép és fél tőle, mert az a babonája, ha kicsi korában lenyeli, megnő benne és kirágja a gyomrát. A halak közül 24 fajta ismeretes. Leggyakoribb a ponty, csuka, kárász. A Tiszában kecsge, kis vizekben csik van sok.

Debrecen város rovarfaunája gazdag. Eddig 2000 fajtát gyűjtöttek össze. Sok közülök nagyon kártékony. Így a cserebogár, légy, bögölyfajták, a sáskák, honvédbogár, szípoly a

mezők veteményében, a filoxera, barkó a szőlőben tesznek nagy kárt.

Háziállatok közül a ló, szarvasmarha, juh, birka és disznó a nevezetes. A kutyák közül a nagy fehér komondor és a kis puli keresett jószágok. Kevésszámú bivaly, szamár, kecske is van. Újabban a belganyulat hozták be. A szárnyasállatok tenyésztése is erősen fellendült. A magyar tyúk, ruca mellett a külföldi orpington tyúkot, pekingi kacsát és emdeni ludat is tenyésztik. A pulykát tisztítva, fagyasztva Angliába viszik. Újabban erősen fejlődik és sokaknak ad kenyeret a méh- és selyemhernyótenyésztés.

Debrecen város települési földrajza.

Debrecen város keletkezése élénk, de eldönthetetlen vitára adott alkalmat. A „Debrecen“ nevet sokáig a dobre-zen szláv szóból származtatták, ami jó földet jelent és így a szlávok alapították volna. A földrajzi tudósok is elfogadták a szláv elnevezést, de ők debrő-zem-ből származtatták, ami meg mély földet jelent. Ez a magyarázat annál tetszetősebb volt nekik, mert a város kívülről jövet tényleg egy mélyedésben fekszik. Újabban a török nyelvészek kétségbe vonják úgy a névnek, mint a telepítésnek szláv voltát; török telepítésnek tartják Debrecent. Nevét a váradi Regestrumban előforduló Debrezun után a török Debresin (Dëbrečin) (mozogjon) szóból származtatják.

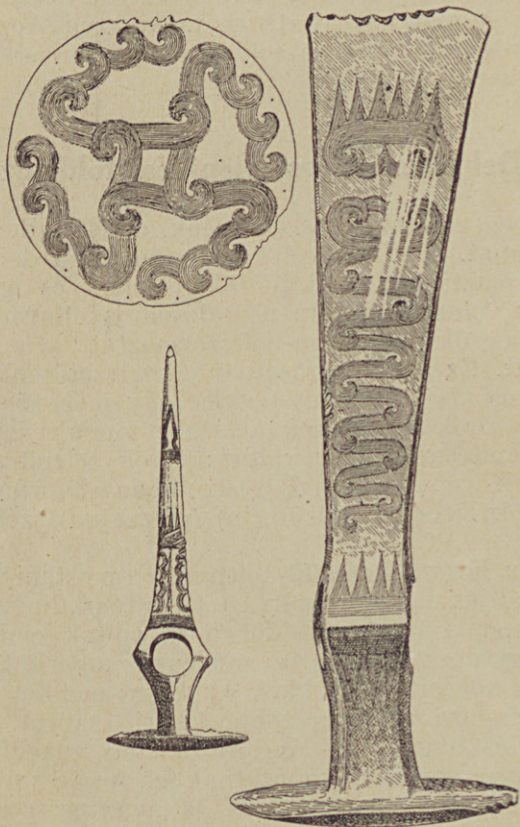
Tény az, hogy a legrégebb telep nem a mostani város helyén, hanem annál jóval kijebb volt. De az is tény, hogy a debreceni határban már a legrégebb időben is voltak emberi telepek. A Hortobágy-pusztán a városi múzeum zsugorított csontvázat talált újabb kőkori eszközökkel. Az Árkus-mentén pedig kőkori agyag istenszobrocskát és több őskori csuprot és cserepet. A sámsoni és halápi réz- és bronzleletek világhírűek és egy magas kultúrájú bronzkort mutatnak fel. A város nyugati szélén pedig bronzkori edényeket, kar- és nyak-pereceket találtak.

A Porosháton közel 300 drb Kr. u. II—III. századbéli népvándorláskori hullasírt tártak fel. Ezekből a sírokból, bár fel voltak durva, mégis a bokákon 300—400 paszta, kréta és kőgyöngyöt szedtek ki a kutatók és minden sírból egy korhatározó római ezüst pénzt és római vörös edényt, fémtükör, üvegpohár, számos fibula került a debreceni városi múzeumba. Debrecen határában nem volt római telep. De a vidék szláv és germán származású lakói élénk cserekereskedést folytathattak a Maroson túl lakó rómaiakkal, mint a római tárgyak bizonyítják.

A népvándorlás későbbi idejéből hun-avar szíjvég csatto-

kat, nyereg szerszámrészeket talált a múzeum az Ondódon, melyek a Kr. u. V—VI. századból származtak. A honfoglalás idejéből kevés emléket találtunk Debrecen határában. Lovasság nem volt. A hortobágyi szegénysírban csak a honfoglaló magyar nyereg és kantár szerszámaikat és néhány nyílhegyet leltek.

A magyar királyság első századában már megalapították a mai helyén Debrecent. Az első okleveles említés Debrecenről

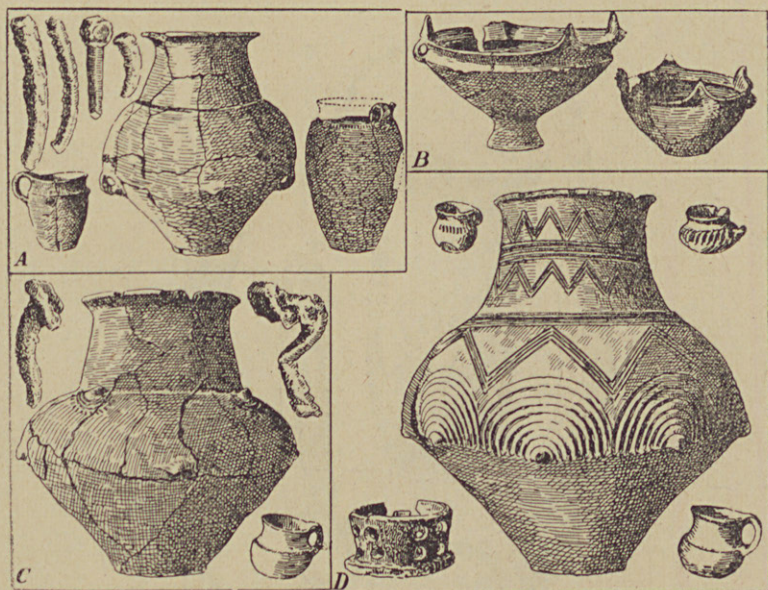
Bronzkori díszes csákány.

1235-ben a Várad Regesztrumban található, mely szerint egy szolgát kísérnek istenítéletre „de villa Debrecun“.

A tatárjárás elseperte Debrecent. Földesura, a gazdag Debreczeni Dózsa András újból felépítette és tartózkodási helyéül választotta. Az atyja emlékére András templomát építette. Debrecenen fia : András és Péter fia : Jakab osztoztak, úgy, hogy András a templomot és a község nyugati részét,

Jakab a keleti részét kapta és felépítette a maga területén a Szent László-templomot.

Ettől kezdve Debrecen gyorsan fejlődött. Az 1333—36. pápai tizedjegyzék a debreceni egyházat „fényes egyháznak” nevezi. A község köré idegenek (vendégek) telepednek (Burgundia, Kandia-utcák), akik élénk ipart űznek. Az Árpád-ház kihalása után beállott trónviszályban a Debreczeni család Róbert Károly híve. Nemcsak kitartott mellette, hanem vért és vagyont áldozott. Érdemei jutalmául Nagy Lajos 1360-ban

Bronzkori urnák és edények.

Debrecen lakóit és vendégeit polgári jogokkal ajándékozta meg. Ezzel Debrecen község várossá lett.

A polgárok maguk választanak maguknak bírót, szolgálatukat a király és a földesúr iránt pénzben rótták le.

A város iparos lakossága már 1376-ban céhekbe tömörül és jó munkája által hírnévre tesz szert, vagyonosodik. Még jobban elősegítette boldogulásukat az, hogy a derék Debreczeni család kihalása után a város, 1405-ben Zsigmond királyra szállt. Zsigmond 1405-ben két vásártartási jogot adott a városnak.

Zsigmond király pénzsűkében lévén, debreceni birtokát 1408-ban Márk nevű horvát úrnak, 1421-ben pedig Brankovics Györgynek engedte át cserébe a Duna déli vonaláért. Brankovics 25 évi birtoklása alatt sok szerbet telepített Debrecen

vidékére (rácok). Brankovics hűtlensége miatt elvesztvén a magyar birtokait, Debrecen Hunyadi Jánosra szállt. A Hunyadi-család hosszas birtoklása alatt valóságos jötevője volt a debrecenieknek. Szilágyi Erzsébet nagyon sok kiváltsággal látta el a várost. Legnagyobb szerencsében Mátyás király részesítette, midőn 1478-ban az árumegállítási jogot Váradtól elvette s Debrecennek adományozta. Ezzel a város kereskedelmi élete fellendült. Vásártartó hely lett, hatalmasan fejlődött.

A Hunyadi-ház kihalása után Corvin János, II. Ulászló, Báthory István, Szakmáry István esztergomi érsek kezébe

Gyöngyök, római üvegpohár Hortobágy porosháti rómaikori sírmezőből.

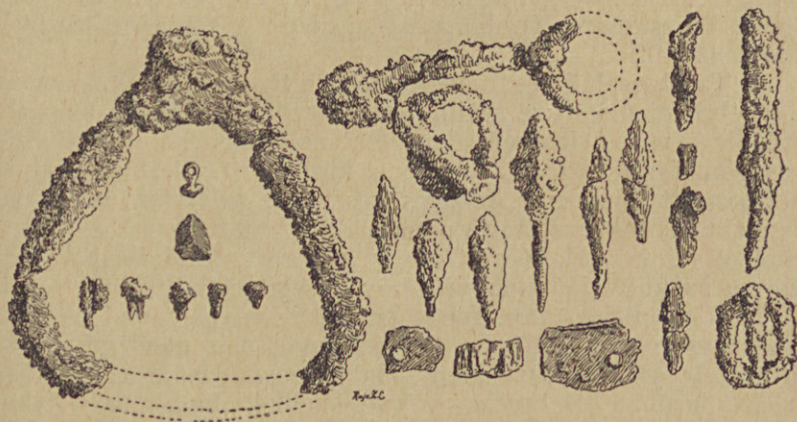
került a város. Ekkor már nagy város, kiváltságok áldása alatt birtokot nyer és erősen gyarapszik. A mohácsi vész után a protestáns enyingi Török Bálint birtoka. Mint ilyen, az új hithez csatlakozik az egész város. Az új hitre térés minden erőszak nélkül simán és egyszerre ment. A forrongó hitélet keretében előbb lutheránus, később kálvinista, majd unitárius irány felé hajlottak. Méliusz lángelke visszatérítette őket a kálvinista vallásra. 1548-ban az utolsó ferencrendi barát is elment, az orgonát kitették a templomból, kálvinista templommá avatták, és a ferencsek városi iskolájában az új hitet tanították. Midőn

1566-ban Méliusz megszervezi a Tiszántúli református egyházkerületet, Debrecen a hazai kálvinizmus központja lett.

A város nyugodt, békés fejlődését biztosította az a körülmény, hogy Debrecen már 1554 körül behódolt a török szultán-

Árpádkori templomrom Guthon.

Honfoglaláskori leletek a hortobágyi Bajnokhalomból.

nak. Török kincstári város lett és a szultán egyenes fennhatósága alá tartozott. Ez okos politikának az lett a következménye, hogy míg a török a szomszédos falvakat egyre sarcolta, égette, pusztította, addig Debrecent és lakóit a szultán védőlevele megóvta töröktől, tatártól.

Közben szerencsétlenség éri. Schwendi Lázár német parancsnok megsarcolja. Méliusz halála után belső vallási villongások dülják a várost és sok lakost elveszít. E veszteséget pótolják a vidékről menekülők, akik a török fosztogatás elől az árokkal, palánkkal, és különösen a szultán fermánjával védett Debrecenbe menekültek.

Szinte kiheverhetetlen csapás érte a magyar Alföld tiszántúli részét 1594-ben, amikor Huszt felől kegyetlen tatár hordák ereszkedtek alá és végigdúlták, pusztították, gyilkolták a Tiszántúlt. Debrecentől visszatartja a vad hordát a szultán tiltó parancsa, de a környék pusztává lett. Ekkor pusztult el a mai debreceni határban közel félszáz község, közöttük Mátá, Zám, Ohat a Hortobágy-pusztán; Ebes, Szepes, Macs, Parlag, Monostor, Gút, Bánk és a többi puszták. Debrecen város a falvak pusztán maradt területeit lassanként zálogba veszi és így óriási határra tesz szert a XVII. században.

A vidék e nagy pusztulása nagyon megerősítette a város lakosságát. A város a Tiszántúl vezetője lett. Pedig sokat szenvedett. A valláspolitikai küzdelmek során Bocskay pártján van, ezért Belgiojoso kassai kapitány 30,000 ezüst tallér erejéig keservesen megsarcolja. (1604.) Kiheveri. A hajdúk benne bíznak, noha Debrecen nem hajdú város. Midőn Bocskay halála után Rudolf nem akarja teljesíteni a bécsi béke rájuk vonatkozó részét, Debrecenben gyülekeznek, hogy fegyverrel kényszerítsék a béke teljesítésére. II. Mátyás engedett, a támadás lecsillapodott. (1610.)

A Török-család fiágának kihalása után, 1618-ban a város az erdélyi fejedelmekre szállt. Ettől kezdve új fényes korszak kezdődik a város életében. A protestáns vallás és politikai szabadságért folytatott küzdelemben középpont. Bethlen Gábor 1619-ben itt tüzi ki a felkelés zászlaját, midőn a világ elé bocsájtja „Magyarország panaszai” című röpiratát. Úgy Bethlen, mint I. Rákóczi György a várost, különösen annak református kultúrintézményeit bőven segítették.

Erdély bukása után, 1660-ban Sejdi basa a várost kegyetlenül megsarcolta, előljáróit megkínozta és még meglevő vidéki kultúrát felégette. (Basahalom, Haláp pusztulása.) A felszabadító háborúban Debrecen szívvel-lélekkel hatalmas anyagi támogatásban részesítette a nagy nemzeti ügyet. Ezáltal Szavoyai Eugen kegyét teljesen kiérdemelte. Ő nemcsak királyi városi jogainak megújítását sürgette ki a királynál, hanem sok kisebb, különösen vallási sérelmek elintézésénél jóakaratólag járt közben. Sőt arra is gondolt, hogy a Tiszántúl harcaiban főhadiszállását Debrecenbe teszi.

Bármennyire is tisztelték a kormány jóakarató törekvéseit, az újonnan fellobbanó valláspolitikai küzdelmekben előbb a

Tököly, később a II. Rákóczi Ferenc táborához állanak. Végtelen szenvedések egész sora következik a város elvűsége jutalmául. 1686-ban Karaffa a várost megsarcolja, több derék polgárt megölet. A Rákóczi-felkelés idejében négyszer menekült el a németek elől a város népe és 1706-ban Rabutin császári zsoldosai embertelenül kifosztják a taktikai okokból kiürített várost. A zaklatott élet alatt megfogyatkozik és elszegényedik a város lakossága. Másfelől ezidőre esik a mai óriási határának zálogba vétele.

Római katolikus Szent Anna templom.

A szatmári békét, a király hűségére visszatért Debrecen közbenjárására, a város főbirájának házában kötötte meg Károlyi Sándor. Ez a tény új előnyt biztosított a fejlődés új korszakában a városnak.

Az 1715. évi országgyűlés oly feltétel alatt, hogy a katolikus egyházat befogadja, törvénybe iktatja a szabad királyi városi jogát. Több mint másfél évszázad után újra bejöttek a városba a ferencesek, zárdát és templomot építettek. (1721—1746.) Hazánk újjáépítésében tevékeny munkát végez a város. Sajnos, erejének jórészét az áldatlan vallási küzdelem köti le. Ámde a teher alatt nő a palma! A város e küzdelmes században éri el

anyagi és szellemi fejlődésének tetőpontját. Hosszú időre bérbeveszi a zálogos pusztákat (1746), kereskedelme, ipara európai hírű és Kollégiuma kulturális tekintetben felette áll az összes hazai hasonló intézményeknek; tanárai európai hírű tudósok. A tudományt és irodalmat magyarul művelik, ami által óriási hasznot tesznek az éledő magyar szellemi életnek. Emellett teljes erejével küzd II. József rendeletei, a zsidók betelepítése és a németesítés ellen. Mindkettőt meg is akadályozza. A közigazgatásban latin nyelvet használnak a német helyett. Ez időben az ország legnépesebb és leggazdagabb városa. Több lakosa van, mint Budának, Pestnek, vagy a koronázó Pozsonynak. E lakosság túlnyomóan iparos és kereskedő.

A francia háborúk alatt erősen szynylódik. A devalváció nagy anyagi kárt hozott reá. Szívvel-lélekkel a magyar újjászületés mellett van. Ebben a városban tanulta megismerni és megszeretni gróf Széchenyi István a magyar népet és innen indult el a „legnagyobb magyar“ nagyjelentőségű útjára. Itt rakta le 1846-ban Széchenyi a Tiszaszabályozás alapját.

A magyar szabadságharcban ismét részámított a nemzet. Kossuth az ország nagy szükségében a debreceni néphez fordult. Vért, vagyont áldoz a város népe a nemzet függetlenségeért. A városban talál menedéket a hontalan magyar kormány 1849-ben. Midőn a bel- és külpolitikai viszonyok úgy kívánták, hogy a Habsburg-házzal szakítsanak, a történeti Nagytemplomban mondták ki a Habsburg-ház detronizációját 1849 április 14-én.

A szabadságharc gigászi küzdelmében Görgey Arthur a tiszántúli nagy védelmi operációjában Debrecen választá hadtápi és operációs bázisává. Debrecen alatt vesztette el minden reményét, midőn 1849 augusztus 2-án a város nyugati szélén jobbszárny fedezetét a túlnyomó orosz had szétveri. A győző orosz had nemtelen bosszút állott a becsületes városon, mely az uralkodó előtt is kegyvesztett lön.

Haynau alatt óriási vagyonszerzés érte a Kossuthbankók tömeges megsemmisítése által. Ámde kiheverte. Polgárai áldozatkészségéből az előljáróság megvette a város mai óriási területét (1854), sok fontos ipari és kereskedelmi vállalkozást kezdett. 1860-ban ama bizonyos télvásár alkalmával az élni akaró magyar nemzet élő lelkiismerete tiltakozott a református Kistemplomban a császári önkény ellen.

A kiegyezés után teljes erővel a gazdasági és kulturális haladást munkálta. Gazdasági és állattenyésztési téren Kelet-magyarország hatalmas bázisa, kulturális tekintetben egyetemi város lett.

Az 1914-ben kitört világháború hihetetlen áldozatokat kívánt a várostól és polgáraitól. A város minden dicséretet meg-

érdemlő buzgalommal tett eleget a nagy idők kívánságának. A világháború szerencsétlen beveződése után a kommunizmus elherdálta a javait, az oláh megszállás elvitte, ami megmaradt. A gyászos trianoni béke leszakította a város gazdasági élet-erejét és határvárossá tette Debrecent. A nagy nemzeti csapás

Református Kistemplom.

után ép oly hatalmas lendülettel indult fejlődésnek és gyarapodásnak, mint a világsi bukás után.

A város történeti végzete a szenvedés. Ámde vezetői okos belátása, polgárainak erős, dolgozó karja, törhetetlen bizalma, újra talpraállítja. A nagy nemzeti feltámadásban ismét nagy tettek várnak a legmagyarabb városra : Debrecenre.

Debrecen város birtokviszonyai és mezőgazdasága.

Debrecen város birtokát a legrégibb időben földközösségben használták. A polgárnak csak egy háza, vagy házastelke volt, mely a polgári jog elnyerésére érdemesítette és ehhez volt mérve a polgári jog és kötelesség is. A város földjéből használatra mindenki kérhetett és kaphatott. Az igénylőket minden télen összeírták, a város határában kijelölték a szükséges mennyiségű földet és nyílhúzással döntötték el, hogy melyik darab

Strand-fürdő a Nagyerdőn.

az igénylők közt kié lett. Az ilyen darab földet *nyilas*-nak nevezték. Egy-egy szorgalmas polgár kaphatott két-, sőt több nyilast is. A földet eleinte egy évig használták, aztán paragon hagyták, mást fogtak fel. A polgár használatért előbb természetbeni szolgáltatást, dézsmát, később a zálogos pusztákért bért tartozott adni a város kasszájába. A nyilas később állandó terület és 30 öl széles és 300 öl hosszú, tehát 9000 □-öl területű volt, ami kat. holdakban kifejezve 5 kat. hold és 1000 □-öl. A szántóföldhöz a jószágtartás végett az erdő közötti tisztásokon kaszálókat adtak, ezt boglyásonként számították. Egy boglyás

kaszáló volt az a darab föld, amelyikben egy boglya széna termett, később ez is állandó terület, 3600 □-ól lett.

A város a XVII. század folyamán több mint 170,000 kataszteri hold birtokot vett zálogba a kincstártól és magánosoktól és e birtok végleges megörökítésére a város vezetőségének céltudatos kitartó munkája és a polgárság minden dícséretet megérdemlő áldozatkészsége után 1854-ben fejeződött be.

Jellemző, hogy a közös földből csak 1774-ben kapott a polgár háza után egy keveset tulajdonul (házutáni földek),

Nagyerdei Csónakázó-tó.

továbbá a birtokmaximálás még birtoktulajdonoknál is megvolt, amennyiben a város területén senki 16 nyilas (90 kat. hold) földnél többet nem vehetett. E statutum egy mai napság is egészséges középbirtok rendszert alakította ki és a módosabb polgárok fölös pénzüket érmelléki szőlők vásárlásába fektették.

Az eleinte egy évre használatra adott földet 1743 óta három-, 1744 óta hetévenként osztották ki és hetévi használat után pihenni hagyták. Ha valaki otthagya a földet, vagy elhált belőle, azt mint *vakans*-földet másnak adták.

Hatalmas erdőterületét a város maga gondozta, de ebből ingyen, később a termelési költség fejében adott a polgároknak épület- és tüzfát, az iparosoknak cser- és tüzfát s megengedte, hogy a jószágtartó gazdák télen az avart legeltessék, nyáron a bokrok közét megkaszálják.

Ma a városnak 27,000 kat. hold erdeje van. Ebből leghíresebb a 2236 holdas Nagyerdő, a város legszebb üdülőhelye. Ide építették az egyetemet, egy modern tüdőbeteg-szanatóriumot és egy szép uszodát strandfürdővel, csónakázótavat, a Köztemetőt stb.

Zárterdők:

Nagyerdő	2236 kat. hold.
Monostor	854 „ „
Apafája	336 „ „
Ohati erdő	444 „ „
Savóskút	1354 „ „

Szaggatott erdők, vagyis ahol az erdőben kaszáló-tisztások vannak, hol tanyai épületek és a földművelés folyik és a községi erdők legeltetés és kaszáltatás szolgálommal vannak megterhelve:

Nagycsere és Haláp	5973 kat. hold.
Fancsika, Bánk	9539 „ „
Gúth	8927 „ „

Kétféle fát termelnek: tölgy- és akácát. Évente 160 hold tölgyfát vágnak ki, mely 10,700 m³ fát szolgáltat. Ezenkívül 82 kat. hold akácot vágnak, 7800 m³ fát ad. A fát gazdasági vasúton és tengelyen hordják a faraktárba, itt osztályozzák, feldolgozzák és értékesítik. A még szükséges tüzi- és haszonfát Erdélyből hozzák.

A város nagy legelőterületét eleitől fogva mind a mai napig közösen legeltetik a jószágtartó gazdák. 1868 óta, mikor a város a belső legelőt elosztotta (újosztási földek), a legeltetés teljesen a Hortobágy-pusztára szorult.

Debrecen sz. kir. város 166,238 kat. hold 1141 □-öl területéből 85,180 kat. hold a város tulajdona. Az egész művelési ágak szerint így oszlik meg:

Szántó	82,326 kat. hold	738 □-öl.
Rét	7,818 „ „	974 „
Legelő	47,938 „ „	397 „
Nádas	192 „ „	343 „
Kert	615 „ „	919 „
Erdő, erdőség és két Gúth		

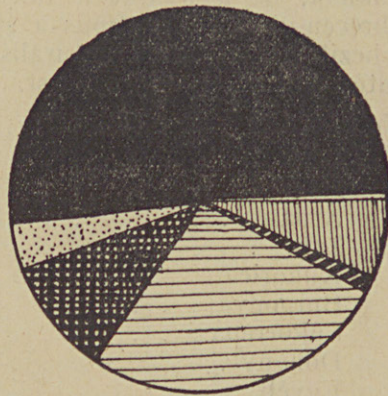
Szabolcs megyében	27,314 kat. hold	—	□-öl.
Szőlő	1,818	„ „	306 „
Terméketlen terület (ház út, árok)	6,894	„ „	13·35 „

Tagosítás volt 1774, 1854, 1868, 1924-ben.

Debrecen város mezőgazdasága csak a kiegyezés után lendült fel. A birtokok felszabadulása, a gabona értékesítési lehetősége és a szállítási viszonyok fejlődése tette ezt. — Már 1857-ben megvolt a vasút. A lótartó gazdák az eddigi fuvaroséleetet földműveléssel cserélték fel. A minisztérium segédkezet nyújtott a törekvő debreceni gazdáknak. Sok intézkedést és állami támogatást nyújtott a gazdasági élet fellendítésére. Az 1865 óta fennálló Gazdasági Egyesület hasznosan értékesítette a minisztérium jószándékát. Megszervezték a terményértékesítést, malmotlétesítettek.

Jó vetőmagot és korszerű eszközöket szereztek be. A birtokviszonyok kedvező helyzete sok új polgárt hozott a városba. A birtokmegosztás Debrecenben a következő :

Törpebirtok	} 1 kat. holdon alul	3227	} összesen : 3958		
				1— 5 kat. hold	731
Kisbirtok	} 5— 10 „ „	674	} összesen : 1285		
				10— 15 „ „	278
				15— 20 „ „	173
				20— 50 „ „	160
Kisközépbirtok	50— 100 „ „	218			
Középbirtok	100— 500 „ „	107			
Nagybirtok	} 500— 1,000 „ „	6	} összesen : 10		
				1000—10,000 „ „	3
				10,000 kat. holdon felül	1

Ielmagyarázat. (Légszemély)

szőlőföld Terres labourables	Légszemély
Magt és adata jardjats et roselières	Erdő Forrás
Szőlő Vignas	Földművelés nélküli terület Terres non soumises à l'impôt foncier
Árok Prairies	

Debrecen határának megoszlása művelési ágak szerint.

A földbirtokok száma : 5578.

Jellemző, hogy ma is sok debreceni iparos és kereskedő, sőt tisztviselő is foglalkozik mezőgazdasággal.

A mezőgazdasággal foglalkozó népség jórésze az összes lakosságnak egyhatoda (19,496) a tanyákon él. A régi pusztafaluk helyén a modern mezőgazdaság elengedhetetlen feltétele, a tanyái gazdaság fejlődött ki. A régi gazdák még télen a városban laknak, de a nyarat a tanyán töltik családjukkal. — A Debrecen-vidéki tanyatípus a szétszórt tanyarendszer, amī megnehezíti a tanyáknak kulturális, egészségügyi és közigazgatási intézményekkel való ellátást.

Vetésterület volt 1928-ban :

Búza	28,508	kat.	hold.
Rozs	8,907	„	„
Árpa	3,914	„	„
Zab	1,210	„	„
Kukorica	24,716	„	„
Burgonya	3,539	„	„
Cukorrépa	1,106	„	„
Dohány	589	„	„
Egyéb.	28,377	„	„

Az átlagos termés jó volt.

Búza	206,082	q	7.2	q	holdankint.
Rozs	47,106	q	6.1	q	„
Árpa	26,587	q	6.1	q	„
Zab	8,112	q	7	q	„
Tengeri	273,357	q	11	q	„
Burgonya	19,347	q	27	q	„
Cukorrépa	136,958	q			
Dohány	4,123	q			

Az ipari növények közül a lennel nagyon kevesen, a kenderrel pár év óta többen próbálkoznak.

A gyümölcsstermelésben nagy lendület mutatkozik. Ebben előljár a város, mely szép csemetés-kertet és 200 holdas gyümölcsöst rendezett be. Ennek láttára több debreceni gazda is rendezett be pár hold gyümölcsöst. A debreceni kertekben főleg Jonathán almát, többfajta körtét, pándimegyet, barackot, diót, szilvát, birsalmát termelnek. A termést a helyi piacon értékesítik.

Szőlő 18,126 kat. hold volt és 1427 hl. bor termett. 1929-ben több mint $\frac{2}{3}$ része kifagyott, csak itt-ott telepítik be újra. Főként rizlinget, ezerjót termelnek. A régiek közül a bakart, góhért meghagyták. Ma már csemegészőlőt termelnek a piacra:

Konyhakertészet csekély. Apróföldű kertészek és a szennyvízszűrőtelep környékén a bolgár-kertészek termelnek nagyobb mennyiségű zöldséget. A terményt a helyi piacon értékesítik. Gazdaságunk a szikes talajjal és az aszályal küzd folyton.

Debrecen őstermelő lakossága nagyon szorgalmas, sajnos, tőke hiányában külterjes gazdálkodást kell folytatnia. Nemcsak a hitel nincs megszervezve, hanem a termény értékesítése sem. Így a gazda kezéből legtöbbször kicsúszik a termény.

A mezőgazdasági munkások és cselédek helyzete sem kielégítő. Nincs munkaalkalom. Télerevalójukat nem tudják beszerezni nyáron. Sokat szűkölködnek, bár a közigazgatás sokat foglalkozik a munkásság helyzetének javításával. Szociális, kulturális, egészségügyi intézményei sok kívánnivalót hagynak hátra.

Debrecen város állattenyésztése.

Az alföldi magyar állattenyésztő. Ezt a foglalkozást hozta magával az őshazából, ezt folytatta itthon tovább. Az első magyar király telepítő politikájával a nomád-pásztorokdás megszűnt, a lakosság áttért a helyhez kötött állattenyésztésre. Minden falunak volt közös legelője és ezen legelt a jószág.

Debrecenben is így volt a török hódoltságig. Történeti feljegyzés van arról, hogy a mohácsi vész előtt az egyik debreceni bírónak tízezerre menő jószágga volt. A török hódoltság elpusztította az Alföld virágzó községeit. Az egykori falvak helyén néptelen pusztaság lett. Debrecen közel ötven község határát vette zálogba és kihasználása állattenyésztéssel volt a legkedvezőbb.

A törökök kiverése után a város körüli legeltetésen kívül a várostól távolos pusztákon új legeltetési rendszer fejlődött ki. A belső legelőről minden este hazajárt a jószág. Kezes volt és mellékhaszonhajtó. A külső legelőn egész nyáron szabadég alatt van a jószág; azt eszik, amit talál és ott iszik, ahol vizet talál. Szilajon nőtt fel és élt, csupán a szaporulatáért tartották. Itt fejlődött ki a *szilajpásztorokdás*. A külső legeltetés is nagymérvű földművelés folytán a Hortobágy-folyó mellé szorult. Midőn 1868-ban a belső legelőt szántóföldnek felosztották (újosztású földek), Debrecen állattenyésztése kizárólag a Hortobágyra szorult. Csupán néhány csorda tengődik még a nyomáson a régi mult hagyományaként.

A világháború és az utána következő forradalmi viszonyok és az oláh megszállás nagyon megapasztották a város állatállományát, de a békésebb idő beálltával újra erőteljes lendületet nyert.

Debrecenben főleg a Noniusz-lovat, magyar szarvasmarhát, mangalica sertést, hazai fésűs birkákat és magyar racka juhokat tenyésztik. A debreceni ember lovas. A régi fuvaros világban nagy távolságra csak a lovat használhatták. A Noniusz tájfajta lovaglásra, kocsi- és igáslónak nagyon jól bevált. A magyar tájfajta daruszörű marha a szilaj tartást és a hortobágyi klímát nagyon jól bírja, kitűnő igás jószág, megfelelő tartás mellett jó hús és tejelő jószág. A szőke és fekete mangalica nagyon jó zsírsertés. A hazai fésűs birka pompás gyapjút, kitűnő tejet ad. A régi időkből korunkig megmaradt nagy csavartszarvú magyar rackát fürtös cérnaszerű gyapjáért és kitűnő húsáért, tejéért tartják. Bőrét bundának, gyapját gubának, katonapokrócnak dolgozzák fel.

Debrecen állatállománya az 1934. évben a következő :

ló . . .	8,005 drb,	100 lakosra esett	7 drb,
marha .	13,303	„ 100 „	11 „
sertés .	19,652	„ 100 „	17 „
juh . .	10,324	„ 100 „	9 „

Az állattenyésztés fejlődésével Debrecen takarmánytermelése erősen emelkedik. A szalastakarmányok közül rétiszenát, lucernát, bükkönnyt, muhart, csalamádét; a gumótakarmányok közül répát, burgonyát termesztenek.

Az aprómarha közül a tyúkot, libát, rucát, pulykát tenyésztik. Ez utóbbi tenyésztése pár éve fellendült, mióta fagyasztvva Angliába szállítják. Így 1933-ban Debrecen 100,000 drb pulykát szállított Angliába. A baromfi mellett sok méhet tenyésztnek. A nyúl, galamb, selyemhernyótenyésztés nagyon kevés. Az aprójószág tenyésztéséből a törpe- és kisbirtokos tanyalakosság egész éven át pénzel. A nagy- és aprójószágokat a hetivásáron, a piacon és a négy országos vásáron értékesítik.

Debrecen város iparának fejlődése.

Mihelyt Debrecen város 1361-ben királyi város lett, rögtön befogadta az iparos vendégeket és Nagy Lajos király kívánságára 1376-ban megalakultak a város iparos polgárai kebelében a *céh*-ek. Debrecen lakosságának mindig nagy hajlandósága volt az ipari foglalkozáshoz. Azok az iparágak fejlődtek ki, melyekhez helyben kapták a nyersanyagot. Így a hús-, gyapjú-és a bőr ipar. A város népe sok jószágot tartott, volt bőven bőr a szücsőknek, vargáknak; gyapjú a gubaacsapóknak és szűrvégszővők részére. A sok faggyú, állati zsír az állatok feldolgozását és a szikes föld szódája híres szappanfőzést hozta létre.

A kereskedelem fejlődésével élénk fuvaros élet fejlődött ki és vele fellendült a járműveket előállító ipar. A kovács, kerékgyártó, szíjgyártó ipar gyorsan fejlődött. A város lösz talaján a cserépedény gyártásához volt jó a föld és kifejlődött a fazekasok és a pipások céhe.

Az ipar fejlődésével az egyes céhek szétváltak. Így a varga céhből alakult a tímár és csizmadia és a bocskormetszők céhe. A szőrvégposztószövőök céhből a szabó; a mészáros céhből a húst és szalonnát feldolgozó hentes céh. A régi céhekhez új céhek jöttek. Így a német-szabók, a fésűsök, csutorások, cipészek, paszományosok stb. céhe. Debrecen ezáltal a XVIII—XIX. század folyamán nagy iparos város lett, hol az 1795. évi kimutatás szerint, 2691 mesterember, 682 mesterlegény és 953 inas volt. Legnépesebb a csizmadia céh volt. Ebben a céhben 562 mester, 256 legény, és 186 inas volt. Ezek az iparosok magyarok voltak. Egyes céh, mint a csizmadiák, gubások, szappanosok, pipások céhe országos hírűek voltak. A város lisztszükségletét ebben az időben 95 szárazmalom és 20 szélmalom látta el.

A céhrendszer a maga korában hasznos szabályaival 1874-ben megszűnt, a haladókor a szabad ipart hozta be. Az iparosok száma megszaporodott. Jelenleg Debrecenben nyolcvanhét-féle ipar van. Ebben 3802 képesített iparos, 3525 segéd és 3258 iparostanonc dolgozik. Ipari vállalat van 38, mely 3694 alkalmazottat foglalkoztat. Az ipar és kereskedelem támogatására van 23 bank és takarékpénztár, 50—60 milliárd pengő tőkével. Az ipar fejlesztésére létesült a magyar királyi fém- és faipari szakiskola, mely 8 tanerővel 86 növendéket tanít. Különösen szaktanfolyamai látogatottak és fejlesztő erejűek.

Az ipar jelenleg túlnyomóan kis- és kéziipar, de megvan az iparosokban a törekvés, hogy amennyiben a tőke lehetővé teszi, iparukat gépi üzemre teszik át. Debrecenben székel a Kereskedelmi és Iparkamara, mely az egész Tiszántúlra kiterjedő hatállyal képviseli az ipart és kereskedelmet. Az iparosok képviselőjét az Ipartestület látja el. A debreceni ipar fejlettségét a legutóbb tartott ipari kiállítások is a legnagyobb elismerésben részesítették.

Régi hazai kisiparosok: szűrszabó, gubacsapó, szűcs, kulacsos, csizmadia, tímár, hentes, mészáros, kovács, kerékgyártó, mézeskalácsos, perecsütő. A bőripar és az élelmiszeripar itt kapja a nyersanyagot.

A nagyipart a mezőgazdasági termékek hívták életre. Ilyen mezőgazdasági ipartelep a Borsod-Miskolci István-gőzmalom 110 munkással, alapított 1846-ban. Hortobágy-műmalom 16 munkással. Vidoni Testvérek szalámigyára 90 munkással. Az erdőiparok közül a Városi Fűrésztelepet, Debreceni Faipari

Rt., Debreceni Gőzfűrészes és Faárugyárat kell megemlíteni. Kefegyár, Dohánygyár, Csipke-, szalag-, szövőgyár jelentős.

A fémiparhoz a nyersanyagot be kell hozni. Kiemelkedők a M. Kir. Gépjavító-műhely, Debreceni vas- és rézbútorgyár, Gebauer K. Első Hazai Érc- és Fakoporsó gyár. Vegyiparban: Dr. Rex kémiai gyár, Victória Vegyészeti Művek Rt. debreceni telepe (jégszóda).

A nehéz és változó gazdasági viszonyok közt az ipari telepek lecsökkentett erővel dolgoznak, éppen azért az ipari munkások helyzete nagyon súlyos. Sok a munkanélküli nyomorgó munkás.

Debrecen város kereskedelmi élete és az országos vásárok.

Debrecen város lakossága a régmúlt időkben iparból és kereskedelemről élt. A céhek nemcsak jó munkát készítettek, hanem igyekeztek munkájukat értékesíteni is. Az értékesítés egyetlen módja a vásárokon volt. Igyekeztek Debrecenben minél több vásártartási jogot kieszközölni, viszont maguk is szorgalmasan jártak vásárokra. Mint királyi város polgárai, vámmenteséget élveztek. Az egyszerű debreceni polgár az egész országot bejárta tengelyen, sőt idők múltán messze idegen országba is ellátogatott.

Az első vásártartási jogot Zsigmond király adományozta Debrecennek, 1405-ben. Ekkor megengedte, hogy Debrecenben Szent-György (április 24.) és Nagy-Boldogasszony napján (aug. 15.) 15 napig tartó országos vásárt lehet tartani. A két vásár után jött a többi.

A különös szerencse is közbenjárt, hogy Debrecen a csekély kezdetből országos hírvásáros város lett. 1477-ben történt, hogy a váradai káptalan ügyvédje ellen az ott kirakodni szokott kereskedők zsarolási panaszt tettek a királyi kamaránál. Mátyás király a legnagyobb eréllyel torolta meg a zsarolást és az árumegállítási, kirakodási jogot Váradtól elvette és Debrecenre ruházta. Ez az esemény döntő fontosságú volt Debrecen életében. Önálló kereskedő-osztály fejlődött ki.

A jólékű Szilágyi Erzsébet, a város földesúrnője, sok egyebek mellett Debrecen kereskedelmét is elősegítette. A Mesterutcai polgárok kérésére 1446-ban egy 15 napig tartó Remete Pál-napi (január 10.) vásárt engedélyezett. Ezt látván a gubacsapók céhmesterei, a királynétől a Homokos-utcai polgárok részére két vásártartást esdekelték ki Antal és Barnabásnapokon, amikor Debrecenben másutt nem volt szabad vásárt tartani. Kérték és megkapták, hogy a Homokos-utcát magukról Csapó-utcának nevezhessék el.

A Hunyadiak boldog korszaka után beálló hanyatlás korában Szakmáry György primás, aki II. Ulászlótól kapta ajándékba a várost, évente hétízben adott vásártartási jogot a városnak.

1593-ban az utcánként való vásártartást megszüntette a tanács és helyébe az egész város területén egyszerre tartottak vásárt évente hatízben két hétig. Az erdélyi fejedelmek, mint új földesurak, 1618-ban az egész Erdély területére szabad kereskedelmet biztosítottak a debreceni kereskedőknek. 1647-ben a vásárok száma hétben állapított meg évente. Az egykori feljegyzések szerint a török hódoltság idején a debreceni kereskedőknek házuk volt Konstantinápolyban és áruikkal Kis-Ázsián át egész Teheránig eljutottak.

A török kiverésében való segédkezésükért éppen az alföldi hadvezérek meleg ajánlatára 1693-ban, mikor a város királyi jogát megerősítették, a király megengedte, hogy a debreceni kereskedők a Habsburg-birodalom összes tartományaiban szabadon kereskedhessenek, tíz évig harmincadot nem fizetnek, az országon belül pedig három évig vámmentesek.

A debreceni országos vásárok, főként a XVIII. században, hihetetlen lendületet nyertek. 1695-ben megalakult a Debreceni Kereskedők Társulata. A vállalkozó debreceni kereskedők nyugatra Augsburgba, Nürnbergbe, északra Lengyelországba keresztül Danzigba, Hamburgba eljutottak. Viszont a német birodalom kereskedői is szívesen jöttek portékáikkal Debrecenbe.

Az óriási sokadalom főcikke a jószág volt. 1794-ben 6428 ökröt és tehenet, 1692 drb disznót adtak el a tavaszi nagyvásáron. E mellett azonban bel- és külföldi portéka is volt bőven. A külföldi kereskedők nem akarván áruikat visszavinni, áruházak felépítésének engedélyezését kérték. Az ügy soká húzódott, végre 1800-ban egyenesen a helytartó tanács felszólítására megengedte a város, hogy a város nyugati oldalán, az árkokon kívül a kereskedők állandó kőstrakat építsenek, kiszabott bérfizetés ellenében. Így épült fel a hatalmas magyar bazár, melynek csodájára jártak. A kőházak mellett deszkástrak is voltak, és a vásárra kipakkolt árusok ponyvasátrai. A vásártér mérnökileg kimért terv szerint épült. Az egyfajta áruk kereskedői egy utcában árultak. Volt Bécsi-útca, Pesti-útca, Késmárki kereskedők-utcája, Zsidók-utcája, kóser kocsmával és imaházzal.

A mesés hírű országos vásárokat teljesen megbénította az 1857-ben kiépített vasút. A kereskedelem új rend szerint fejlődött. A bazárváros eltűnik, a kőházakat lebontották, a mai négy vásár már halvány képe a régi *sokadalomnak* vagy „*szabadságnak*“. A nagy sokadalmakra vagy nagyszabadságokra jött ki két hét mulva a két napig tartó *kisszabadság*. Ez a szokás ma is megvan. Pótvásárnak nevezik.

A debreceni kereskedők a múltban mind magyarok és keresztyének voltak, sőt akik idegenből kerültek is a városba, mielőbb megmagyarosodtak, és a város egyetemének hasznos tagjaivá lettek.

Debrecenben van ma 2021 önálló kereskedő, 499 kereskedő-segéd, 323 tanuló.

A kereskedők kiművelésére a Kereskedő Társulat kereskedelmi Fiúiskolát tart fent 14 tanár 350 növendékkel; és egy női kereskedelmi iskolát 9 tanárral és 182 tanulóval.

Debrecen város a Tiszántúl legnagyobb forgalmi gócpontja. Kelet-Magyarország nagy kereskedelmi helye. Ma határváros, mégis nagyon forgalmas. Debrecen nagy súlyt fektet a közlekedési eszközök fejlesztésére. Sokat áldoz az utépítésre. Állami műútjai közül nevezetes a debreceni—fehértemplomi, debrecen—budapesti és mármaroszigeti transversális utak, melyek jelenleg nagyon meg vannak csonkítva. Óriási jelentősége lesz az épülő debrecen—tiszafüredi—budapesti—balatoni nagyszabású műútnak. Ez a Hortobágy-pusztán vezet keresztül, a régi kereskedelmi út mentén. Hasonlóképp jelentős a debreceni—nyíregyházi jó műút. Törvényhatósági debrecen—szováti, debrecen—berettyóújfalui, debrecen—csegei, debrecen—tisza-löki, debrecen—sámsoni műutak. A város a maga határában eső düllőutak kikövezésén fáradozik. Az utak főleg makadán hengerelt zuzalékból készülnek.

Vasúthálózata fejlett és forgalmas. Fontosak a debrecen—budapesti, debrecen—miskolci fővonal, a debrecen—nyírábrányi csonkavonal, a debrecen—füzesabonyi, debrecen—tisza-löki, debrecen—nagykerekai, debrecen—nagy-létai, debrecen—nyírbátori helyiérdekű vasútak. A közlekedés terén ujitás, hogy kiépült az első erdőgazdasági vasút a Gúthra. És úgy ezen, mint a nyírbátori vasúton sinautójárat létesült. Továbbá Debrecen—Berettyó-újfalui és Zsáka közt két autójáratot létesítettek. Jelenleg egy légijárat Budapest—Debrecen—Nyíregyháza—Miskolc van beállítva.

Debrecenben élénk kereskedelmi élet van. Behozatali cikkek: fa, só, szesz, fűszer, déligyümölcs, textilárak, ipari nyersanyag és félgártmányok. Kivitelünkben inkább a húsipari áruk (szalonna, kolbász, szalámi) gabona, liszt, vágott baromfi, bőr, kefeárak, szappan, dohány, vegyszeti áruk, vas- és rézbútor, nyomdai termékek játszik a főszerepet.

Kereskedelmünk elsősorban a Tiszántúlra terjed. Külkereskedelmileg Romániával, Csehszlovákiával, Német-, Olasz-, Franciaországokkal, Svájccal, Angliával vagyunk összekötésben.

A környező községek Balmazújváros, Vámospércs, Mikepércs, Hajdúböszörmény, Derecske, Sáránd tömérdek élelmi

szert hoznak a piacra, s innen viszont iparcikkeket visznek haza. A forgalom lebonyolítására szolgál a vasút, posta, szekér, autó és autóbusz. A kereskedelem szolgálatában áll a Debreceni Közraktár Rt. és az Alföldi Közraktár.

A kereskedelem szolgálatában állnak még a bankok. Debreceni Első Takarékpénztár, Városi Takarékszövetkezet, Hangya, Köztisztviselők, Mezőgazdák szövetkezete.

Debrecenben nagy forgalmat idéznek elő: az országos vásárok, Filléres gyorsak, nevezetesebb gazdasági kulturális és sportesemények a Stadionban, a nagyerdei Strand és gyógyfürdő, a Hortobágy-pusztá.

A forgalmat a MÁV üzletigazgatósága, a Helyiérdekű Vasút (HÉV) igazgatósága, a Magyar Királyi Postafőigazgatóság bonyolítja le. Újabb nagy lendületnek indult az országutakon való fuvarozás autókkal és lófogatokkal.

Debrecen város népessége.

Debrecen sz. kir. város lakosainak száma az 1930. évi népszámlálás szerint 117,275 lélek. Az 1920. évi népszámlálás óta 13·8%-kal növekedett lakosság.

A város lakossága szépen növekedett, mert:

1869. évi népszámlálás szerint	46,111 lélek
1880. „ „ „	51,112 „
1890. „ „ „	56,940 „
1900. „ „ „	72,351 „
1910. „ „ „	90,153 „
1920. „ „ „	103,186 „ volt.

Debrecen lélek száma a szomszédos községek lakosainak számát messze túlhaladja. Így Hajdúböszörmény lakossága 28,914 lélek, Hajdúszoboszlóé 17,022, Balmazújvárosé 14,894 lélek, Hajdúhadháze 11,611 lélek.

Debrecen város népsűrűsége óriási határához viszonylag elég nagy, mert 121 lakos esik 1 km² területre. Természetes szaporodás is kielégítőnek mutatkozik, amennyiben 1933-ban élve született 3060, halálozás 2076, így a természetes szaporodás 984.

A város lakosainak számát megnövelte a beköltözés. Részint a vidék lakói költöztek a városba, részint sokan menekültek ide megszállott területekről.

Debrecént méltán nevezik a legmagyarabb városnak. Az 1930-as népszámlálás szerint a 117,276 lakosból

Magyar	116,426
Német	502
Tót	96
Oláh	30
Horvát.	15
Szerb	17
Bunyevec	16
Egyéb	173

Összesen : 117,276

A lakosság a régi polgári osztály (civis) leszármazottja. Földműves, kisiparos és kereskedő. Ipari munkás aránylag kevés van.

A lakosság foglalkozása szerint így oszlik meg az 1920. évi népszámlálás szerint :

Őstermelő	25,770
Iparos	30,488
Kereskedő	8,343
Katona	4,155
Hivatalnok	9,461
Napszámos	2,453
Cseléd	3,637

Debrecen város lakosságának 75%-a református, 20%-a róm. kath., 4%-a gör. kath., 9%-a izraelita. Számokban kifejezve az 1930. évi népszámlálás szerint :

Római katolikus	23,360
Görög katolikus	4,670
Református	77,281
Ágostai evangélikus	1,554
Unitárius	89
Izraelita	10,044
Görög keleti	181

A debreceni ember házatájéka rendes és tiszta. A házas-
telkek az alföldi fekvéshez képest, átlag nagyok, újabban
a város építési szabályzata szabályozza azokat. Az új telkek
magsága a belterületen 200—300 m², a külterületen 300 m².

Debrecenben összesen 14,609 ház van. Ebből :

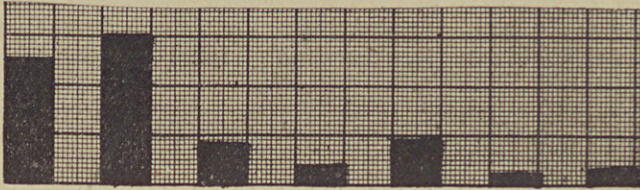
Kőből, téglából van	7812
Téglaalapon vályogépítmény	2913
Vályogból, sárból	3510
Fából vagy más anyagból	369

A házak teteje főképp cserép, pala vagy bádoggal van
fedve (12,308). Zsindely, deszkafedele van 528, nád, zsúpteteje
van 1773 háznak.

A kerítés főképp deszkából van, kevesebb a téglá-, újabban vas- és drótkerítés. Jellegzetesek a régi polgári házak nagy pléhes vagy keményfa kapuja, az ebbe vágott vagy mellé épített kis ajtóval.

A telken a ház vagy *tűzjal*-lal, vagy *elles*-en (L-alakban) van építve. Virágos kert ma már számos villa előtt van.

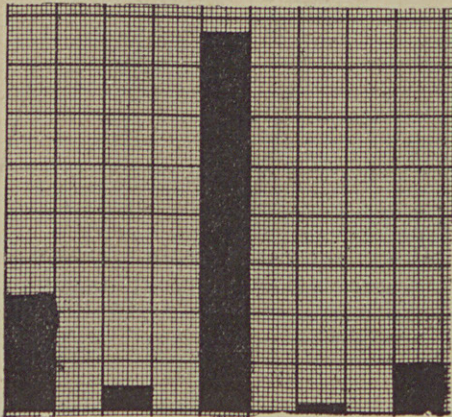
A régi polgári házak beosztása hármastagozatú: az utcára van egy vagy két tiszta szoba (nagyház), az udvarra ennek

Debrecen város lakosságának megoszlása foglalkozás szerint (1920).

folytatásaképpen pitar (konyha) és ennek folytatása a kisház (dolgozó szoba), kamara. Nagyon gyakori az olyan típus, ahol az utcára egy nagy szoba van és mellette az oldalház, az egészet pedig összefoglalja a nagy boltíves tornác. A tornácból lehet a *hászjá*-ra (padlás) felmenni és a tornác végében van a *pincegátor* (pincelejárat).

A lakás bútora egy vagy két ágy a fal mellett, magasra vetve, duzzadó párnával; egy vagy két sifon; egy asztal; 4 szék; egy komót, rajta a féketőtartó (almárium); egy kályha (régén kemence).

Debrecen város lakosságának megoszlása vallásfelekezeti szerint (1930).

A régi pitar középpontja a szabadkonyha, melyen főznek és a füst a szabadkéményen át távozik. Még most is van néhány ház, hol két oldalt a konyhára néz a két kemence szája, a szabadkonyha hátulsó falán a szép tányérok, köztük a fedőtartó. A füstfogón elül a tálalás szép tányérok, fazekakkal, hátul a füstben szalonnasütőnyársak, kolbász- és húsfüstölésre szolgáló keresztvasak és fák.

A bejáratnál egy kredenc tálassal. Az ajtó hátán a kanáltartó, a földön vizesedények.

A kisházban háltnak, végzik a napi munkát. Itt is egy-két lóca, asztal, szék, komót findzsákkal, boglyakemence, mellette berakott konyha. A kamara bútorai a gabonáshombárok, lisztes-, zsirosbodonok, szalonnasózó, szalonna-ösztrű, teknők, sziták, rosták stb. Ma már ezek kiveszőben vannak. A szabadkéményt lebótoltatták, vaskonyhán főznek és a tiszta szobában kályha van.

A gazdáknál a lakóháztól 50—60 méter távolra folytatólag jön az istálló, magtár, disznóól, góré, tyúkök stb. Rendesen két istálló van. Egyik a fejőstehén, másik a lovak részére. Az istálló padlásán van a széna, szalma. Az istállókat szokták keresztbe is építeni, amikor mögötte a kis kert van. A kertben pár gyümölcsfa van. Krumplit, tengerit, répát vetnek. Elöl, szomszéd faljánál, de az istállóval szemben van a kút, megelőbb a lakóházaknál az árnyékszék. A gazdaudvarok szélesek, hogy a szekerek könnyen megforduljanak. Szénáskertet, csúrt nem enged a város építési szabályzata.

Az iparos polgár udvara olyan, mint a gazdáé, csak kisebb és nincs annyi ól a háznál.

A nagy történelmi multú városnak kevés régi épülete van. A századok folyamán a város nagyon sokszor leégett és régi épületei megsemmisültek. Legrégibb épülete a Kistemplom (1725—27-ig épült), ezután a róm. kath. Szent-Anna templom (1716—1746-ig). A református Nagytemplom alapját a XIV-ik században rakták le, 1802-ben leégett és a régi alapra épült fel (1803—1827-ig) a mai épület. A Kollégium (1803—1816-ig). A városháza 1842-ből. A régi polgári házak: Piac-u. 60. sz., Csapó-u. 32. sz., Kossuth-u. 18. sz., Szécsényi-utca 1. sz., Dobozy ház Szécsényi-u. 6. sz., mind a XIX-ik század elején épültek. Történelmi emlékként kezeljük a Nagytemplomot. Kistemplomot. Diószegi-házat, Szécsényi-u. 6. sz. hol XII. Károly svéd király megszállt (1714), Petőfi lakóházát, a honvéd sirokat.

Népszokások Debrecenben.

A gyermek születésénél az apa felveszi vagy a bába odaadja neki az újszözlöttet ő magához emeli, ami által magáénak vallja. Azután keresztstülöt kérnek fel, kitűzik a keresztelő napját. Erre keresztkomákat is hívnak. Nagy evés, ivás, vígság van.

A házasság is nagy ünnepélyességgel megy végbe. Kezdődik a leánynézéssel, kéréssel, eljegyzéssel (kézfogó), végződik a lakodalommal. Segítők az ünnepélyeken a násznagyok és a vőfi (vőfély).

Nagy családi esemény a halálozás. A haldoklót gyékényre teszik, hogy könnyebben meghaljon ; ha a halál bekövetkezett, a ház előtt a járdát behomokolják, felravatalozzák (kiteszik), megsiratják, eltemetik. A gyász egy évig tart. Gyászjelül hat hónapig feketébe járnak (egész gyász), ezután szürke ruhába (félgyász). Gazdáknál egy évig csengőt nem szabad a lóra tenni, lakodalmi vagy más vigsgót nem szabad tartani. A szüretet, disznótort is nagy mulatozással ülik meg. A névnapok alkalmával fogadják a köszöntőket (kántálás), a muzsikus cigányokat, karácsonykor divat a Betlehemes-járás. Óévkor kappant, újévkor malacot sütnek, húsvétkor locsolnak, pünkösdkor pedig a fél város kimegy üdülni a Nagyerdőre a zöldbe.

A debreceni ember az í-ző nyelvjárást beszéli. Pl. : píz, míz, ídes stb., az ó, ő magánhangzókat ú, ü-re változtatja, pl. : lú, kú ; sőt kettős magánhangzóknak ejti, pl. : jaū, raūzsa. Az íkes ígét ikteleníti : eszek, iszok ; az iktelen ígét íkesíti : járják, beszíjjik, jőjjik stb.

A debreceni nép szelleme fogékony, ötletes. Számos szólása, közmondása, meséje van. Szeret dalolni, táncolni. Régi lakodalmas táncaik közül a mennyasszony-táncot erre a nótára járták :

*Most gondold meg, ídes rózsám, elejít, utóját,
Hogy kivel kötötted össze íleted fonalát.
Mer nem szína, se nem szalma, hogy learathassuk,
Se nem piros párizs-alma, hogy ketté vágassuk.*

A gyermekek játékaikat mondókákkal kísérik. Pl.: kiolvasás:

*Egybe, begybe, keszkenőbe...
Sárgarigó az erdőbe.
Tűz Pál, Szabó Pál :
Tücski, rücski innen Pál !*

Találás olvasás :

*Fát vágjunk, fát !
De miféle fát ? !
Égi rakoncát.
Fogadjunk egy ítce borba,
Három liter pájinkába :
Hogy ez huszonegy.*

Körtánc. Egymás kezét megfogják, körben járnak dalolva :

*Most jöttünk haza
Lengyelországbul ;*

*Lovakat is hoztunk,
Nyereg alá fogtuk.
Síkos a talpa, arany a farka,
Ídes, kedves kis Juliskám
Fordulj ki az útra !*

Bár a debreceni nép felvilágosult és vallásos, mégis sok babona él a nép gondolatvilágában. Babonás napjai a kedd és a péntek. Ezeken a napokon semmi nagy dologhoz nem fog. Szent György-nap éjszakáján a földben elásott kincs megfordul és tüzes láng képében megmutatja magát. Babonás állat a fekete macska, kukorékolós tyúk, béka, bagoly. Hisznek a fehér kígyóban és rontó erejében. Babonás szám a 7 és a 9. Babonás asszony a bába és a javasasszony. A burokba született a táltosfiú, vasfűvel mindenféle zárat kilehet nyitni.

A babonával sok népies gyógyítás fejlődött ki. A debreceni ember azt tartja, hogy fűben-fában van az orvosság. Kihülésből eredt fájdalmakat (rheuma) szénamurva főzött fürdővel kell gyógyítani, a fejkihülését szíkfű párlata gőzével. Köhögés ellen pemetefű főzetének gőzével gőzölik a torkot. Kutya-harapást a szőrével kell bekötni. Részség ellen holt ember fogáról kell inni: elmúlik. Daganatot, kelést Szent György-nap előtt fogott felnyársalt göröngyi béka orrával kell hétszer megkerekíteni: elmúlik. Köszvény ellen paradicsom kórokat főznek és a levével megmossák a fájdalmas részeket. Hagyma levével a fájó fület gyógyítják. A szemölcsöt lófarkszőrrel elkötik, azután leveszik, a csepegőben elássák, mire a szőr elrothad: leesik a szemölcs.

A debreceni ember szeret jól enni, jól inni. A nehéz ételeket szereti. Füstölt disznóhúst, kolbászt pergelt káposztával, babbal, lencsével télen gyakran főzi. Disznókörmöt, juhhúst, rucát köleskásával, jó zsírosan szívesen megeszi. Borjú-, marhahúst gulyásosan szereti. A tanyai emberek a füstölt sódort hagymás lével elkészítve sávanyan eszik. Töltött-káposzta elsőrangú étel. Levesek közül a csigalevest, laska-, kockatészta-levest tyúkhússal kedveli, lebbencsleves pirítva vagy pirítatlan, pompás étel. Tésztájuk közül a túrós-, tepertősgaluska, laska, rest- és nyújtott-derelye, fonatos, tészta-sulyom, fánk, kürtőskalács, rétes, béles az általános. A kitűnő lisztből gyönyörű fehér felhasadt kenyeret sütnek, melyet sült vagy nyers szalonnával esznek. A nehéz zsíros étel kívánja a jó bort, mely különösen régebben minden civisnek volt.

A debreceni nép viselete egyszerű sötétszínű. A régi időben minden foglalkozási ág másképpen öltözködött. A haladó kor megszüntette ezt a különbséget. A ruházkodás függ az idő-

járástól és az évszakoktól. Télen nehéz szőrmével bélelt ruhát viselnek, nyáron könnyű vászonruhában járnak. Alsóruha vászon. Az őstermelők nyáron ebben járnak. Ezt fedő ruha a magyar nadrág, fekete zsinóros mellény és ujjas. Fejüket fekete nemezkalap fedi. Még sokan járnak csizmában. Felsőruha nyáron a cifraszűr. A vastag posztó piros, kék, zöld, barna virágokkal ki van varrva, vagy a virágok rá vannak varrva. Felső ruhadarab ma is. Télen bőr felsőruhát viselnek. A férfiak sarkig érő felkötött bundát, melynek belső irhája a vállán ki van varrva, hátán fekete kacagán van. A nők derékig érő bundát, dúsan hímezve. Ilyen bőr ruhadarab a ködmön. Ez derékba szabott ruha, férfiak, nők viselik. Ez a szücsipar remeke. Téli, nyári viselet a guba, melyet a magyar juh hosszú fűrtös gyapjából szőnek, felölthető ruhadarab.

Debreceni cifraszűr.

A suba bőrruha, nem felölthető, hanem a lábikrákig leérő, gallérszerű ruha, melynek irhája szépen ki van varrva. Inkább télen viselik a férfiak. Fejüket nyáron posztó- vagy szalmakalappal fedik, télen báránybőrsapkát hordanak. A nők kendővel kötik be fejüket.

A debreceni ember egyenes gondolkozású, őszinte, zárkózott természetű, de ha egyszer megkedvel valakit, nagyon tudja szeretni. Ötletes, bár elég meggondolva beszél. Értelmes, józaneszű. Cselekedeteiben határozott.

Teljes mértékben kihasználja, amit neki a természet adott. Megjavítja a szíkes földeket, kihasználja az ártézi kutak melegvizét, gázát. Szereti a tisztaságot. Közintézményét rendben tartja, utcái tiszták, legnagyobb részben ki vannak burkolva, parkja sok van és az utcákat locsolja.

A népműveltség eléggé fejlett. Elemi iskolák főleg a felekezetek kezében vannak.

Jelleg	Az iskolák száma	Tanítók száma	Tantermek száma	Tanulók száma
Állami	38	96	70	4416
Róm. kath.	8	31	29	1557
Gör. kath.	1	5	5	231
Református	23	101	104	4661
Ág. hitv. ev.	1	4	4	136
Izr.	2	18	18	742

Összes tanköteles . . 12,017 Továbbképző népiskoláink 2
 Összes beiratkozott . 11,743 önálló, 29 általános.
 Az óvodák száma . . . 14 és tanonciskoláink 5.

Van két mezőgazdasági ismétlőiskolája, fiú- és leányiparostanonciskolája. A tanyai lakosság nevelésén 80 tanító fáradozik 35 iskolában 58 tanteremben.

A város a felnőttek oktatásával és az analfabéta tanfolyamok rendezésével igyekszik csökkenteni az analfabéták számát.

A középfokú oktatást hat középiskola látja el:

Sor-szám	Az intézet neve	Tanárok létszáma	Tanulók létszáma
1.	Debreceni m. kir. áll. Fazekas Mihály-reáliskola	24	341
2.	Debreceni kegyesr. róm. kath. Cal. Szt. József-reálgimnázium	24	696
3.	Magyarok Nagyasszonyáról nevezett debreceni róm. kath. leányliceum	19	314
4.	Debreceni zsidó reálgimnázium	14	435
5.	Református gimnázium	22	798
6.	Református leánygimnázium	20	577
	Összesen :	123	3161

Szaktanintézet van : három Tanító- és tanítónőképzőintézet, Kereskedelmi fiú- és leányiskola, Zeneiskola, Vas- és fémipari szakiskola. Főiskola : a M. kir. Gazdasági Akadémia és az oktatást betetőzi a Tisza István-Tudományegyetem. E sok iskola miatt méltán illeti meg Debrecent az „iskolák városa” cím. A tanuló ifjúság ellátására szolgál tíz internátus, hol a szegény és jóelőmenetelű diákok nyerhetnek olcsó ellátást.

Az iskolák, Debrecenen kívül, elsősorban a Tiszántúlról, másfelől csaknem az egész országból nyerik növendékeiket.

Debrecen kulturális életének fejlődése.

Debrecen a magyar kálvinista kultúra kimagasló városa. Ennek három oszlopa volt. A református Nagytemplom, a református Kollégium és a Városi nyomda.

A kálvinista kultúrát magas katolikus kultúra előzte meg. Ez egy szép góthikus templomot és fejlett városi iskolát hagyott a reformációra. Amabból a Nagytemplom, emebből a Kollégium fejlődött ki.

A *Nagytemplom* alapját Dósa András rakta le 1309-ben. Mai alakjában 1803—1827 épült. Nyugati tornyában van a Rákóczi-harang, melyet I. Rákóczi György erdélyi fejedelem adományozott a Nagytemplomnak 1643-ban.

A református Kollégium az egykori katolikus városi iskolából valószínűleg 1546 körül alakult. Mai alakjában 1803—16-ig épült. A magyar nemzeti kultúra érdekében munkálkodott évszázadokon keresztül. Fénykorát a XVIII. században érte el, mikor kiváló tanárok (Maróthy György, Hatvani István, Budai Ésaías, Sárváry Pál) vezetése alatt tanult az ifjúság. A diákok önkormányzatban éltek (coetus), egyenruhát viseltek, élükön a senior és az esküdtek állottak. Körükben alakult az éneklődiákok, tűzoltódiákok, rézmetsződiákok testülete a város és kultúra hasznára. A Kollégiumban tanították először magyar nyelven, itt alakult az első magyar irodalmi társaság (Debreceni kör). 30,000 tanult hasznos polgárt adott az országnak.

Ma Nagykönyvtára rendkívül gazdag, 200,000 kötettel országos híri.

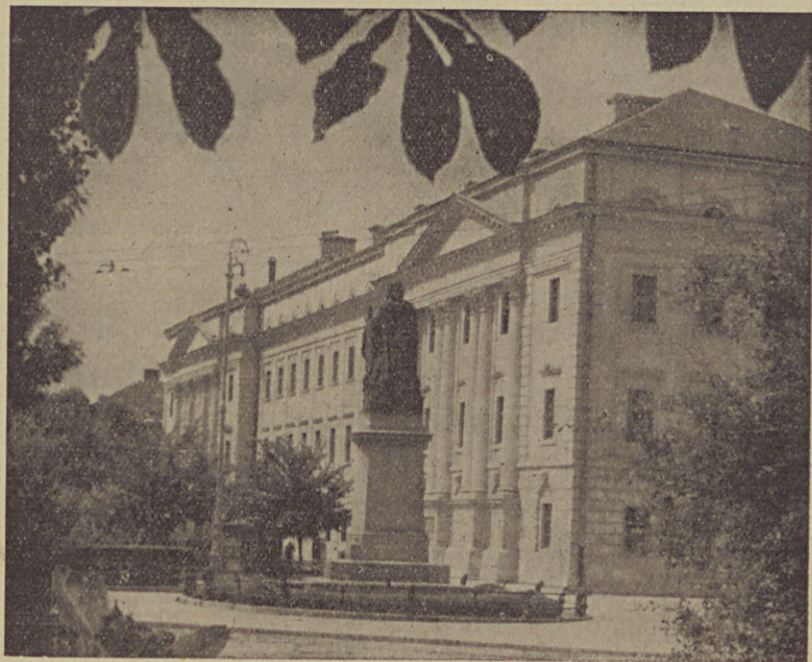
A Nyomdavállalatot Huszár Gál alapította 1561-ben. Azóta folyton működik a vidék eme legnagyobb vállalata.

1715-ben visszatértek a római katolikusok Debrecenbe. A római katolikus kultúrát piarista rendházuk, szép barokk stílusú templomuk és gimnáziumuk ápolja és terjeszti.

Ma a debreceni lakosok lelkiéletének ápolására van 5 református, 1 római katolikus, 1 görög katolikus, 4 zsidó templom,

Református Nagytemplom.

Debreceni református Kollégium a Csokonai szoborral.

1 baptista imaház, 1 ág. evangélikus templom. Az egyházkormányzást végzi a református püspök, a katolikus prépost, görög katolikus esperes, ágostai evangélikus lelkész a lelkészi karokkal és zsidó rabbik.

A kultúra szolgálatában állanak még a különböző könyvtárak. Legrégibb és leggazdagabb a kollégiumi könyvtár 200,000 kötettel; az egyetemi könyvtár és a Közművelődési könyvtár még fejlődőben vannak. A Déri múzeum Déri Frigyes Bécsben élt hazánkfiának adományából került Debrecen város bir-

Debreceni Csokonai színház.

tokába. Debrecen város a hagyományozó óhajához méltóképpen hatalmas palotát emelt e gyűjteménynek, oda helyezte a maga gyűjteményét is. Ezáltal a múzeum a vidék leggazdagabb és legtanulságosabb gyűjteménye lett.

Irodalmi élet ápolásán munkálkodik a Csokonai Kör és az Ady Társaság. A tudományos élet fejlesztéséért a Tisza István Tudományos Társaság, melynek két osztálya havonként felolvasó üléseket tart, tudományos kiadványokat bocsát ki és kebelében alakult meg az eddig már szép sikerrel működő Alföldkutató és Honismertető Bizottság.

Debrecen város a magyar művészetért is sokat áldozott.

1798 óta magyar színtársulat játszik a városban, melynek 1865-ben állandó szép színházat emelt : a Csokonai színházat. Ugyancsak szép sikerrel működik a Debreceni Műpártoló Egyesület és képzőművészet, a városi Zeneiskola az ének zenekultúra terén.

Debrecen város lakosainak a kultúrája is szépen halad. 1910-ben írni-olvasni tudott 67,358 egyén, a lakosság 84.1%-a, 1920-ban már 80,724 egyén, a lakosság 86.3%-a, 1930-ban 96,069 egyén, 87%.

A társasélet művelésére szolgál a Széchenyi István kezde-

Debreceni Déri múzeum.

ményezésére alakult Kaszinó, Polgári és Gazdakör, Tisztviselő kör, Munkásotthon.

A hírszolgálatban áll 4 reggeli és 1 délutáni lap. A vallásos élet ápolására 2 református, 1 róm. kath. heti lap. A tudományok ápolására a Debreceni Szemle és a Protestáns Szemle.

Nagy sportélet van Debrecenben, melyet a Stadion felépítése csak fellendít. A sportágak mindenikét kultiválják. Régi jóhírű tornaegyesület a Debreceni Tornaegylet. Hivatásos futballcsapat a Bocskay Futball Klub. Sportegyesületek : Tiszti Tennisz Klub, Békéssy Béla Vívó Klub, Debreceni Úszók Egyesülete, Debreceni Egyetemi Atletikai Klub.

A leventemozgalom is szépen ki van fejlődve. A város kerülete szerint 6 nagy leventecsoport van, élén mintegy 40 fő-
oktatói karral, ezenkívül 21 tanyai csoport van szervezve ugyan-
annyi főoktatóval.

A cserkészlet nagyon szépen virágzik Debrecenben. Minden középiskolának megvan a maga cserkészcsapata, ezenfelül van három egyházi jellegű, egy foglalkozás alapján összeállított cserkészcsapat. Debrecenben van a IX. cserkészkerület parancsnoksága. A kerület igen szépen szerepelt az 1933. évi vilá-
jamboreen.

Debrecen város a tanyai kulturális életre is súlyt helyez. A tanyai nép vallásos életét a tanyai istentiszteletek tartásával, gyakorlati életét pedig gazdasági előadások tartásával igyekszik emelni.

Debrecen város ma már egyike a legszebb magyar városoknak. Észrevettük ezt az idegenek is, azért évről-évre több idegen keresi fel Debrecent és a Hortobágy pusztát. Debrecen város az idegenforgalom lebonyolítása céljából megszervezte Debrecen sz. kir. város Idegenforgalmi Hivatalát. A városba érkező idegenek jó ellátást nyernek a modern szállodákban. Ezek közül legrégebb és legnagyobb az Arany Bika (1699) Jó polgári az Angol Királynő, Pannónia.

Debrecen város közigazgatása.

Debrecen város régi szabad királyi város. E jogát Nagy Lajostól kapta és az 1715. évi országgyűlés 108. törvénycikke azt csak felújította. Az 1876-ban alakult Hajdú vármegye székhelye. Hazánk törvényhatósági joggal felruházott városai sorába tartozik. Mint ilyen kiváltságos városnak élén áll a főispán, akit az államfő nevez ki. Mint a kormány képviselője, ellenőrzi a törvényhatóság működését, időnkint számonkérő széket tart, fegyelmi eljárást rendel el. Az üres állásokba behelyettesít, tiszteletbeli és más tisztviselőket nevez ki. A törvényhatósági közgyűlés elnöke. A tisztviselőválasztásoknál a kijelölő bizottság elnöke. Közvetlen a miniszter fennhatósága alatt áll. Debrecen városának és Hajdú megyének rendesen közös főispánja szokott lenni.

Debrecen város első tisztviselője és képviselője a polgármester, akit 10 évre választ a törvényhatósági közgyűlés. A polgármesteri állást 1774-ben rendelte el a helytartótanács, 1775-ben királyi parancsra állították fel. Végrehajtja a kormány rendeleteit, felír a főispánhoz a sérelmes rendeletek ellen, ha a miniszter nem változtatná meg a rendeletet, közgyűlést hív

össze. Felügyel a város közigazgatásának és háztartásának egész menetére. Erről minden közgyűlésnek jelentést tesz. A városi tanács elnöke. Elnöke a központi választmánynak, mely a képviselők választást eszközöli.

Debrecen város vezetősége: A polgármester, a polgármesterhelyettes-főjegyző, 5 tanácsnok, 1 főügyész, 1 főszámvevő, 1 árvaszéki elnök, 1 főorvos, 1 műszaki tanácsos.

Debrecen város törvényhatósága áll: 72 választott, 72 virilis (adó után), 13 hivatali, 23 érdekképviselői, 6 vallásfelekezeti,

Debrecen város főutcája a városházával.

8 szakszerűségi, 8 örökös tagból. Összesen 202 tagból. A választott tagokat 6 évenként választják. A törvényrendeleteket végrehajtja, polgárokat vesz fel. Tisztviselőket választ, illetményeket állapít meg. Ingatlanokat vesz és ad el. Kölcsönöket vesz fel. Felügyel a város vállalataira. Felirati és kérvényezési jogánál fogva felír a sérelmes rendelkezések ellen a minisztériumhoz, ha ez nem használna, panasszal él a közigazgatási bírósághoz. Debrecen városát a magyar országgyűlésen három képviselő egy felsőházi tag képviseli.

Az adókat az állami pénzügyi szervek írják elő. A nyilván-

M. kir. Tisza István Tudományegyetem.

tartás, a befizetések beszedése, a hátralékok behajtása, a városi adminisztráció körébe tartozik.

Debrecen város igazgatását 215 fizetési osztályba sorozott

tisztviselő, 43 osztálynak megfelelő állású tisztviselő, 75 díjnok, 218 altiszt és szolga, 146 egyéb alkalmazott, összesen 697 egyén látja el.

Debrecen város évi szükséglete kilenc millió pengő, mely a város vagyónának és vállalatainak jövedelmeiből és a különféle adókból nyert fedezetet.

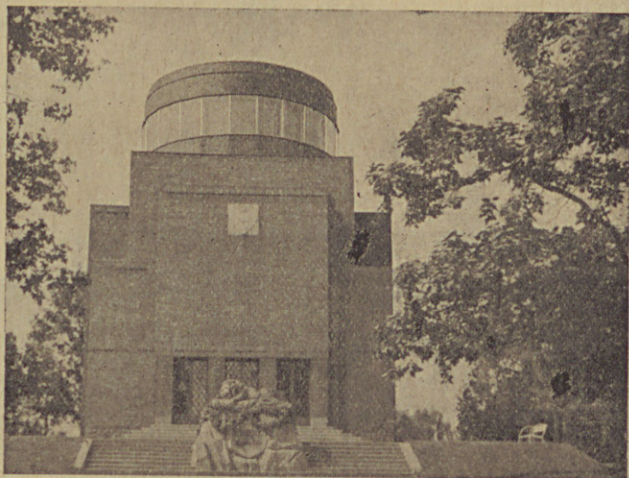
Debrecenben számos állami hivatal van. Itt van a M. Kir. Pénzügyigazgatóság, Járásbíróság, Törvényszék, Kir. Ítéltábla, Tanfelügyelőség, Postafőigazgatóság, Üzletvezetőség, Vámőrpáncsnokság, Katonai Körletparancsnokság, Erdőigazgatóság stb.

A magyar fájdalom szobra.

Debrecen a világháború és a forradalom óta óriási lépésben haladt a fejlődés terén. Külső képe előnyösen megváltozott, városias lett. Számos új épület: Tudományegyetem, Déri múzeum, Nemzeti Bank, nagy bérházak épültek. A Nagyerdő fürdőteleppé fejlődött. Itt épültek a modern Egyetemi klinikák, strand és gyógyfürdő a hóforrás vizén, csónakázó-tó, stadion (sporttelep), sípálya, hazánk első erdei temetője, kiállítási csarnokok.

Tereit szobrok díszítik. A Nagytemplom előtt a Kossuth-szobor, mögötte Bocskay, a gályarabok, a Csokonai szobra.

Hősök mauzoleuma.

A Magoss György-téren a Magyar fájdalom szobra. A hősi halottak tiszteletére a város pompás mauzoleumot, az ezredek bajtársi egyesületei méltó emlékoszlopokat emeltek. Ezek közül legnagyobb a 39-esek emlékoszlopa a Nagyerdő bejáratánál, kisebb a 3-as honvédek, 2-es honvédhuszárok és a 16-os huszárok hősi emlékművei. Az egyes iskolák is áldoztak hősi halottak emlékének. Így a Kollégium a hősi halott theologusainak, a tanítóképző hősi növendékeinek, a Kollégiumi Diákszövetség pedig a Kollégium összes hősihalált halt egykori növendékeinek emelt emléket. A Gazdasági Akadémián a hősi halott akadémikusoknak, a fiú kereskedelmi iskolában a hősi diákok hősi emlékét találjuk.

Debrecen város társadalmának fejlődése.

Debrecen város lakosságának hatalmas részét képezte a polgárság (civis). A polgár az volt, akit a nemes tanács és a hites közösség felvett. Polgár lehetett az, akinek Debrecen város belterületén (a város árkán belül) háza vagy házastelke volt ; aki becsületes, józan életet élt ; aki munkájával és vagyona egy részével a közösség javára sietett, aki bizonyos időnkint változó összeget a polgári jog elnyeréséért lefizetett és az esküt letette,

Ravatalozó a Köztemetőben.

polgári oklevelet kapott. Ezek voltak az *okleveles* polgárok. Nemes embert is felvettek, hasonló feltételek mellett a polgárok közé. Az ilyen csak nemesi címét tarthatta meg. A polgár részesült a város minden javában és privilegiumában, de résztvett minden terhében is.

A polgárokon kívül voltak a *lakók*. Ezeknek a polgár adott helyet ; a polgárt szolgálta. Nem volt semmi joga, csak személyileg szabad és oda költözött, ahova akart. A közterhekben nem osztozott, józan, becsületes, törvénytisztelőnek kellett lennie, mert különben a város szigorúan megbüntette (városból kiverés, börtön, halálbüntetés).

Ezekon kívül voltak a város kerítésén kívül *hóstátiak*. E külvárosi lakók napszámosok voltak. A város jogaiban nem részesültek, jóságot nem tarthattak, ipart, kereskedelmet nem űzhettek. Azért, hogy helyet kaptak, kézimunkát teljesítettek és évi 1 forintot fizettek a városnak.

E három elemén kívül senkinek sem lehetett a város területén lakni. A zsidók 1840-ig csak a kerítéstől távolabb eső külső csapszékekben lakhattak pár napig.

Felekezeti és foglalkozási tagozódás sohasem volt a demokratikus érzelmű városban. A különböző foglalkozású polgárok a város javáért egygyéforrtak. Sőt egymás munkáját mindig támogatták.

Az 1848-as nagy átalakulás a társadalmi korlátokat ledöntötte. Debrecen város közönsége, ősi statutumaira hivatkozva, sokáig fenntartotta a régi szokást. A polgárosítást a városi tanács nem törölte ma sem el, csak érvényét vesztesse, mióta nem polgárok is vehettek házat a város területén. A *Matricula civiumban* (polgárok anyakönyve) az utolsó bejegyzés 1901-ben volt. A polgár azonban még ma is büszke polgári oklevelére és önérzettel teszi neve elé a minden időben becsületet szerző „polgár” címet.

Debrecenben számos régi polgári család él ma is. Így a Jóna, Vásáry, Szentesi, Gyarmathy, Várady Szabó, Kardoss, Bakóczi, Dömsödy, Tikos, Komlóssy, Mike, Balogh, Pásztor, Vecsey, Zöld, Polgáry, Pósalaky. A város számos országos híré férfiut adott a hazának. Így: Csokonay Vitéz Mihály, debreceni Ember Pál, Maróthy György, Fazekas Mihály, Ercsey Dániel, Vecsey József, Könyves Tóth Kálmán, Pekár Gyula, Laki Imre, Oláh Gábor, Szabó Lőrinc, Szegedi István, Vályi Nagy Géza, Ziwuska Jenő, Ziwuska Andor, Kunos Ignác, Térei Sándor, Farkas Imre, stb., akik részint tudományos téren, de főként irodalmi téren szereztek dicsőséget a városnak.

Debrecen város lakossága ma inkább kispolgári társadalmi helyzetben él, mely egymással és a munkásosztállyal inkább együtt dolgozni, mint elkülönülni akar.

A Hortobágy-pusztá.

Debrecen város nyugati határában fekszik Európa legszebb pusztája, a délibábos Hortobágy-pusztá. Legkönnyebben a tiszafüredi vasúton érhető el. Az utas Debrecenből a Nagy-Hortobágy állomásig, vagy a nagyhortobágyi halastó állomásig megyen. Amonnan gyalog vagy kocsin a Halastóig megy, eminnen szépen visszasétál a ötkilométeres pompás gyepszőnye-

ges pusztán a régi, híres csárdáig. A csárda Debrecentől a vasúton 42 kilométer, autón 38 km.

A Hortobágy-puszta 48,000 kat. hold (236 □ km.) területű, a Hortobágy-folyó két partján eső pusztai terület. A pusztai nép Hortobágy-nak nevezi mindazon pusztai területet, mely a Hortobágy-folyó két partján fekszik. Így nemcsak Debrecennek van Hortobágy-pusztája, hanem Nádudvarnak, Madarasnak, Karcagnak, Kisújszállásnak, Püspökladánynak is. Ez a nagy terület tiszai ártér volt a multban. Legnagyobb részben erősen kötött, szikes, salétromos, keserű és konyhasós talaj. Csupán a

Hortobágyi csárda.

nyugati szélén vannak homokbuckák (parti dűnék), melyeknek homokját évmilliókkal ezelőtt a Tisza medréből fújta ki és verte buckákba az északnyugati szél.

A puszta felülete 90 m. átlagos magasságú síkság. Belőle számos őshalom emelkedik ki 4—12 m. magasán, melyeket települési, temetkezési és határdombokul használt az ember a történelem előtti és történeti korban. Ilyen a Bivalyhalom, Papegyházi halom, Bajnokhalom, Szálkahalom, az oha ti temp-lomdomb, Derzsi halom, Faluvéghalom, Hármashalom stb.

Több százra megy a félméter magas apróhalmok, 1 aponya-

gok száma, melyek egy elpusztított korai (II—III. Kr. sz. u.) népvándorláskori temető jeltelen sírdombjai. A *telkek* messze ellaposodó kiemelkedések: Szásztelek, Juhostelek, Mátatelek stb. Míg a *hátak* hosszan elnyúló emelkedések. Poroshát.

A kiemelkedések mellett kiszáradt tómedrek találhatók. Ezeket *lapos-, fenék-, tó* vagy tava néven ismeri a nép. Így van: Ludaslapos, Zoltánfenék, Kun György-tava.

A Hortobágy-pusztta ma hazánk legszélsőségebb vidéke. Kevés csapadék, forró száraz nyár jellemzi. Nem volt mindig néma pusztaság. A XIV—XVI. században tizenkét nagyobb lakott hely volt rajta. Egyik-másik hely népesebb volt, mint a korabeli Debrecen (Ohat). Több helyen egyházas helység volt (Zám, Derzs, Szabolcs, Papegyháza, Balmaz, Csécsfalvak). Az 1594. évi tatárinvázió dulta fel és pusztította el a községeket. A lakosok egyrésze Debrecenbe menekült, másik része elszéledt és a pusztán maradt területeket a XVII. században Debrecen szerezte meg. A Hortobágyon ma 208 ember lakik.

A Hortobágy-pusztát háromféleképpen használja Debrecen városa. 1. A nyugati részét mezőgazdasági üzem alá fogta. Mint belsőohati és telekházi bér gazdaságot nagybérletben adta ki. Ez közel 8000 kataszteri hold.

2. Ettől keletre a Hortobágy-folyó két partján 39,000 kat. hold földet legeltetésre használják. Közösen legeltetik a város és a debreceni gazdaközönség jószágait. E legelő területén a *szilajpásztorokodás* dívik. Ez abban áll, hogy a jószág kora tavasztól késő ősziig a szabadban legel. Istálló, enyhely nincs számukra. Azt esznek, amit találnak, és ott isznak, ahol vizet találnak. A jószágot — kivéve a juhot és a birkát — szaporulatáért tartják. Ez a primitív állattenyésztés a nomád pásztorkodástól abban különbözik, hogy a jószág itt megszokott járáson járhat és télire a tanyákon istállóba kerül.

A Hortobágy-pusztán legelt az 1933. évben körülbelül 27,000 drb jószág. És pedig 7542 drb szarvasmarha, 3200 drb ló, 1500 drb sertés, 255 drb bika, 1300 drb birka és 1000 drb hosszú csaváros szarvú magyar juh, mely a magyarral együtt jött be Ázsiából és manapság egész Európában csak a Hortobágyon tenyészik.

A jószág két nagy csoportban legel. A Hortobágy-folyón innen főleg a juhnyájak, a Hortobágy-folyón túl a nagy jószág és a disznók legelnek. A lovak ménesekben legelnek. Van *renyheménes* 400—500 drb lóval és *ciframénes* 200—300 drb lóval. A ciframénesben a tenyészkancák legelnek. A debreceni gazdák a lótenyésztés előmozdítására a polgári törzsménest létesítették a legjobb minőségű tenyészkancákból. A tenyészméneket a város országos hírvárosi törzsménese szolgáltatja, melyhez néhány állami mén járul.

A marhák gulyákban legelnek. Van hét anyagulya, két tinógulya, egy szűzgulya, a háromévesnél fiatalabb üszőborjuk részére, bikagulya a mustra-bikák számára. A marhatenyésztés fejlesztésére szolgál a cifragulya, melybe a legszebb teheneket veszik fel és a legszebb bikákat bocsátják közé. Ezek mind a debreceni gazdáké. A bikákat a város törzsgulyája szolgáltatja, és a magántenyésztők legjobb bikái közül választják ki.

A lovak közül a nóniuszt, a marhák közül a daruszőrű, nagyszarvú magyar tájfajtát tenyésztik. A nóniusz-keresztelés

Legelő gulya a Hortobágy pusztán.

jó igavonó, háttas és kocsiló. A magyar marha szívós, erős, kisigényű, de csontos, kevés tejű és kevés hújú jószág. De hizlalható és tejhozama is növelhető. A nagy sodrószarvas cérnagyapjas magyar juh kiveszőben. Helyette a finomgyapjas jól tejelő, hizékony magyar fésűs birkát tenyésztik. A sertés közül a hizékony mangalicát tenyésztik. Sajnos, a Hortobágy betegségekkel erősen fertőzött terület. A nagy jószágot a lépfene, sercegő üszök, száj- és körömfájás bántja, a sertésben az orbánc és sertésvész tesz nagy kárt. Újabban az egészségügy javítására sokat tett a nagyobb orvosi ellenőrzés és a jól felszerelt hortobágyi állatkórház.

Az állattenyésztés előmozdítására állították fel a debreceni gazdák a Kis-Álomzugban a Magyar Tenyészbika-telepet, mely már eddig nagy eredményekkel dolgozott. A juhtenyésztés fel-
lendítését szolgálja a törzsjuhászat. A juhtejből gomolyát készí-
tenek, melyet a budapesti Tejközpont vesz meg, és ebből állítja
elő a híres hortobágyi juhtúrót.

A hortobágyi pásztorok a magyar népéletnek sajátos és
érdekes típusai. A gulyákat a gulyások, a méneseket a csikósok,
a juhot, a birkát a juhászok, a sertésnyájakat a kondások őrzik.

Hortobágyi népművészeti tárgyak.

A pásztorok közt vannak *számadók*, akik anyagilag felelősek a rájuk bízott jószágért és alattuk szolgálnak a bojtárok. Valamennyit évenként fogadják, a szabadban laknak, csupán az eleség részére vannak kunyhóik. Ruházatuk kék ing, gatyá, ünneplő és fehérruha. Fejüket széleskarimájú daru- vagy tűzoktollas nemez kalap fedi. Lábukon csizma. A csikós sarkantyút visel. Felsőruhájuk a nyakatlan cifraszűr és a nagy felkötős bunda. A szertelen időjárás a forró nappal és a hűvös éjszaka szükségessé teszi mind a két ruha viselését.

Eledelükről a számadó gondoskodik, kinek felesége otthon készíti el az ételt két hétre. Leginkább lebbencslevest, kenyér-

szalonnát és hagymás ecettest esznek. Közöttük sok igazi művész. Egyik-másik pompás keshüvelyt, erszényt csinál bőrből, másik gyönyörű karikásostort fon. Harmadik sőtartót, rühzsiroskupát készít szaruból vagy borotvatartót farag ki fából. Ez a népművészet ma már kiveszőfélben van.

Régen egész pásztor-dinasztiák voltak a Hortobágyon. Ilyenek voltak a Debreczeni, Kardos, Fülöp, Pecze, Húse, Hajas-családok, kiknél a számadó-pásztorok apáról fiúra szállt.

A Hortobágy-pusztán a legeltetés április közepétől november közepéig tart. Novemberben a pásztor átadja a jószágot minden gazdának teletetésre. A felügyeletet a mátai biztos látja el, az állategészségügyre két állatorvos ügyel. A vízszükséglet biztosítására hat ártézikutat fúrtak, ezek közül legmélyebb a pentezugi 1140 m., legjobb a mátai 408 méter mély. Ez bővizű kénés, 35° C. meleg és gazdag földgáztartalma van.

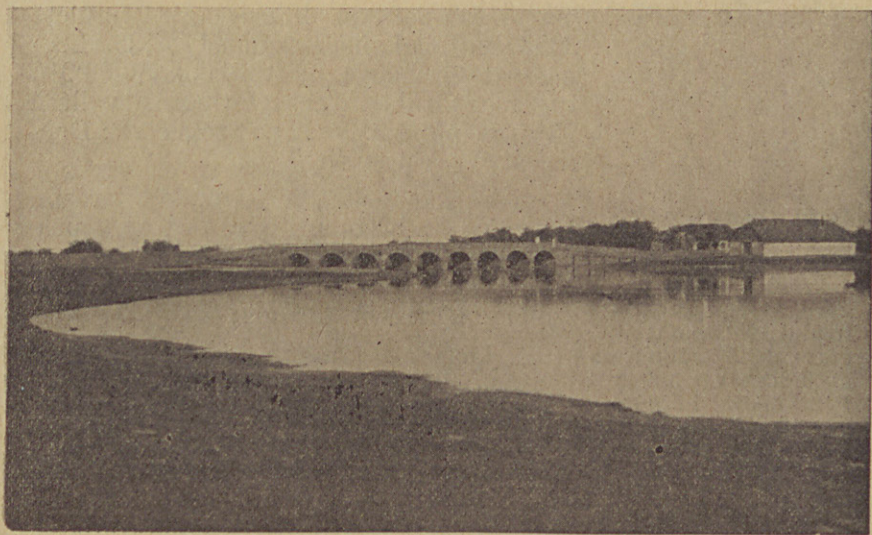
3. A Hortobágy-pusztta területéből az északnyugati részen 3000 kataszteri holdat hasítottak ki. Ezt a Tiszából elárasztották. Előbb rétvjavító és öntözőműveknek szánták, később halgazdasággal bővítették ki. E tógazdaságnak különös érdekességet ad az, hogy a víz nem a lemélyesztett tavakban, hanem töltésekben, földgátak között van. Van 10 nagy (250 hold) nevelő-tó és 82 kis raktár-tó. A Halastavat 1915 óta a Magyar Tógazdaság RT. bérlti a várostól. Óriási anyagi áldozatok árán teljesen üzembe hozta a tógazdaságot. Főleg pontyot tenyésztenek, kevesebb süllőt, csukát és legkevesebb harcsát tartanak. A halakat mesterségesen ivatják, aztán ételre kapatják és mesterségesen táplálják liszttel, tengerivel és csillagfűrttel. E mesterséges takarmányt megáztatva adják a halaknak. E mellett sok istálló és műtrágyát szórnak a tavakra. Összel lehalásznak és a vizet a leeresztő csatornán a Hortobágy-folyóba bocsátják. A tógazdaság 300 embert foglalkoztat és évente 4000 mázsa halat termel, melyet a külön speciális kocsikban, elevenen szállítják Budapestre, Bécsbe, Prágába, Varsóba, sőt Amsterdamba is.

A tógazdaság kettős célt szolgál. Az egyik az, hogy a Tiszavíz kilugozza a sziksót, a haltrágya megjavítja a talajt. Terv szerint minden évben vízteleníteni kell egy tavat és azt mezőgazdasági üzembe hozni. Végül a haltenyésztés a hús olcsóbbá tételére szolgál.

A Hortobágy-pusztára ma már nyaranta nagyon sokan kirándulnak. Nemcsak a közeli, hanem a távoli vidékekről, még külföldről is eljönnek a pusztta szépségét és pompás jószágállományát bámulni. Különösen mozgalmas az élet a hortobágyi országos vásárkor. Az első van tavasszal, június második felében, a második ősszel szeptember második keddjén, amikor valóságos búcsújárás van a gyönyörű pusztára. A kirándulók

Vágtató ménes a Hortobágy pusztán.

A hortobágyi kilenc lyukú nagyhíd.

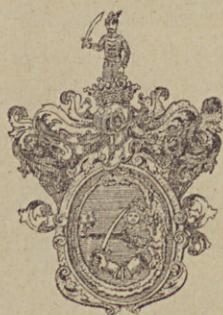
az öreg hortobágyi csárdában pihenik ki a napi fáradságukat. Ma már mint kirándulóhelynek is nagy jelentősége van és még nagyobb jövő vár reá.

Ősszel, mikor már a gulyá hazaszorul, sem néptelenedik el a puszta. Megjönnek a vadlibák. Tízezer és tízezer számban lepik el a puszta alacsonyabb részeit és vizeit. Az ország minden részéből, sőt külföldről is sok vadász jön libázni. Éjjel-nappal ropog a puska a lessgödörben és jó zsákmánnyal vidáman térnek vissza Debrecenbe. Évente egyszer, rendszeren tavasszal, nagyszabású agarászversenyt is szoktak tartani a Hortobágyon.

A Hortobágy-puszta kihasználását most reformálják. Nem sok idő múlva az állattenyésztés új, modern rendje következik be. Emellett a puszta hazánk egyik kedvelt kirándulóhelye, sőt fürdője lesz.

Debrecen környéke és Hajdú vármegye.

Hajdú vármegye az 1876. évi XXXIII. tc.--kel alakult a) a hat hajdúvárosból és pedig: Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Hajdúdorog, Hajdúnánás, Hajdúhadház, Vámospércs;

b) továbbá Szabolcs vármegyéből hozzácsatolták: Tiszacsege, Balmazújváros, Téglás, Egyek, Nádudvar, Püspökladány, Szovát, Tetétlen, Földes, Józsa községeket; c) Bihar megyéből: Kaba, Mikepércs és Sámson községeket. Területe 3353 km², lakóinak száma 178,523. Legmagyarabb megye, mert a lakosság 99,9% tud magyarul. Főleg református vallású 75% és földművelő 72%. Székhelye: Debrecen.

Hajdú vármegye címere. A címerben a Nap az áldosdi csata emlékét jelenti. A kard és pisztoly a hajdúk fegyvereit. A körbenfutó sárkány a Bocskay címer. Fent kivont karddal egy hajdú vitéz áll.

Hajdú vármegye színe: kék-fehér.

Közigazgatásilag feloszlik két járásra. És pedig a) Központi járás és b) a püspökladányi járásra. Területén vannak még Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló megyei városok.

A központi járás a vármegye közepén fekszik. Területe 158,485 kat. hold, lakóinak száma 59,533. Földje sik. Itt-ott emelkedik ki belőle egy-egy őshalom. A központi járásban hat község van: *Balmazújváros* 14,894 lakossal. Lakosainak egy része a XVIII. századbéli német telepítés. Ezek elmagyarosodtak, szorgalmas földművelők. Határának túlnyomó része földes-

kesíti (pércsi sor). *Hajdúdorog* (11,504 l.) lakosa magyar görög katolikus földműves és állattenyésztő. *Téglás* (2794 l.) káposzta-termeléséről híres. *Józsa* (3884 l.) szőlő és gyümölcsstermő község.

II. Püspökladányi járás. Hajdú vármegye déli részében fekszik. Területe 111,569 kat. hold, 43,433 túlnyomóan kálvinista, csaknem kivétel nélkül magyar lakossal. Földje sík. Több óshalom van rajta. Lapos területén nagyon sok vadvíz kanyarog, melynek túlnyomó nagy részét a Kösély és Hortobágy-folyó szedi fel. E két folyó részben már szabályozva van.

A járás területén hat község van. Éspedig: a járás székhelye *Püspökladány* (14,287 l.) színmagyar és túlnyomólag református lakossal, nagy vasúti forgalmáról nevezetes. Fontos elágazási gócpont Erdély és északkeleti Magyarország felé. Egy szárnyvasút vezet Szeghalomig. A debrecen—budapesti vasútvonal mentén van *Kaba* (7076 l.) magyar és kálvinista lakossal. Szorgalmas földművelők. Határában esett le 1857-ben a két és fél kilogramm súlyú híres meteor, melyet ma a debreceni református főgimnázium szertárában őriznek (szerves). Kabáról szárnyvasút megy *Nádudvarra* (10,036 l.), teljesen magyar és túlnyomóan református vallású község. Fekete füstölt korsók gyártásáról nevezetes. Lakói ügyes kosár- és gyékényfonók. Püspökladány határában *Hujdúszovát* (4148 l.). Határában a Kösély és a Kondoros folyik össze. Gazdag legelőkön sok és jó állatot nevelnek. Szovátról kocsúton *Földesre* (5654 l.) jutunk. A vármegye legdélibb községe. Szorgalmas lakói jómód földművesek. *Tetétlen* (2332 l.) kis földműves község. *Hajdúhadház* nagyközség, 11,611 hajdúivadék lakossal. A lakosság földműveléssel foglalkozik. Sok káposztát termel. Gyümölcs- és szőlőtermelése is jelentős. Mészhomok téglagyára nevezetes.

Megyei városok. Debrecen város területéről a hajdúvárosokba jutunk. *Hajdúböszörmény*, 28,000 lakossal. 1876-ig a hajdúkerület kapitányi székhelye; főterén áll a Bocskay István fejedelem bronzszobra, mögötte a református Bocskay-főgimnázium és a Kálvineum a lelkészárvak nevelésére. Jómódú földműves lakossága van. Van harisnyakötő gyára. Járásbíró-sága, adó- és telekkönyvi hivatala, főszolgabíró-sága és királyi közjegyzősége van. Kulturális életét a sok jó népiskola mellett polgári leányiskolája, közművelődési egyesületei és ujságjai emelik.

Hajdúnánás rendezett tanácsú város, 17,990 lakossal, református főgimnáziuma híres. Főterén áll a Kossuth Lajos ércszobra. Földművelése, állattenyésztése és szalmakalapgyártása nevezetes.

Hajdúszoboszló rendezett tanácsú város, 17,022, túlnyomólag református magyar lakossal. Lovas-hajdúváros. Járásbíró-sága,

adó- és telekkönyvi hivatala, királyi közjegyzősége van. Lakói szorgalmas földművelők. E városból sok kiválóság került ki, közöttük *Gönczy Pál*, a népoktatás reformátora. Szobra a templomkertben áll. *Dr. Högyes Endre* orvostanár, a veszettség elleni oltás egyik világhírű feltalálója. *Kenézy Gyula* orvosprofesszor. Még áll várának egy kis része, hol 1660-ban Szejdi basa elleni haláltmegvető védelemben 300 derék hajdúvitéz hősi halált halt. Bocskay fejedelemtől nyert zöld selyemzászlót némes büszkeséggel őrzi e derék hajdúnép. Legújában a város keleti oldalán, a debreceni út mentén az alföldi petróleumkutatók 1090 méter mélységben 72° C. forró, sós, jódos, földgázas gyógyvízre bukkantak. E kuttól nem messze még egy másik, hasonló gyógyízü kutat fúrtak. A bő gyógyvízre nagyszabású fürdőtelepet építettek. Fürdője nagyon látogatott.

II. RÉSZ.

A földrajztanítás módszertana.

A földrajztudomány fejlődése.

Amit ma a világrendszeréről tudunk, az négy kiváló lángelme nevéhez fűződik. *Ptolemaios* csillagász az első, aki Kr. u. 150-ben megalapítja a *geocentrikus világrendszert*, amikor a világmindenség középpontjába a Földet teszi. Másfélezer év múlva *Kopernicus* (1473—1543) megfordította az előbbi világrendszert és a világrendszer középpontjába a Napot tette, ezzel *heliocentrikus világrendszernek* lett megalapítója. E rendszert tette magáévá Kepler (1571—1630), midőn a bolygók pályáját és azok mozgását állapította meg örökbecsű munkájában. Befejezte e nagy tanulmányt *Newton* (1642—1727), aki a mozgások okát fedezte fel, midőn megállapította a nehézkedési törvényt a világmindenségben. Ő volt az első, aki teljesen a Földre terelte a kutatók figyelmét.

Herder még abban a téves hitben élt, hogy a földrajznak a történelem és természettudományokkal szemben teljesen háttérbe kell szorulnia, addig az új földrajztudománynak az alapját *Humbolt Sándor* és *Ritter Károly* rakják le.

Humboldt Sándor (1769—1859), mint természetkutató és világutazó foglalkozott földrajzi kérdésekkel. Kutatta az okozati összefüggést a Föld sajátosságai és a rajtalevő növény- és állatvilág élete közt. Felfedezte a mágnesség eloszlását a polusokon. A föld felszínén levő egyenetlenséget a vulkáni erőknek tulajdonítja.

Az ő sokoldalú vizsgálatával szemben kortársa, *Ritter Károly* (1779—1859) bizonyos egyoldalú felfogást állapított meg. Kutatta a földrajzi tényezőknek hatását az emberre. *Ritter* egyoldalú álláspontját először *Peschel Ottó*, lipcei tanár (1826—1875) bírálta, aki *Humboldt* természettudományi

irányzatára helyezkedvén, Ritter felfogásának is helyet engedett.

A nagy vita közepette Ritter tanítását *Ratzel* (1844—1904) vezette helyes útra, amikor azt hangsúlyozta, hogy az ember nemcsak a Földet, amelyen él, alakítja át a maga akarata szerint és céljainak megfelelőleg, hanem ő maga sem tud a környezet hatása alól szabadulni. A Föld és az ember című munkájával megalapítója lett az emberföldrajznak. Emberföldrajza a földfelület behatását határozta meg és mutatja ki a népek történetének kialakulásában.

Újabb időben újból a földfelület fizikai sajátágának megfigyelése felé fordult a kutatás. Humboldt Sándor tanainak hirdetője, *Richthofen* báró geografus és geologus, *Sulss* (Szüsz) Ede, aki „Das Antlitz der Erde“ c. munkájával világhírnévre tett szert. Neves követőjük a német *Penck*, a francia *Passarge*, az amerikai *Davis* és a magyar *Lóczy* Lajos és *Cholnoky* Jenő. Irányukat fizikai földrajzi irányzatnak nevezik. Az emberföldrajznak művelői nálunk *Bátky* Zsigmond, *Györffy* István, *Milleker* Rezső, *Kogutowitz* Károly, *Littke* Aurél; a gazdasági földrajzot pedig gróf *Teleki* Pál és *Fodor* Ferenc képviseli.

A földrajztanítás történeti fejlődése.

Bár a reformáció-iskolái nagy előszeretettel fordultak a vallás és nyelvek felé, mégis mutattak itt és ott egy bizonyos megértést a reális ismeretek jelentősége iránt. A németeknél *Neander* ilfeldi rektor a történelem és természettudományi tankönyvek mellett földrajzi tankönyvet is szerkesztett. Ő még a községeket, személyes élményeit sorolja fel, minden földrajzi érték nélkül. Nálunk *Honterus* János 1544-ben részletes földrajzot tanít, azt szemléltetéssel és kirándulással köti össze és 1532-ben Brassóban térképet is ad ki.

Maga *Comenius* is tudatában volt a hazai földrajz szükségességének. Szerinte a gyermeknek meg kell tanulni a földrajzi alapfogalmakat, azt, hogy mi a hegy, mi a folyó. Térképet is használ, a Mercator-félet. Azonban a földrajzot ő is történelemmel tanítja. Nálunk ez időben egyes pedagógusok esti órákban külön tanították a földrajzot. Ilyen volt *Lisznyai* Pál a debreceni, *Csécsey* János a sárospataki kollégiumban.

Míg a német *Franke* hangsúlyozza a lakóhelyen teendő tanulmányi kirándulást, addig *Rousseau* a rendszeres földrajz-tanítást viszi be az iskolába. Növendékeitől elvárja, hogy helyi ismeretei legyenek. Azért, hogy megtalálja az összeköttetést lakóhelye és az atyja háza közt. A városban földrajzi ismereteit

fejlessze és lassankint tanuljon meg térképet rajzolni. — Rousseau elméleti utasításait a Philanthropok gyakorlatilag valószínűsítették meg, midőn az oktatásban egy-egy földrajztanításra alkalmas olvasmányt választottak ki.

Nálunk a szászok már 1722-ben beviszik az iskolába a földrajzot. Hübner földrajza után készíti Várad Baranyai László a könyvét 1739-ben, melyet 1771-ben *Losontzi* István „Kis Tükör“ vagy „Hármas Kis Tükör“ c. munkája követett. Ez utóbbi 1859-ig több mint húsz kiadást ért el. *Bél* Mátyás volt nálunk a földrajzoktatás reformátora, aki *Notitia Hungariae novae historico-geographia*, 1735. és Hungária c. munkájában a szülődöldet teszi a tárgyalás központjába.

A *Ratió Educationis* 1776-ban a földrajztanítást egész modern alapokra fekteti. Elrendeli, hogy a földrajztanítás középpontja a honismertetés legyen. Abból a városból vagy községből indul ki a tanítás, ahol a növendék lakik. A földrajzi fogalmak felsorolását elejti. Kutatja a térszín és az ember közötti kapcsolatot. Hangsúlyozza a földrajz képző erejét, nevelő értékét, ajánlja a falitérképek használatát, a néma térképek bevezetését, a térkép-vázlatok készítését, táblázatok és grafikonok összeállítását. Az új *Ratio Educationis* átvette a régi tervet és az összes iskolákban ezek alapján tanították a földrajzot.

A földrajzoktatáshoz térképeket is készítettek. E tekintetben különösen kitűntek a debreceni Kollégium rézmetsződiákjai, akik Budai Ézsaiás tanár vezetése és felügyelete alatt megcsinálják az első magyar nyelvű iskolai atlaszokat, 1800-ban és 1804-ben. Ő közülük került ki *Karacs* Ferenc, aki Pesten jobbnál-jobb magyar térképeket metszett és atlaszokat állított elő az iskolák számára. Az első magyar földgömböt *Nagy* Károly készíti el, 1840-ben, Bécsben. E földgömb után *Szekeres* György (1842) és *Gönczy* Pál (1843) is készített egy-egy magyar nyelvű földgömböt elemi iskolája számára.

A *Ritter*-féle gondolatot különösen a német *Oberländer* próbálta bevinni a népiskolákba. Az összehasonlító földrajzot példákban tárgyalja az 1869-ben megjelent művében. Továbbá *Tischendorf* Gyula, aki jelenleg is sokszor használt előkészítő munkájában a földrajzi képeket bizonyos földrajzi szempontból tárgyalja. A népiskolai földrajzot a kultúrföldrajz szolgálatába igyekszik hajlíteni *Fritsch*. Nagyon az emberföldrajz felé hajlik *Hauptmann*.

Ezektől az egyoldalú felfogásoktól függetlenül áll *Harms*, aki a földrajz tanításának újjáépítéséhez öt alaptényezőt követel, melyet minden további nélkül elfogadhatunk: 1. A földrajz-tanításnak a hazai földrajzból kell kiindulni. 2. A szemléltető-képet a térkép mellett egyformán kell használni. 3. Egy olyan

kifejtő tárgyalást kell használni, mely a földrajztanításban a Ritter módszeréhez alkalmazkodik. 4. Tekintettel kell lenni a geológiai viszonyokra. 5. A tanításnak egy igen beható művelődési földrajzba kell átmenni.

A földrajztanítás célja.

Az egyes embernek épúgy, mint a népeknek az élete a Föld hatalmas színpadán játszódik le. Ezt megismerni mindenkinek kötelessége. Ezen az alapon a honismertetés és a többi földrajz-tanítási anyag elsősorban igényeli, hogy az elemi iskolákba is felvegyék. A földrajztanítás adja meg a képességet arra, hogy az adatok értékén át a népek kiterjedését a természetben megítéljük, az eleven erőket a térben és helyzetükben megismerjük. Azonban a hegyek, folyók és városok nevei pusztá felsorolása által ezt a célt sohasem érjük el. Hanem vizsgálni kell a földrajzi tényezők hatását az emberre és az ember tevékenységét a földrajzi környezetben. A környezet alakítja az embert, a népet és nagymértékben döntő a nemzetek sorsára. A földrajz vezet a mindennapi életben; a világismeretre és hazaszeretetre tanít.

A tanító természeti szükségét teljesíti akkor, mikor tanítványaival a szülőföldet, illetve a lakóhelyet átkutatja. Hogyha ez a szülőföld természeti szépségeinek — mert ez egy vidéken sem hiányzik — lelkesítő kiemelésével történik, vagy ha a hazaszeretet nemes szikráját a növendékek szívében felgyújtjuk, vagy élővé tesszük a törekvést, mellyel a hazai földet magunknak és utódainknak meg akarjuk tartani: a földrajztanítás nemes céljának megfelelőnk.

A szülőföld megismertetésének célját a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A környezet megismerése.
2. A természet megfigyelésére való szoktatás.
3. A térbecsléssel és mérésekkel való megismertetés.
4. A látottak rajz után való megrögzítése: az elemi térkép-olvasás. Az elemi oktatásban a szülőföldet vázlatosan rajzoltatni, a közigazgatási járást térképtől elemeztetni ajánlatos.
5. A földrajzi alapfogalmaknak szemlélet útján való kialakítása.

Amde irányítsuk a növendékek tekintetét a világűr mérhetetlen távolságára és a benne levő számtalan csillagokra, úgy tisztelet és alázatosság, de bizalom és szeretet is hatja át a lelkeket a világ hatalmas alkotója iránt. A intellektuális feladat mellett praktikus irányítással azután a földrajztanítás erkölcsi és vallási igényt is támaszt.

TANÍTÁSI ELJÁRAS.

A tanításmenetek, mint szükséges methodikai mértékek.

Ma már methodikai kifejezés lett, hogy a „lakóhely vándorol!” A tér fogalma a mozgás érzéseire támaszkodik, ezért a tér fogalmát a tanítás-menetben a legszélesebb mértékben fel kell venni. Ámde a valóság megtekintése az egyetlen biztosíték arra, hogy a vidék karakterét megismerjük. A gyermekre nézve rendkívül nagy nehézség egy képet, még ha az olyan hű és kifejező is, a természetbe áthelyezni.

A térkép nagyon értékes a tanuló szemében, ha az a valóságból nőtt ki, de semmit mondó marad, ha előre, mint a valóságnak kiegészítőjét adjuk, vagy róla a valóságot magyarázzuk. Természetesen magától értetődik, hogy minden területet, amellyel foglalkozunk, nem járhatunk be, nem vehetünk fel és a saját tapasztalatunkból nem taníthatjuk meg; a szülőföld és lakóhely ismereténél e tekintetben semmi hézagot nem szabad hagyni.

Ha a növendék ebben az első évben kutató oktatáshoz szokott és megtanulta, hogy a kép, térkép és valóság, egymással összeköttetésbe hozhatók; később, mikor már a segéd-eszközökre van utalva, legalább némileg helyes fogalmakat vezethet le belőle.

Lássunk egy tanításai vázlatot a közvetlen környezetből:

Beszéd- és értelemgyakorlat. 1 óra.

Az elemi iskola III. osztályában.

Tétel: **A Hortobágy-pusztá.** (Szülőföld megismerése, megszerettetése.)

Szemléltetés: 1. Lehet *valóságban való szemléltetés.* Kirándulás előzi meg a tanítást. De ez nem mindig vihető keresztül. 2. *Képen való szemléltetés.* Debrecen határának térképe. Alkalmas kép kikeresése; földrajzkönyv- vagy olvasókönyvből. Ajánlatos a képes levelezőlap-sorozat beszerzése a Hortobágyról: csikós, gulyás, juhász, kondás, nyájjal együtt. 3. *Természetben való szemléltetés:* Karikásostor, juhászbót (kampó), tűzszerszám, bogrács, főzőfa stb.

Előkészítés: A háziállatok téli tartózkodási helye. Istálló. Mindig itt tartják a jószágot? Nem. Hová hajtják ki? Mikor hajtják ki? Kiknek van otthon tehenük, lovuk, ökrük, tinójuk? A városban van-e legelő? Hol van? (A városon kívül.) (Akad gyermek, aki azt mondja: a Hortobágyon, már t. i. Debrecen-környéki gyermek.)

Célkitűzés: Ma a Hortobágy-pusztáról fogunk beszélgetni.

Tárgyalás: I. A gyermek esetleges ismereteit összegyűjtöm. Olvasott róla, vagy már volt is kint a Hortobágyon. Rendezem a gyermek ismereteit. Merre fekszik Debrecentől? Hogyan lehet odajutni?

(Vasúton.) Régebben is volt vasút? Hogy közlekedtek akkor az emberek? (Szekéren, lovon.) Most is van a Hortobágyon sok ló? Hogy hívják azt az állatcsoportot, ahol sok ló van együtt? (Ménés.) Ki őrzi? (Csikós.) Előveszem a csikós, ménés képét. Itt is van, nézzétek! Mit csinál? Beszélgetek róla a gyermekekkel. Azután sorban a többi képeket, eszközöket mutatom meg. Időt adok a szemlélődésre. *Rendezem az elmondottakat. A vezérszavakat, mondatokat a táblára írom.*

II. A puszta. (Miért?) Felszíne, vizei. Messze van a várostól! Ehhez alkalmazkodik a pásztor életmódja. Lakása, ruházata, élelme, (karám, vasaló, bunda, kalap, bogrács, főzőfa stb.), munkája: legeltetés, itatás, fejés, fűrésztés, az állat befogása.

III. Dalszöveg:

*Hortobágyi pusztán júp a szél,
Szegény juhász legény útra kél;
Hová lett a nyája? eladta.
Hová lett az ára? Megitta.*

Vagy:

*Debrecennek van egy vize,
Kinek Hortobágy az neve.
Arra van egy kőhid rakva,
Kilenc lyukra van állítva.*

Ének: a fenti szöveg dallama. (L. Népdalgyűjtemény; Hortobágyi dalok.)

Befejezés, alkalmazás: A tanultak összefoglalása, rögzítése. Kérdések alapján. Rámutatni a pásztor munkájára, értékelés. Becsüljük meg.

Rajz: a főzőfa, bogrács, gémeskút, karám, juhászbót stb.

Kézimunka: főzőfa, ostorfonás zsinegből, cirokból, gémeskút stb.

Jegyzet. Ének, rajz, kézimunka a tanítást követő megfelelő órán is tanítható. Pl.: megtanuljuk az ének szövegét most, a dallamot az énekórán. Rajzot csak vázlatosan, tematikusan készítjük el, majd a rajzórán szebben lerajzoljuk stb.

A tanító elszavaltatja a gyermekekkel:

*„Puszta, pusztá, Hortobágyi pusztá...
Nincsen annak se széle, se hossza.
Amilyen nagy az ég boltozatja:
Gulya, ménés szabadon járhatja.“*

A népiskolai tanterv, utasítások ismertetése és tanmenet készítése.

A magyar népoktatás alapját lerakó 1868. évi XXXVIII. tc. 55. §-ában 13 tárgyat sorol fel s ebben egyik tantárgy a földrajz is, de még ezidőben a történelem szolgálatában áll. Az 1877. évi 21,678. sz. rendelet két tantárggyal a méréstannal és rajzzal egészítette ki és hét tárgykörre vonta össze. Ebbe is önálló tantárgy a földrajz. Az 1905. évi tanterv a kézimunkát felvette és a tantárgyakat tíz csoportra osztotta, itt is a föld-

rajz a történelemmel együtt foglalt helyet. Az 1917. évi 168,411. számú rendelet az egészségügyi, az 1918. évi 6607. számú rendelet a gazdasági ismeretek behatóbb tanítását, az 1919. évi 182,311. sz. rendelettel pedig a nemzetnevelési szempontok határozottabb érvényesítését rendelték el. A földrajz régi helyzetéből nem emelkedett.

Az ez idő óta beállott változások tekintetbevételével az Országos Közoktatási Tanács egy új tantervet készített, melyet a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter 1925. évi 1467. számú rendeletével adott ki és tett kötelezővé. 1925. évi szeptember 1-től. Ez a tanterv a sok változtatás között a földrajzra nézve azt az újítást tartalmazza, hogy mivel a földrajztudomány haladása már a népiskolai fokon is érezhető, azért, bár a történelemhez hasonlóan a nemzetnevelés szolgálatában áll és mindkettő egy eszmény körébe tartozik, mégis anyagánál és módszerénél fogva kikívánkozott a történeti tárgyak köréből. A tanterv tehát ki is veszi és önálló tárggyá teszi a földrajzot a népiskola IV. osztályától kezdve és tanítja az V. és VI. osztályokban is.

A földrajz nemzeti tárgy, mint ilyen, a szülőföld és a haza minél részletesebb megismerését célozza más államok és földrészek kapcsolatbahozásával. Ezáltal szülőföld- és hazaszeretet, továbbá a nemzeti önérték felébresztése és ápolása célját elérhesse.

A földrajzi alapfogalmak egy részét hazuról viszi a gyermek az iskolába, az alsó három osztályban a beszéd- és értelemgyakorlat keretében a többit elsajátíthatja. A III. osztályban már topographiát is tanul. Megismeri a község, a vármegye fekvését. A IV. osztályban a tanító az év elején arra szorítkozik, hogy a III. osztály anyagát elismételtesse, kibővítsé és elrendezze, a térképolvasást megkezdje.

A gyermekhez legközelebb álló földrajzi egységből, a szülőföldből kiindulva, sorra veszi Csonka-Magyarország földrajzilag egységes vidékeit. Azután az elszakított országrészek földrajzilag egységes vidékeit tárgyalja. Végre a magyar királyság összefoglaló ismertetését adja bizonyos józan felvilágosítással veszteségeink felől. Befejezi az egészet Európa nagyon vázlatos leírása. Az V. osztályban nagyobb jelentősége jut hazánk tárgyalásának. Itt már a topografiai földrajzot általános földrajzi szempontból kell tárgyalni. A földrajz szempont mellett a gazdasági és települési stb. szempontok is érvényesülnek.

A VI. osztályban, heti két órán hazánk gazdasági földrajzával kezdi a tanítást. Belekapcsolja Európa országait, amennyiben azok hazánkkal gazdasági érintkezésben vannak. Távollabbi földrészek áttekintő tárgyalásánál szintén hazánk a központ. Végül az időhöz képest a legfontosabb fizikai és csillagá-

szati földrajzi ismereteket tanítja meg. A vezérgondolat az, hogy a földrajzot gyakorlati és eszményi irányban nevelő tárggyá kell tenni. Tanuljon meg a gyermek a hazai földön tájékozódni. Értse meg a földrajzi jelenségeket, szerezzen fogalmat az itten uralkodó rendről. Ez a gyakorlati feladata. Ápolja és erősítse a hazaszeretetet. Közvetlen szemléletből gazdag lelkivilága gyönyörködjön a Teremtő nagy alkotásai-ban. Ez az eszményi célja. Ezt kívánja az utasítás is.

Módszere az lehet, hogy a hazai földből induljon ki, ez legyen vezető vonala a külállamok és idegen világrészek tanításában és a szülőföldhöz térjen vissza végezetül is. E tanítás-ban nagy szerepet kíván juttatni a sétáknak, kirándulásoknak; nagy súlyt helyez a térkép helyes és értelmes olvasására.

Megkísérlünk egy *tananyagbeosztást* és *tanmenetet* adni. Mindkettő a tanító kezében iránytű. Ez mutatja, hogy jó irány-ban halad-e? Egyúttal óra is, mely megtanít az idővel való bánásmódra. Figyelmeztet, serkent; gyorsabb vagy lassúbb tempót diktál a haladásban.

A tanterv az elvégzendő tananyag egész komplexumát foglalja magában. Nem alkalmazkodik mindenben sem az időrend-hez, sem a sorrendhez. Inkább csak felsorolja az elvégzendő anyagot. A tanítónak ebből kell kiválogatni és elrendezni mind-azt, amit iskolájában el akar végezni egy iskolai év alatt. Ezt a kiválogatást, elrendezést szolgálja a *tananyagbeosztás*. Ebből következik, hogy a tananyagbeosztás az iskolai évben el-végzendő tananyagnak az év minden hetére való kijelölése. A tananyagbeosztásnál figyelemmel kell lenni a helyi viszonyokra az elvégzendő anyag mennyiségére; a rendelkezésre álló időre (hány hónap, hét áll rendelkezésére?) Mivel kezdi a tanítást? Mít tanít az előírt anyagból ősszel, tavasszal, télen. Az új anyag közlésére 29 hétnél többet ne vegyünk, mert szeptember és június ismétlésre kell.

Álljon itt mutatóul Magyarország földrajzából egy kevés tananyagbeosztás.

Szeptember első három hetében.

Az előző osztályban tanultak megismétlése.

Október.

1. hét. Szabolcs, Szatmár, Bihar vm. felszíne, folyói, terményei, éghajlat, lakosok, városok.
2. hét. Békés, Szolnok, Csongrád, Csanád vm. felszíne, folyói, terményei, éghajlat, lakosok, városok.
3. hét. Arad, Temes, Torontál vm. felszíne, folyói, terményei, éghajlat, lakosok, városok.
4. hét. Bács-Bodrog, Pest vm. felszíne, folyói, terményei, éghajlat, lakosok, városok.

November.

1. hét. Budapest fekvése, beosztása.
2. hét. Heves, Borsod vm., Nagy-Alföld összefoglalása.
3. hét. A Nagy-Alföld összefoglalása.
4. hét. Esztergom, Komárom, Veszprém, Fejér vm. felszíne, folyói, term. éghajlat, lakosok, városok.

Más lesz a képe a tananyagbeosztásnak a Dunántúlon, vagy Abaúj-Torna vármegyében, de a lényeg csak ez marad.

Tanmenet. Amikor így a tananyagbeosztást elvégeztük, következik a tanmenetkészítés. A *tanmenet* a beosztott anyagnak *óráról-órára való kijelölését* jelenti. Beszélünk *helyi tanmenetről*. Ez azt jelenti, hogy más lesz a tanításom menete Hajdúmegyében, mint Sopronban. Továbbá az elvégezendő anyagból bővebben, részletesebben fejtjük ki azt az egységet, amely a mi iskolánk szempontjából fontosabb. A tanítónak a tanmenet-hez ragaszkodni kell, mert ha eszerint halad, sem el nem marad, sem tanítványait túl nem terheli.

De lássuk a fenti *tananyagbeosztás* alapján egy debreceni iskolában a szeptemberi, októberi és novemberi *tanmenetet*, heti két órát számítva:

Szeptember hó.

2. hét, 1. óra. Földrajzi alapfogalmak, égtájak, szélrózsa, tájékozódás, iránytű (lerajzolandók: szélrózsa, iránytű).
2. hét, 2. óra. Földrajzi alapfogalmak, síkság, halom, domb, hegy, völgy (rajzolandók: ezek jelzése a térképen, keresztmetszet).
3. hét, 3. óra. Vizek, folyó, állóvíz, mocsár (rajzolandó: ezek jelzése a térképen).
3. hét, 4. óra. Térképjelek. Község, város, járás (lerajzolandó: központi járás, térképjelek).
4. hét, 5. óra. Hajdú vármegye határai, felszíne, folyói, vizei, term. lakosok (rajzolandó: Hajdú vármegye folyói).
4. hét, 6. óra. Hajdú vármegye járásai, városai, községei (rajzolandó: járások, városok, községek, vasút).

Október hó.

1. hét, 7. óra. Szabolcs, Szatmár, Bihar vármegye fekvése, felszíne, víz, term. égh., lakosai (rajzolandó: hegyek, vizek, vármegye határa).
1. hét, 8. óra. Szabolcs, Szatmár, Bihar vármegye székhely, városok (rajzolandók: vármegye határ, városok, vasút).
2. hét, 9. óra. Békés, Szolnok, Csongrád, Csanád vármegye fekv., felszíne, víz, égh., term. lakosok (rajzolandó: vizei, vármegye határa).
2. hét, 10. óra. Békés, Szolnok, Csongrád, Csanád vármegye székhely, nev. városok (rajzolandó: vármegye határ, városok, vasút).
3. hét, 11. óra. Arad, Temes, Torontál vármegye fekvése, felszín, víz, égh., term., lakosok (rajzolandó: hegyei, vizei, vármegye határa).
3. hét, 12. óra. Arad, Temes, Torontál vármegye székhelye, nev. városok (rajzolandó: vármegye határ, városok, vasút).

4. hét, 13. óra. Bács-Bodrog, Pest vármegye fekvése, felszíne, víz, égh., term. lakosok (rajzolandó : hegyei, vizei, vármegye határ).
 4. hét, 14. óra. Bács-Bodrog, Pest vármegye székhely, nev. városok (rajzolandó : vármegye határa, nev. városok, vasút).

November hó.

1. hét, 15. óra. Budapest fekvése, általános leírása, jobbparti városrész (rajzolandó : Budapest, a Duna jobbpartja).
 1. hét, 16. óra. Budapest balparti városrész, nevezetes épületek (rajzolandó : Budapest).
 2. hét, 17. óra. Heves, Borsod vármegye felszíne, vizei, éghajl., term., lakosok, nev. helyek (rajzolandó : vármegye határa, hegyei, vizei, városai).
 2. hét, 18. óra. A Nagy-Alföld felszíne, hegyek, folyók (rajzolandó : hegyek, folyók).
 3. hét, 19. óra. A Nagy-Alföld égh., term., lakosai (rajzolandó : lakosság, anyanyelv szerint).
 3. hét, 20. óra. A Nagy-Alföld vármegyéi, nev. helyek (rajzolandó : vármegyék, városok, vasutak).
 4. hét, 21. óra. Esztergom, Komárom, Veszprém és Fejér vármegye fekvése, felszíne, folyói, égh., term. (rajzolandó : vármegye, hegyek, folyók).
 4. hét, 22. óra. Esztergom, Komárom, Veszprém és Fejér vármegye székhely, nevezetes helyek (rajzolandó : vármegyék és nevezetes helyek.)

A további tanmenet elkészítése már könnyű.

Minden földrajzi óra után, de másnap, osztatlan iskolában csendes foglalkozásul térképrajzolás, színezés, kidolgozás ; osztott iskolában házi feladatul térképrajzolás adható fel.

A szemléltetés fontossága a földrajztanításban.

A földrajzi anyag megrögzítésének legjobb eszköze a *szemléltetés*. A szemléltetést végezhetjük a látás, hallás és tapintás érzékei által. A szemléltetés felkelti a tanuló figyelmét, a tárgyat az érdeklődés középpontjába helyezi, ezért a megrögzítésre nagyon alkalmas.

Kerp a szemléltetés lehetőségét így osztályozza : 1. természetes szemléltető eszközök. Ide tartoznak a természetben történő megfigyelés, a kép, egyes földrajzi tárgyak bemutatása. 2. Szimbólikus szemléltető eszközök : amilyenek a globus, a térkép, dombormű, modell, rajz.

A természetben való megfigyelésekre főleg a *kirándulások* nyújtanak alkalmat. A kirándulás a legjobb szemléltető eszköz, azért a földrajztanításban minél nagyobb szerepet kell neki juttatni. Az elemi iskola minden fokán, minden alkalmat ragadjon meg a tanító, hogy kirándulást tegyen. Tanulmányi kirándulás minden, az iskola épületén kívül történő szemléltető oktatás. A kirándulás tehát nem mindig nagyszabású. Lehet egy

séta a községben, vagy a községen kívül. Sőt tanulmányi kirándulást végezhetünk az iskola udvarán, vagy az iskola kertjében is. Tanulmányi kirándulás egy múzeumnak, ipartelepnek, kiállításnak a megtekintése is.

A tanulmányi kirándulásokat három csoportba oszthatjuk: vannak 1. félnapos kirándulások; 2. egésznapos kirándulások; 3. többnapos kirándulások.

A félnapos kirándulás legegyszerűbb formája a tanítási óra helyett megtartott *szemléltető séta*. Az egésznapos kirándulás a határba, vagy egy távolabb eső helységbe történik. A többnapos kirándulás hazánk egyik nevezetesebb területét öleli fel, vagy pedig külföldre szól. A kirándulást jól elő kell készíteni, úgy, hogy a tanuló már előre tudja, hogy mi lesz a kirándulás célja és mire kell vigyázni. A legeredményesebb előkészítés az, ha a tanító maga beutazza előre azt a helyet, ahova kirándulást vezet. Ha ez nem volna lehetséges, jó térképek és leírások nyomán tájékozódják. Sok növendéket ne vigyen. Közeli kirándulásra egy osztályt, távolabbira is 20—25 növendékkel menjen.

A közeli kirándulásokra a biztosabb eredmény elérésére vigyen a tanár mérőszalagot, szögmérőt, delejtűt, ha lehet lég-súlymérőt, magassági barométert, forrás hőmérőt; végül hozzuk szokásba, hogy a kívánt földrajzi egységet rögtön felvegyük és azért minden növendék egy kis rajzfüzetet vigyen magával.

A földrajz szemléltető tanítására nagyon alkalmas a *cserkész*. A cserkész idejének egyrészt a vidék felkutatására, tanulmányozására fordítja. Ez kezdődik a cserkészkirándulások rendezésével. A táborhelykeresés szintén nagyon jó a terület megfigyelésére. A táborozás alatt megismerjük a környéket, annak környezetét alaposan. Azt felvesszük, azt leírjuk. — A cserkészlet már az elemi iskola felsőbb osztályaiba bevezethető és a fiatal gyermek a cserkészlet útján szülőföldjének minden helyét felkutatja, amelyet pedig legkevésbé szoktak ismerni a felnőttek is.

A valóság meglátása annyira fontos, hogy a jó *képeket* legkevésbé sem lehet nélkülözni a földrajzoktatásban. A legszebb szónál is tökéletesebb fogalmakat nyújt a kép. A tanítás támogatására szolgál a fénykép, fali kép, a könyvek képe, folyóiratoknak képe, művészi festmény, képeslevelező-lap, stereoskopikus kép, vetített és mozgókép.

A képeknek minden iskolában nagy választékban kell lenni. A *fénykép* a leghűbb másolata a valóságnak. A földrajzi képeket ajánlatos szakemberek útjaita szerint felvenni. Maga a tanító is sok képet vehet fel iskolája számára.

Nagyon kívánatos, hogy az elemi népiskolában minél

több *falikép* legyen. Örvendetes látni, hogy ma már minden iskola felszerelésében, esetleg a legkisebb mértékben, de megvan ez a szemléltető eszköz. Sőt nagyritkán szemléltető *képatlaszt* is lehet találni. Újabban nagyon felkapott a *képeslevelezőlapokkal* való szemléltetés. Nem rossz eszköz, kivált, ha a növénykéket is bevonjuk a lapok gyűjtésébe. Ezeket a lapokat jól meg kell selejtezniük. Ezután négy-hat lapot kartonra ragasztunk és üveglappal lefedjük. Szükséges, hogy a lapok az esztétikai ízlés követelményeinek megfeleljenek, lehetőleg *típusképek* legyenek, melyek egy jellemző tájat, jellemző néptípust vagy foglalkozási ágat mutassanak be. A képeslapok írás nélküliek legyenek, mert ellenkező esetben a tanuló nem a képet, hanem az írást nézi és olvassa.

A szemléltetésben súlyt helyezünk a *könyvek, folyóiratok, sőt napilapok képeire*, esetleges *térképvázlataira* is. Tanulságos lehet, de mivel ezeket kiállítani nehezen lehet, a közös tanítást akadályozza, csak abban az esetben használjuk, ha valami szép, típusos tájat ábrázol és más képünk erre nincs.

Sok helyt alkalmazzák a *stereoszkopikus képeket*. Ez a térbenyomását kelti, ezért nagyon jó megfigyelésekre adhat alkalmat. Hiánya az, hogy bemutatása nehézkes és hosszadalmas. A növénykéek vagy egyenkint veszik kezükbe a műszert, vagy ha több van, akkor meg minden gyermek más képet lát s így ezúton sem lehet osztályszemléltetést, közös megbeszéléssel kísérve, elérni.

A *tankönyv* a földrajztanításra egyik legjobb tan-, mondhatjuk, szemléltető eszköz. A jó tankönyv beszél, képei szemléltetnek. A tankönyv legyen rövid, tartalmas, de könnyen érthető és világos. Stílusa magyaros, határozott, rövid és nem szétfolyó. Alkalmazkodjék a gyermek szellemi képességéhez, de ne maradjon mögötte a követelményeknek. A földrajzi tankönyv eleitől fogva arra törekedjen, hogy ismereteket adjon. Óvakodjon a régi egyszerű felsorolástól, mely lélektelenné teszi a tanítást. A tanító jól tudja a tankönyvet. Tanítványaitól, ha csak egy mód van, kívánja meg, hogy legyen könyvük. A jegyzetekbe diktálás, leírás sok időt elrabol, sok fáradságba kerül és még sem írják jól le.

A tankönyv, bármily jó legyen is, nem helyettesítheti a tanítót. Az ismereteket mindenkor a tanítónak kell átadni tanítványainak. A földrajzi tankönyv legyen szemléltető. Bármily jó könyvünk van is, térkép nélkül ne tanuljunk és ne tanítsunk földrajzot.

A tankönyvet mintegy szervesen egészítik ki a *könyvek*. Jó segédeszköz a tanulásban és tanításban a *földrajzi kézikönyv és a szórakoztató útleírás*. A jó kézikönyv áttekinthető és szisztematikus. Oknyomozó és nem topografiai. Adatai frissek és

megbízhatók. Tárgyalása élénk és nem unalmas. A földrajz-könyvben lehet igazán lelket önteni az adatok mellé.

Ahol az anyagi eszközök meg vannak, *vetítógépet* kell venni és *vetítettképekkel* kell közreműködni a tanításban. Ajánlatos, hogy olyan vetítő apparátust vegyünk, amely ráeső fénnel átnemlátszó képek és tárgyak vetítésére is alkalmas. Ezeket *epidiaszkópok*-nak hívják. Az *epidiaszkopikus* vetítéshez minden levelezőlap jó.

Hogy a vetítés eredményes legyen, szükséges : 1. Válasszuk ki a legjellegzetesebb képeket és állítsuk rendszeres egymásutánba. 2. A tanítónak a képeket előzetesen jól át kell tanulmányozni. 3. A magyarázat közben a tanító intézzen kérdést növendékeihez, hogy ezzel megfigyelőképességeiket növelje. 4. Necsak tájképeket, hanem életet is mutassunk be (pl. debreceni vásár). 5. A vetítés befejezését kövesse a megbeszélt anyag összefoglalása. Diapozitíveket készséggel kölcsönöz a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztérium diapozitív kölcsönző osztálya.

Legérdekesebb és legköltségesebb szemléltető eszköz a *mozgófényképek* bemutatása. Didaktikai szempontból kisebb értéke van, mint az állóképnek. A mozgógép elsuhan a tanuló szemei előtt s így a közös megbeszélésre kevesebb idő jut. Újabban olyan vetítőkészüléket állítottak elő, hogy a mozgófilm egy gombnyomásra bárhol megállhat. E mozgó- és állókép-kombináció a szemléltetésre a legjobb.

Tárgyak bemutatása a rendelkezésre álló szertári anyagtól függ. A szülőföld feldolgozásának keretében jól összegyűjthető az anyag és egy szekrényben tanítási anyagegység szerint csoportosítsuk és lássuk el egyszerű, könnyen érthető, világos felírásokkal. Mutassuk be vidékünk kőzetét, talajfajtáit, növény- és állatvilágának vezérpéldányait; a gazdaság és ipar legfontosabb termelvényeit és néprajzi tárgyait. Buzdítsuk ilyenek keresésére és gyűjtésére a gyermekeket.

Nagyon alkalmasak a szemléltetésre a *múzeumok*. Itt az anyag főleg a települési viszonyokra ad értékes magyarázatot. Rászoktatja a gyermeket, hogy a talált tárgyakat ne dobja el, ne törje szét, hanem vigye be a múzeumba, ami igen nagy nevelő hatást vált ki közönségünkben. A múzeumok látogatása a tanítótól széleskörű előkészületet kíván.

A földrajztanításban *szimbolikus szemléltető eszköz* : a globus, dombormű, modell, térkép és a rajz. A *globus*-nak : a föld és az éggömbnek a csillagászati földrajz tárgyalásánál van igen nagy szerepe.

A *tellurium*, *lunarium* és *planetarium* olyan szerkezet, amelyen a napot gyertya vagy lámpa képviseli. E körül forog egy gépezet segítségével a telluriumon a földgömb, a másikon

a földgömb mellett a Hold is mozog, a harmadikon a bolygók a Jupiterrel bezárólag. Az égitestek nagyságában nincs semmi arányosság; a távolságokban és a mozgási időben az arány megvan. A bolygórendszer mozgását, a napfogyatkozást és a holdfogyatkozást lehet ezekkel a készülékekkel szemléltetni.

A szimbolikus szemléltető eszközök között a legfontosabb a *térkép*. A térkép a földrajzi oktatás legegyszerűbb követelménye. Egy váz, melybe az oktatást beillesztjük. A legközönségesebb topográfiai térképnek is megvan az a nagy előnye, hogy a szemlélőnek az egyes pontoknak egymáshoz való viszonyáról sokkal objektívebb képet ad, mint a szemlélő akkor kapna, ha maga beállna a terepre és úgy állapítaná meg.

A földrajztanítás legfontosabb feladata közé tartozik, hogy a növendéket a térkép legtökéletesebb olvasásába és legteljesebb értékelésébe bevezessük. A tanulóknak mindazt, amit a tanító a falitérképen mutat, saját atlaszikon kell megkeresni a tanító vezető irányítása mellett, mert csak így lesz igazán belevonva az egész osztály a térképgyakorlásba. — Szükséges, hogy a falitérkép jól látható helyen legyen felakasztva és ne csak a földrajzi óra alatt, hanem mindig a tanulók szeme előtt legyen. Szükséges továbbá az is, hogy a kézitérkép megegyezzen a falitérképpel. Erre törekeshetnek jelenben a térképkiadók is. Végül a növendékek jól fel legyenek szerelve kéziatlással. A közös tanítás menete úgy kívánja, hogy a tanulók lehetőleg helyeiken maradjanak és ott feleljenek a kérdésre.

Nagy jelentősége van a *néprajzi térképeknek*, de itt is a növendék állapítsa meg a népesség eloszlását a tanító által megbeszélt színmagyarázat szerint. A *katonai térképek* ismeretetését és azzal való bánást a kirándulások alkalmával kell megtanítanunk. A jelkulcsot ne tanítsuk órán, mert megutáltatjuk a földrajzot, hanem gyakorlatilag vezessük rá növendékünket. A katonai térkép a legjobb formális nevelőeszköz az összes térképek közt. A lakóhely katonai térképe minden iskolában meg legyen.

A terepformák megismerése képekből vagy térképről a gyermek gyakorlatlan szemére majdnem leküzdhetetlen nehézségekkel jár. Ezért szükséges a földterület valamely részének három kiterjedésében való ábrázolása. Így jön létre a *dombormű*, vagy *relief*. A képzelt tájakról vagy alakulásokról készített domborművek vagy tipikus vidéket generalizáló reliefek a *modellek*. Úgy a reliefek, mint a modellek hasznos szolgálatot tehetnek az oktatásban, de hibájuk is van. A relief függőleges irányban erősen torzít.

A típusos és a lakóhely domborművének elkészítését célszerűen össze lehet hozni a *szlőjdtanítással*.

A domborművet legolcsóbban pótolja és mindig használható szemléltető eszköz a *homokasztal*. Egy nagy ládába homokot teszünk. Azon kialakítjuk a vidéket, az egyes földrajzi objektumokat (ház, templom, híd, út) előre megcsináljuk fából és a terep kialakításakor a megfelelő helyre a homoktalajban leerősítjük. Ez a legkönnyebb, leggyorsabb terepkialakítás. Ezt kell minél jobban kihasználni.

A földrajztanításban a térkép és vetítés után legfontosabb segédeszköz a *rajz*. Hogy a tanulóval a szükséges *térképolvasás*t elérjük, legfontosabb eszköz a *térképrajzolás*. Már Disterweg kiemelte a térképrajzolás nagy fontosságát. Ami rajzot a gyermek csinál, tiszta és csinos legyen; hasonlítson a valódi térszínhez. A rajz először térkép-vázlatok elkészítésére szolgál. Szükséges, hogy a vázlatok elkészítésénél ne csak a tanító rajzoljon, hanem a növendékek is. Ez a konstruktív módszer. Hogyha az összekészült körvonalakat vagy vízereket, vagy éppen hegyvonulatokat egyszerű alapformákra vezetjük vissza, ez esetben az *általánosító* vagy *generalizáló* ábrázolásról beszélhetünk. De, ha azt kívánjuk, hogy egy megadott térképen ábrázolt sokféleségből csak egy meghatározott jelenség emeltessek ki, akkor *kiválogató* vagy *analizáló* ábrázolásról van szó. Lehet különféle térképeken kifejezett viszonyokat egy *térképre* hozni, ez esetben *egységesítő* vagy *kombináló* ábrázolásról beszélünk.

Félreismerhetetlen értékhez jutunk a magassági profilok ábrázolása által a térkép alapján megállapított metszet szerint. A jelzésnek ezt a fajtát *felvilágosító* vagy *magyarázó* ábrázolásnak nevezzük.

Készíthetünk a talajról *metszeteket* is. Itt óvakodjunk a túlságos geologizálástól. Csupán annyit tanítsunk, amennyit a tanuló szellemi fejlettsége elbír. Különös jelentősége van a földrajztanításban a *grafikonok* és a *diagrammok* készítésének. A grafikon alatt értjük a számokkal kifejezhető tényeknek vagy tüneményeknek rajzzal való bemutatását. Ábrázolhatjuk a mennyiségeket arányos hosszúságokkal vagy területekkel. Emezt arányos területű körökkel vagy körcikkelyekkel, amazt a koordináták segítségével fejezzük ki (vonalgafikon). — A *diagrammok* akkor készítendőek, ha két vagy több mennyiséget különböző szempontból akarunk egybevetni. Ennél az ábrázolásnál egy körrészt rajzolunk, sugarakkal apró körcikkere osztjuk és a körcikkeket színezzük. A körcikkerek nagysága és színe tünteti fel a viszonyt, esetleg a százalék arányát.

A szemléltetés fogalmához tartozik az *élőszóval való festés*. Abban a vonatkozásban, hogy az élőszóval való festés a növényekre nagy hatással lenne, túlzott követeléssel ne lépünk fel.

Sikerrel vonhatók be a földrajztanításba az *ujság hírek*. Az ujság nagyhatalom, megmutatta a világháború. Az ujsághírek

megértésére elővették a sárgult térképlapokat és az egyszerű emberekből mindennapi praktikus geografusok lettek.

A *vasúti menetrendek* a közlekedési viszonyok tanításánál sikerrel használhatók.

A *statisztikai* anyag a gazdasági földrajzban jön figyelembe. Itt a számadások nem mellőzhetők teljesen. Ne dobálódzunk a számokkal, hanem inkább összehasonlítás folytán a gyermek által megérthető nyelven szólaltassuk meg.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az *ásványtani, földtani* és *technológiai* gyűjtemények felhasználását a földrajz-tanításban. Amit nem mutathatunk meg a növendékeknek, nem is szabad megnevezni, ha csak a tanítást lélektelen szóáradattá nem akarjuk fajultatni.

A földrajz a továbbképző-iskolában.

A mi ismétlőiskoláinkat az új tanterv *továbbképző-iskolává* kívánja kifejleszteni. Ebben az iskolában a földrajznak arra kell a fősúlyt fektetni, hogy a szülőföldet világvonatkozásban kell megismerni; Magyarországot, mint gazdasági egységet kell tárgyalni.

A továbbképző-iskolának egyre nagyobb mértékben kell nyitott szemmel kísérni a napi eseményeket, mint a népiskolának. Az új kereskedelmi tárgyalások határozatai, a felfedezések és találmányokról szóló hírek, új közlekedési utak megnyitása, a közlekedő eszközök tökéletesedése, az újságokban megjelenő statisztikai közlemények alkalmasak lehetnek a tanítónak arra, hogy a továbbképzős növendékeivel alkalmas módon megbeszélje.

Útmutatás a továbbképzésre.

Az iskola feladata nem merülhet ki abban, hogy tárgyi ismereteket ad, hanem fontosabb és nemesebb célja az, hogy tanulni tanítson. Ha tudni akarunk, folytonosan tanulni kell.

A tanító továbbképzése két irányban fejlődik: 1. a tudomány haladásának figyelemmel kísérése; 2. önálló kutatással vagy szellemi munkával a tudományos munkában való részvétel. A kettő különben kapcsolódik. De hogy e két irányt követhesse, szükséges, hogy: 1. régi iskolája kiváló tanáraival és ismert szakemberekkel érintkezzék; 2. szakfolyóiratokat és könyveket olvasson; 3. ezeket feldolgozza és a tanításban felhasználja; 4. önálló kutatást végezzen.

A városokban működő tanítók könnyebben hozzájuthatnak ehhez az eszközökhöz, de nagyobb nehézség van a falvak,

méginkább a tanyák tanítóinál. Itt a fenntartótestület és az állam teremtsenek a tanítónak egy kis szakkönyvtárat, melyben a legjobb földrajzi munkák és folyóiratok, napilapok legyenek.

Régen sürgetett idea a *továbbképző-tanfolyam*.

Továbbképző-tanfolyamot minél többet kell rendezni. Kiváló szakemberek a földrajz minden ágában vezessék a tanítót a legújabb földrajzi eredmények megismerésére. Legyen előadás a földrajzi tanítás legújabb módszeréről. Tegyenek a tanfolyam hallgatói szakképzett vezetők vezetése alatt tanulmányi kirándulásokat és annak anyagát helyes vezetés mellett a tanító maga gyűjtse össze és dolgozza fel. Milyen hasznos szolgálatot tenne sok tanító hazánk rohamosan pusztuló néprajzi és folklorisztikai anyagának a gyűjtésével? Nemcsak maga és növendékei gyűjtenének, hanem hathatósan támogathatná a kiránduló szakembert is. Most elpusztul a sok anyag, mert a tanító figyelmét nem irányították rá.

A térképkészítés legújabb módját mutassák meg a tanítónak és a helyes térképolvasásba vezessék be. A tanítón keresztül a nemzet tagjai nyerneek kellő és helyes földrajzi ismereteket, ami a nagy egészre békében és háborúban kiszámíthatatlan haszonnal jár.

Maga az államhatalom a leghathatósabb anyagi támogatással tegye lehetővé, hogy a tanítók e tanfolyamokat látogathassák és kötelezze a tanfolyam hallgatóit, hogy a hallottakról számot is adjanak. Kultúrfölényünk alapja tanítóink kezében van letéve, ha ezzel győzni akarunk, minden áldozatot meg kell hozni tudásuk emelése érdekében.

IRODALOM.

A tanító részére ajánlható pedagógiai művek :

- Fritzsche : Metodische Handbuch für den erdkundlichen Unterricht.
 Oppermann : Präparation für den geographischen Unterricht.
 Tischendorf : Präparationen für den geographischen Unterricht an Volksschulen. 5. Teile, Leipzig.
 Berg : Geographisches Wanderbuch. Leipzig, Teubner.
 Korsch : Methodik des geographischen Unterrichts in der Volksschule.
 Wagner : Methodik des erdkundlichen Unterrichts.
 Gróf Teleki Pál dr.—Vargha György dr. : Modern földrajz és oktatása. Budapest, 1923. „Studium.“
 Gróf Teleki Pál dr. : Földrajzi gondolatok.
 Fodor Ferenc : A magyar elemi népiskolai földrajzoktatás. Budapest, 1926.
 Fodor Ferenc—Orbán András : A szülőföld-ismeretanyag gyűjtőfüzete. Nyíregyháza.
 Vaday J. : A földrajztanítás vezérkönyve.

Földrajzi kézikönyvek :

- Cholnoky Jenő dr. : Világegyetem (Műveltség Könyvtára).
 Cholnoky Jenő dr. : A föld.
 Cholnoky Jenő dr. : A levegő fizikai földrajza.
 Berget : A földgömb és a légkör fizikája.
 Walther : A föld és az élet története.
 Newcomb : Népszerű csillagászat.
 Cholnoky Jenő dr. : Amerika.
 Lóczy Lajos dr. : Magyarország leírása.
 Prinz Gyula dr. : Magyarország földrajza.
 Ecsedi István dr. : A Hortobágy-puszta és élete.
 Jókai Mór : Egy az Isten.
 Az Osztrák-Magyar Monarchia.

Földrajzi leírások :

- Verne : Sándor Mátyás, A bundák hazája, Észak és Dél ellen, Cascabel Caesar, Strogoff Mihály.
 Hedin Sven műveiből : Az északi sarktól a déli sarkig, Transhimalája, Ázsia sivatagjain keresztül.
 Sebők Imre : Öt világrészen keresztül.
 Cooper : Az utolsó mohikán.
 May Károly : Az ezüst-tó kincse.
 Stein Aurél : Homokba temetett városok.
 Ecsedi István : Utazásom a Szentföldön.
 Ecsedi István : A bolgárok földjén.
 Szívós Béla : A hajdúság.
 Ecsedi István dr. : Poros országúton.
 Karl—Vargha : A mi hazánk.
 Ecsedi István : Hortobágyi életképek.

TARTALOM.

I. A szülőföld ismertetése.

A lakóhely alaprajza	3
Tájékozódás a szabadban	4
Debrecen sz. kir. város fekvése	6
Debrecen talajviszonyai	9
Debrecen vizei	11
Vízikultúra Debrecenben	14
Debrecen város éghajlata	17
Debrecen növényföldrajza	21
Debrecen állatvilága	24
Debrecen város települési földrajza	25
Debrecen város birtokviszonya és mezőgazdasága	34
Debrecen város állattenyésztése	39
Debrecen iparának fejlődése	40
Debrecen város kereskedelmi élete	42
Debrecen város népessége	46
Népszokások Debrecenben	49
Debrecen kulturális életének fejlődése	54
Debrecen város közigazgatása	58
Debrecen város társadalmának fejlődése	62
A Hortobágy-pusztá	63
Debrecen környéke és Hajdú vármegye	70

II. A földrajztanítás módszertana.

A földrajztudomány fejlődése	74
A földrajztanítás történeti fejlődése	75
A földrajztanítás célja	77
Tanítási eljárás	78
A népiskolai tanterv és utasítás ismertetése	79
A szemléltetés fontossága a földrajztanításban	83
A földrajz a továbbképző-iskolában	89
Útmutatás a továbbképzésre	89
Irodalom	91

